

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**CARİ AÇIK VE BÜTÇE AÇIĞININ TÜRK BANKACILIK
SEKTÖRÜNE ETKİLERİ**

DİDEM ERKOL

TEZ DANIŞMANI:
Doç. Dr. SÜLEYMAN KALE

EKİM – 2019

T.C.

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Didem ERKOL “Cari Açık ve Bütçe Açığının Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri” başlıklı tezi 18/10/2019 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Dr.Öğr. Üyesi Yasin ÇAKIREL

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans derecesi elde etmek için gerekli olan koşulları sağladığını onaylarım.

Prof. Dr. Gülnur ETİ İÇLİ

İşletme Anabilim Dalı Başkanı

Bu tezi okuyarak içerik ve nitelik açısından incelediğimizi ve Yüksek Lisans derecesi almak için yeterli olduğunu onaylıyoruz.

Doç. Dr. Süleyman KALE

Tez Danışmanı

Jüri Üyeleri:

Doç. Dr. Hüseyin SELİMLER

İstanbul Aydın Üniversitesi

Doç. Dr. Süleyman KALE

Kırklareli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Berna AK BİNGÜL

Kırklareli Üniversitesi

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Didem ERKOL

ÖZ

CARİ AÇIK VE BÜTÇE AÇIĞININ TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNE ETKİLERİ

Erkol, Didem
Yüksek Lisans, İşletme
Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Süleyman Kale
Ekim 2019

Bu çalışmada cari açık ile bütçe açığının Türk Bankacılık sektörüne etkilerinin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada Türkiye’de 2006.6 ile 2019.5 dönemine ait aylık veriler kullanılarak ilk olarak cari açık ile toplam kredi hacmi ilişkisi, ikinci olarak ise bütçe açığı ile faiz oranı arasındaki ilişki 2 ayrı analiz yapılarak incelenmiştir. Yapılan araştırmada Engle-Granger eşbütünleşme ve Granger nedensellik analizleri kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre Türkiye’de toplam krediler ile cari açık arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bütçe açığından faiz oranına doğru nedensellik ilişkisinin olmadığı ancak faiz oranından bütçe açığına doğru nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cari Açık, Bütçe Açığı, Engle-Granger Eşbütünleşme, Granger Nedensellik.

ABSTRACT

THE EFFECTS OF CURRENT DEFICIT AND BUDGET DEFICIT ON TURKISH BANKING SECTOR

Erkol, Didem
Master's, Business Management
Supervisor: Associate Professor Süleyman Kale
October 2019

This study aims to test the relationship between current account deficit and budget deficit on Turkish Banking Sector. In this study, firstly the relationship between current account deficit and total banking loans, secondly budget deficit and interest rate was analyzed using monthly data between 2006.6 and 2019.5 in Turkey. Engle-Granger cointegration and Granger causality analyzes were used in the study. According to the results of the analysis, there is a bi-directional causality relationship between current account deficit and loans in Turkey. The causality relationship from the budget deficit to the interest rate does not exist, but the causality relationship from the interest rate to the budget deficit was determined.

Keywords: Current Account Deficit, Budget Deficit, Engle-Granger Cointegration, Granger Causality.

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın tamamlanmasının her aşamasında bilgi, tecrübe ve desteğini esirgemeyerek yol gösteren çok değerli hocam Sayın Doç. Dr. Süleyman KALE başta olmak üzere tüm hocalarıma teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans döneminin her aşamasında bana destek olan yüksek lisans öğrencisi arkadaşlarıma, Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü Risk Yönetimi Bölüm Başkanım Sayın Şamil YILDIZ'a ve Piyasa ve Kredi Riski Yöneticisi Sayın Cem OKAT'a, başta Filiz BORANDAĞ olmak üzere tüm mesai arkadaşlarıma, beni bugünlere getiren aileme, tezimin oluşum sürecinde beni her zaman destekleyen, yanımdan ayrılmayan kıymetli annem Seher ERKOL, abim Atakan ERKOL ve son olarak eğitim hayatıma her zaman destek vermiş olan rahmetli babam Namık Kemal ERKOL'a sonsuz teşekkürler...

Didem ERKOL

Ekim, 2019

Kırklareli

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xiii
TABLolar	xv
ŞEKİLLER	xvii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖDEMELER BİLANÇOSU VE CARİ AÇIK KAVRAMININ ANALİZİ	5
1.1. Ödemeler Dengesi Bilançosu	5
1.2. Ödemeler Dengesi Bilançosunun Temel İlkeleri	6
1.3. Ödemeler Bilançosu Hesap Grupları	7
1.3.1. Cari İşlemler Hesabı.....	8
1.3.1.1. Dış Ticaret (Mal) Dengesi.....	8
1.3.1.2. Hizmetler Dengesi Hesabı.....	9
1.3.1.3. Birincil Gelir Hesabı	9
1.3.1.4. İkincil Gelir Hesabı	9
1.3.2. Sermaye Hesabı.....	10
1.3.3. Finans Hesabı	10
1.3.3. Net Hata ve Noksan Hesabı	11
1.3.4. Rezerv Varlıklar	12
1.4. Cari İşlemler Hesabına Yönelik Teorik Yaklaşımlar	12

1.4.1. Esneklikler Yaklaşımı	12
1.4.2. Toplam Harcama (Massetme) Yaklaşımı.....	13
1.4.3. Mundell – Fleming Modeli	14
1.4.4. Parasalcı Yaklaşım	14
1.4.5. Dönemler Arası Yaklaşımı.....	15
1.5. Cari Açık Sorununun Yapısal Nedenleri	16
1.5.1. Dış Ticaret Açığı.....	16
1.5.2. Enerjide Dışa Bağımlılık.....	17
1.5.3. İç Tasarruf Açığı	18
1.5.4. Dış Borç Stoku Yüksekliği	18
1.5.5. Reel Döviz Kuru	19

İKİNCİ BÖLÜM

BÜTÇE AÇIĞI KAVRAMININ ANALİZİ	21
2.1. Bütçe ve Bütçe Açığı Kavramlarının Tanımı.....	21
2.2. Bütçe Açıkları Ölçüm Yöntemleri	23
2.2.1. Genel Amaçlı Bütçe Açığı Ölçüm Yöntemleri	24
2.2.1.1. Geleneksel Bütçe Açığı.....	24
2.2.1.1.1. Konsolide Bütçe Açığı.....	24
2.2.1.1.2. KİT Açığı	27
2.2.1.1.3. Sosyal Güvenlik Açığı	28
2.2.1.2. Birincil Açık.....	28
2.2.1.3. İşlemsel Açık.....	29
2.2.1.4. Yarı Mali Açık	30
2.2.1.5. Nakit Açığı.....	30
2.2.1.6. Tahakkuk Açığı.....	31
2.2.1.7. Reel Bütçe Açığı	31
2.2.2. Özel Amaçlı Bütçe Açığı Ölçüm Yöntemleri	32

2.2.2.1. Cari Açık	32
2.2.2.2. Sermaye Açığı	33
2.2.2.3. Yurtiçi Açık – Yurtdışı Açık	34
2.2.2.4. Yapısal Açık – Konjonktürel Açık	34
2.2.2.5. Finanse Edilebilir (Sürdürülebilir) Bütçe Açığı	35
2.2.2.6. Optimal Bütçe Açığı	35
2.2.2.7. İhtiyati Bütçe Açığı	35
2.3. Bütçe Açıklarının Nedenleri	36
2.3.1. Yapısal – Kurumsal Nedenler	37
2.3.2. Ekonomik Nedenler	37
2.3.3. Askeri Nedenler	38
2.3.4. Doğal Nedenler	38
2.3.5. Siyasal Nedenler	38
2.3.6. Sosyal Nedenler	39

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE CARİ AÇIK VE BÜTÇE AÇIĞI SORUNU	41
3.1. Türkiye’de Cari Açık Sorunu	41
3.1.1. 1980 Sonrası Dönem	41
3.1.2. 1990 Sonrası Dönem ve 1994 Krizi	43
3.1.3. 2000 Sonrası Dönem	46
3.1.4. Cari Açığın Kredi Hacmi Üzerine Etkileri	51
3.2. Türkiye’de Bütçe Açığı Sorunu	52
3.2.1. 1980 Sonrası Dönem	52
3.2.2. 1990 Sonrası Dönem	52
3.2.3. 2000 Sonrası Dönem	53
3.2.4. Bütçe Açığının Faiz Oranları Üzerine Etkileri	53

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CARİ AÇIK VE BÜTÇE AÇIĞININ TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNE ETKİLERİNİN ANALİZİ	57
4.1. Literatür Taraması	57
4.2. Metodoloji ve Uygulama	65
4.2.1. Birim Kök Testi	67
4.2.2. Engle-Granger Eşbütünleşme Testi.....	70
4.2.3. Granger Nedensellik Analizi.....	72
SONUÇ.....	79
KAYNAKÇA	83
EKLER.....	97

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Genişletilmiş Dickey-Fuller Testi
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu
BD	: Bütçe Açığı
CD	: Cari Açık
DİBS	: Devlet İç Borçlanma Senedi
EVDS	: Elektronik Veri Dağıtım Sistemi
FO	: Faiz Oranı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HMB	: Hazine ve Maliye Bakanlığı
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KH	: Kredi Hacmi
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TDK	: Türk Dil Kurumu
TL	: Türk Lirası
VAR	: Vektör Otoregresif Model

TABLolar

Tablo 1	: Türkiye'nin Ödemeler Dengesi Temel Hesap Grupları (Ayrıntılı Sunum)	7
Tablo 2	: Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi.....	25
Tablo 3	: Türkiye'de 1980'li Yıllarda Cari Açık Verileri	42
Tablo 4	: Türkiye'de 1990'lı Yıllarda Cari Açık Verileri	44
Tablo 5	: 2001 Krizi Döneminde Türkiye'de Cari Açık Verileri	47
Tablo 6	: 2008 Küresel Krizi Sonrası ve Cari Açık Verileri	49
Tablo 7	: Türkiye'nin Cari Açığının GSYİH İçindeki Yeri (2000-2012)	50
Tablo 8	: Veri Seti	65
Tablo 9	: ADF Birim Kök Testleri Sonuçları.....	69
Tablo 10	: Toplam Krediler ile Cari Açığın Engle-Granger Eşbütünleşme Analizi Sonuçları.....	71
Tablo 11	: Faiz Oranları ile Bütçe Açığının Engle-Granger Eşbütünleşme Analizi Sonuçları.....	72
Tablo 12	: Toplam Krediler ile Cari Açığın Optimal Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi.....	74
Tablo 13	: Faiz Oranları ile Bütçe Açığının Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi	75
Tablo 14	: Toplam Krediler ile Cari Açığın Nedensellik Analizi Sonuçları	76
Tablo 15	: Faiz Oranları ile Bütçe Açığının Nedensellik Analizi Sonuçları	76

ŞEKİLLER

Şekil 1: Mali Açık Ölçümü ve Kontrolü.....	23
Şekil 2: KİT Açığı	27
Şekil 3: Değişkenlerin Zaman Seyir Grafikleri	68
Şekil 4: Durağan Değişkenlerin Zaman Seyir Grafikleri	70

GİRİŞ

Ekonomide önemli göstergelerden bir tanesi olan cari açık, etkisini birçok farklı alanda göstermektedir. Bütçe açıkları da tıpkı cari açık için geçerli olduğu gibi oldukça önemli bir gösterge niteliği taşır. Bu çalışmada cari açık ve bütçe açığının etkileri araştırılırken Türkiye'deki bankacılık sektörü özelinde incelenmiştir. Yani bu çalışmanın temel amacı, Türk bankacılık sektörü içinde cari açık ve bütçe açıklarının etkilerini ortaya koymaktır.

Yapılan literatür taraması aracılığıyla karar verilmiş olan ekonometrik analiz teknikleri sonuca ulaşmanın hedeflendiği bu çalışma, dört bölümden oluşacak şekilde tasarlanmıştır. Her bir bölümde çalışmanın problem cümlesine yanıt bulabilmek amacıyla inceleme yapılacaktır.

Ödemeler bilançosu ve cari açık kavramının analizini içeren birinci bölüm içerisinde ilk olarak ödemeler bilançosu kavramı açıklanmıştır. Ödemeler dengesi bilançosunun tanımı ve ilkeleri bu kısımda yer alması tasarlanan ilk başlıklardır. Böylece ilk olarak ödemeler bilançosuna ilişkin bilgi sahibi olunması amaçlanmaktadır.

Birinci bölümde cari işlemler hesabı/dengesi ve cari açık sorununun nedenleri konuları yer almaktadır. Cari işlemler hesabını ele alan beş farklı yaklaşımın açıklanmasının akabinde cari açık sonucunu doğuran yapısal nedenler yer almakta ve yapılan incelemeyle birlikte cari açık ve ödemeler dengesi kavramlarının analizi tamamlanmıştır. Günümüz ekonomik sisteminde cari açığın sıkça karşılaşılan bir sorun olması, cari açığın nedenlerinin açıklanmasını önemli kılan temel unsurdur.

Çalışmanın ikinci bölümünde bütçe açığı kavramına yer verilmiştir. İlk bölümde olduğu gibi kavramsal çerçeve ile başlayacak olan ikinci bölümde bütçe ve bütçe açığı kavramlarının açıklanmasının akabinde bütçe ölçüm yöntemlerinin neler olduğuna yönelik bilgi verilmiştir. Böylece bütçe açığı kavramına yönelik olarak yeterince fikir sahibi olunacaktır. Yine aynı kısımda bütçe açığının nedenlerinin araştırılması gerçekleştirilecektir. Bütçe

açığına neden olan faktörlerin belirlenmesi, çalışmanın temel araştırma konusu ile doğrudan ilişkili olması sebebiyle büyük öneme sahiptir. Dolayısıyla bu kısımda elde edilecek olan veriler, araştırmanın elde edeceği sonuçlara ilişkin büyük öneme sahiptir.

Türkiye’de cari açık ve bütçe açığı sorunu incelemesinin oluşturacağı üçüncü bölümde yıllara göre ayrı inceleme yapılacaktır. Buna göre yapılacak olan incelemenin 1980 sonrası dönemdeki onar yıllık periyotları kapsamamaktadır. Çalışmanın amacı göz önüne alındığında özellikle 2000 yılı sonrasındaki verilerin açıklayıcı olması beklenmektedir. Ayrıca bu kısımda içerisinde 2000’li yıllardaki bütçe açığı sorunları kapsamlı bir şekilde araştırılacaktır. Böylece Türkiye’nin cari açık ve bütçe açığı sorunlarının detaylı bir şekilde ele alınmasının ardından bu göstergelerle bankacılık sektörü göstergeleri arasındaki ilişki araştırılmaktadır.

Toplam kredi hacminin artması demek özel sektörün ek bir gelir ve satın alma gücü elde etmesi anlamına geldiğinden hem iç talebi hem de dış talebi artırması beklenirken toplam tüketim ve yatırım harcamalarının da artması ihtimali yüksektir. Tüketim taleplerinin tamamının ülke içinde değerlendirilmesi mümkün olmamaktadır. İç piyasadaki talep artışı enflasyona neden olurken, dış piyasaya yönelik talep artışı ise cari açığı artırmaktadır. Cari açığın artmasının altındaki neden ise dışa yönelik talebin, mal ve hizmet satın alınarak ithalatı artırması ve artan ithalat ile net ihracat makasının daralmasıdır. Bir başka açıdan ise, gelişmekte olan Türkiye’de yüksek büyüme hedefinin belirlenmesi nedeniyle artan yatırım talebini bankacılık sektörü kredileri ile sağlamaktadır. Fakat yurtiçi tasarrufların bankacılık sektörü kredilerindeki artışı karşılayamaması nedeniyle dış borçlanma artış göstermektedir. Bu açıdan bankacılık sektöründeki yurtiçi kredi hacminin artması, cari açıkların artırmasında etkili bir neden olmaktadır. Türkiye’deki bankacılık sektörü kredi hacminin gelişimi incelendiğinde, cari açıkların artışına paralel olarak kredi hacminde de önemli bir artış yaşandığı gözlenmektedir.

Türkiye ekonomisinde kronikleşmiş olan yüksek bütçe açıkları, yurtiçi mali piyasalar üzerinde baskı yaratmaktadır. Bu durum, faiz oranlarının yüksek düzeyde kalmasına yol açarak; kamunun borçlanma ihtiyacını her dönem biraz daha artmasına neden olmuştur. Borç-faiz kısır döngüsüne neden olan bu süreç, 1990'lı yıllarda sürdürülemez bir mali yapının doğmasına neden olmuştur. Bu çalışmada kronik bir bütçe açığı ülkesi konumunda olan ve aynı zamanda faiz oranları oldukça yüksek bir seyir izleyen Türkiye'de bütçe açığı ve faiz oranları arasındaki ilişki incelenmektedir. Bütçe açıkları ile faiz oranları arasında bir ilişki olup olmadığı ve bu ilişkinin yönü ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Dördüncü ve son bölüm içerisinde cari açık ve bütçe açığının Türk bankacılık sektöründe ne gibi etkileri olduğunu belirlemek için araştırma yapılmaktadır. Cari açık ve bütçe açığının Türk bankacılık sektörüne etkileri belirlenirken toplam kredi hacmi ile tahvil faiz oranından yararlanmak suretiyle ilerleme kaydedilmiştir. Yöntem olarak, Eviews programı aracılığı ile ekonometrik analiz yapılmıştır. Yapılacak olan bu çalışma ile birlikte cari açık ve bütçe açığı literatürüne katkıda bulunulacağı düşünülmektedir. Ayrıca parasal otoriteler ve düzenleyici kuruluşlarca 2010 yılı sonrasında uygulanan kredi politikalarının etkisini daha net yorumlama imkanı sağlamaktadır. Çalışmada, Türkiye ekonomisinde 2006.6-2019.5 dönemi aylık verileri kullanılarak cari işlemler dengesinde oluşan açıkların kredi hacmi üzerine etkisi ile bütçe dengesinin faiz oranları üzerine etkisi analiz edilmiştir.

1. BÖLÜM

ÖDEMELER BİLANÇOSU VE CARİ AÇIK

KAVRAMININ ANALİZİ

1.1. Ödemeler Dengesi Bilançosu

Bir ülkenin belirli bir dönem içinde, dünyanın geri kalanıyla (diğer ülkelerle) olan işlemleriyle ilgili ekonomik ilişkilerin ve ödemelerin sistematik olarak tutulduğu istatistiksel bir tablodur (IMF, 1996: 1). Yapılan tanımdan da anlaşılacağı üzere ödemeler dengesi işletmeler ve ülkeler düzeyinde öneme sahip bir kavram niteliği taşımaktadır. Eğilmez (2014)'e göre ödemeler dengesi, bir ülkede yerleşik kişiler ile yabancı ülkelerin vatandaşları arasında belirli bir dönemde (genellikle bir yıl) ekonomik işlemlerin bütününi gösteren istatistiki bir kayıt olarak tanımlanır.

Ödemeler dengesi istatistikleri genellikle yıllık olmak üzere aylık, üç aylık gibi belirli dönem aralıklarıyla yurtdışı yerleşik kişilerle olan ekonomik akımları ölçmektedir (Seyidoğlu, 2015: 339; TCMB, 2018: 9).

Ödemeler bilançosu, doğrudan ya da dolaylı şekilde gelişmelerden etkilenebilir. Ödemeler bilançosunun etkilendiği unsurların açıklanmasının öncesinde kavramın kapsamına ilişkin bilgi verilmesi daha doğru olacaktır. Buna göre ödemeler bilançosu kapsamında yer alan hususlar; dış ticaret (mal) dengesi, hizmetler dengesi, birincil gelir dengesi (gelir dengesi), ikincil gelir dengesi (karşılıksız transferler), doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları, diğer yatırımlar, net hata ve noksan, rezerv varlıklar şeklinde sıralanmaktadır. Sıralanan hususlar arasından dış ticaret (mal) dengesi, hizmet dengesi, birincil gelirler hesabı ve ikincil gelirler hesabı cari işlemler kapsamında yer alırken, doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları ve diğer yatırımlar da finans hesabı içinde kendisine yer bulmuş durumdadır (TCMB, 2019: 2; Göçer, 2011: 263-264).

Kısaca, ödemeler bilançosu dengesi, ülkenin ekonomik dengesi açısından çok önemli konuma sahiptir. Bu kapsamda yer alan işlemler alacak

ve borç olmak üzere iki şekilde değerlendirilmektedir. Bankacılık, sigortacılık, danışmanlık, taşımacılık, kısa ve uzun vadeli sermaye hareketlerinin her biri ödemeler bilançosu tablosunda yer alan işlemler içermektedir.

1.2. Ödemeler Dengesi Bilançosunun Temel İlkeleri

Ödemeler dengesi bilançosu kapsamında işlem yapılırken göz önünde bulundurulması gereken birtakım ilkeler mevcuttur. Yapılacak işlemler kapsamında ilkelere uyulma düzeyi, bilanço tablolarının etkililiğine tesir edecektir. Başka bir deyişle ödemeler bilançosundaki ilkeler, kayıt sistemini önemli ölçüde etkileyecek niteliklere sahiptir.

Ödemeler dengesi bilançosu hazırlanırken gün geçtikçe geçmişe göre daha detaylı tablolar hazırlanmaktadır. Uluslararası Para Fonu (IMF), bu kapsamda meydana gelen değişimleri ödemeler dengesi el kitapları vasıtasıyla duyurmaktadır (Yalçınar, 2012: 126). Ülkeler arası düzeyde yapılan işlemlerde karşılaştırma yapılabilmesi için bu amaca yönelik çaba gösterildiği anlaşılmaktadır.

Ödemeler dengesi bilançosunun temel ilkeleri aşağıda maddeler halinde sıralandığı gibidir (TCMB, 2018: 10-13):

- i. Çift kayıt ilkesi,
 - ii. Mülkiyet değişimi ilkesi,
 - iii. Piyasa Değeri ilkesi
- şeklindedir.

Yukarıda sıralanan ilkelere çift kayıt ekonomik işlemlerin ne şekilde olması gerektiğini işaret eder. Ödemeler dengesinin her bir işlemi, o işlemin giriş ve çıkış kayıtlarını gösterecek şekilde iki ayrı kaleme eşit değerde ve karşılıklı olarak kaydedilerek her zaman denk olması gerekmektedir. Mülkiyet değişimi ilkesi, çift kayıt prensibi çerçevesinde ekonomik işlemlerin alacak ve borç kayıtları mülkiyet değişiminin yapıldığı anda gerçekleştirilir. Piyasa değeri ilkesi, ekonomik işlemlerin

değerlendirilmesinde piyasa fiyatları esas alınır. Piyasa fiyatı, alıcının almaya ile satıcının ise satmaya razı oldukları fiyattır (TCMB, 2018: 10-13).

1.3. Ödemeler Bilançosu Hesap Grupları

Ödemeler bilançosu, cari işlemler hesabı, sermaye ve finans hesabı, net ve noksan hesabı ve rezerv varlıklar olmak üzere beş hesaptan oluşmaktadır.

Tablo 1: Türkiye'nin Ödemeler Dengesi Temel Hesap Grupları (Ayrıntılı Sunum)

I- CARİ İŞLEMLER HESABI
I-a. Mal, Hizmet ve Birincil Gelir Dengesi (A+B+C)
I-b. Mal ve Hizmet Dengesi (A+B)
I-A. DIŞ TİCARET DENGESİ
I-A.a. Toplam Mal İhracatı
I-A.b. Toplam Mal İthalatı
I-B. HİZMETLER DENGESİ
I-B.a. Hizmet Gelirleri
I-B.b. Hizmet Giderleri
I-C. BİRİNCİL GELİR DENGESİ
I-C.a. Birincil Yatırım Kaynaklı Gelirler
I-C.b. Birincil Yatırım Kaynaklı Giderler
I-D. İKİNCİL GELİR DENGESİ
I-D.a. İkincil Yatırım Kaynaklı Gelirler
II- SERMAYE HESABI
III- FİNANS HESABI
III-1. Doğrudan Yatırımlar
III-1.1. Net Varlık Edinimi
III-1.2. Net Yükümlülük Oluşumu
III-2. Portföy Yatırımları
III-2.1. Net Varlık Edinimi
III-2.2. Net Yükümlülük Oluşumu
III-3. Diğer Yatırımlar
III-3.1. Net Varlık Edinimi
III-3.2. Net Yükümlülük Oluşumu
IV- NET HATA NOKSAN
V- REZERV VARLIKLAR
V-1. Resmi Rezervler
V-2. Uluslararası Para Fonu Nezdindeki Varlıklar

Kaynak: TCMB, Türkiye Ödemeler Dengesi İstatistiklerine İlişkin Yöntemsel Açıklama, Erişim Tarihi: 01.05.2019, ss. 29-35.

1.3.1. Cari İşlemler Hesabı

Cari işlemler dengesi, yaşanacak herhangi bir dengesizlik durumunda birçok önemli makroekonomik değişkeni (milli gelir, yatırım, toplam talep, istihdam, dış borçlar, vb.) etkilemesi nedeniyle en önemli ve takip edilen hesap özelliği taşımaktadır. Cari işlemler hesabı, mal dengesi, hizmet dengesi, birincil ve ikincil gelir dengesi hesapları olmak üzere dört alt hesaptan oluşmaktadır. Cari işlemler hesabında, gelirlerin giderleri aştığı durum, cari işlemler fazlası olarak adlandırılırken; giderler gelirleri aştığında ise cari işlemler açığı olarak adlandırılmaktadır (TCMB, 2018: 1).

1.3.1.1. Dış Ticaret (Mal) Dengesi

Cari işlemler hesabında yer alan en önemli hesabın dış ticaret dengesi olduğu söylenebilir. Dış ticaret dengesi, bir ülkenin mal ihracatı ile ithalatı arasındaki farka denir. Bir ülkenin yurtdışına sattığı mallar ihracat, yurtdışından satın aldığı mallar ise ithalattır (Eğilmez ve Kumcu, 2009: 246).

Dış ticaret dengesi, mal ihracatı ve ithalatı arasında eşitlik olması durumunda sağlanır; ülkedeki ihracat ithalattan fazla olduğunda dış ticaret fazlası, aksi durumda ise dış ticaret açığı ortaya çıkmaktadır (Sloman, 2004: 79).

Mal ihracatı, alacaklı bir işlem olup ülkeye döviz girişi yarattığından aktif tarafa kaydedilirken mal ithalatı borç yaratan bir işlem olduğundan pasif tarafa kaydedilir (Seyidoğlu, 2015: 344).

IMF, mal ithalatı ve ihracatının FOB (sigorta ve navlun hariç mal bedeli) olarak değerlendirilmesini önermektedir. Ancak uygulamada bazı ülkelerde CIF (sigorta ve navlun dahil mal bedeli) fiyatlara göre kayıt yapılmaktadır (Parasız, 2003: 467).

TÜİK tarafından ihracat verileri FOB, ithalat verileri ise CIF bazda, parasal olmayan altın ticaretini de içermek üzere yayımlanmaktadır (TCMB, 2018: 18).

1.3.1.2. Hizmetler Dengesi Hesabı

Hizmet ithalat ve ihracatına ilişkin gelir ve gider kalemlerinin kaydedildiği hesaptır. Cari işlemler hesabını oluşturan bileşenlerden hizmetler dengesi kapsamında, taşımacılık (navlun dahil), turizm, haberleşme, sigorta ve finans hizmetleri, bilgi hizmetleri, inşaat, kişisel ve kültürel hizmetler, patent ve diğer ticari hizmetler gibi işlemler yer alır (TCMB, 2018: 14). Bu hizmetlerde aranan tek kriter, resmi hizmet niteliği taşıyıp taşıyamaları olarak görülmektedir. İfade edilen bu husus da hizmetler dengesinin kapsamının anlaşılması adına önemli bir veri niteliği taşımaktadır.

Hizmet ithalat ve ihracatı fiziksel nitelikte olmadığından görünmez mal ticareti olarak da adlandırılmaktadır.

1.3.1.3. Birincil Gelir Hesabı

Birincil Gelir Hesabı, ülke dışında yapılan doğrudan yatırımlardan elde edilen ve yurtiçine getirilen karlar ile yurt dışındaki şirketlere sağlanan kredinin faiz gelirinden oluşmaktadır. Çalışanların ücretleri ile doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları ve diğer yatırımlara ilişkin yatırım geliri ve giderlerini içermektedir. Yurtiçi yerleşiklerin hisse senetleri, tahvil gibi yurtdışındaki yatırımlardan elde ettikleri gelir ve giderler (kâr payları ve faiz) portföy yatırımları hesabında yer almaktadır. Diğer yatırımlarda ise diğer finansal varlık ve yükümlülüklerle ilgili faiz gelir ve giderleri kaydedilmektedir (TCMB, 2018: 14).

1.3.1.4. İkincil Gelir Hesabı

Türkiye'deki uygulamada, karşılıksız transferler olarak da adlandırılan ikincil gelir hesabı "Genel Hükümet" ve "Diğer Sektörler" kalemlerinden oluşmaktadır.

İkincil gelir, IMF'in Altıncı El Kitabı'nda yurtiçinde (yurtdışında) yerleşik bir birim tarafından yurtdışında (yurtiçinde) yerleşik bir birime yapılan parasal yardım, bağış, hibe gibi parasal olan ve olmayan transferleri kapsamaktadır (TCMB, 2018: 14).

Bu kalemin sektörel alt dağılımı aşağıdaki şekildedir;

- Genel Hükümet (hibe, vb.)
- Diğer Sektörler (kişisel transferler ve diğer transferler)

Altıncı El Kitabı uyarınca, “Kişisel Transferler”, “İşçi Gelirleri” de dahil olmak üzere yerleşik ve yerleşik olmayan hane halkları arasındaki nakdi ve aynı tüm cari transferleri içermektedir.

Söz konusu işlemler, karşılıksız transfer yapan ülke açısından borç işlemi niteliğinde olduğundan karşılıksız transferler hesabının borçlu kısmına kaydedilmektedir. Muhasebe kaydını denkleştirmek amacıyla da başka gruplardaki bir hesaba miktarı aynı olan bir alacak kaydı düşülmektedir (Seyidoğlu, 2009: 337).

1.3.2. Sermaye Hesabı

Sermaye hesabı, üretilmeyen ve finansal olmayan varlıkların edinimi yoluyla elde edilen gelir ve giderler ile karşılıksız sermaye transferlerinin kaydedildiği hesaptır (TCMB, 2018: 1).

Bu hesap iki ana gruba ayrılmaktadır (TCMB, 2018: 13-14 ve Seyidoğlu, 2015: 348):

- Üretilmeyen ve finansal olmayan varlıkların edinimi ve elden çıkarılması (sanat eseri, lisans, ticari marka gibi maddi olmayan varlıklar)
- Sermaye transferleri (borç affı ve diğer sermaye transferleri gibi)

1.3.3. Finans Hesabı

Uluslararası ekonomik işlemlerin bir bölümünü oluşturan finans hareketleri, temel olarak, bir ülkenin dış alem ile yapılan finansal varlıkları ve yükümlülüklerindeki değişimler ile bu değişimlerin karşılıklı kayıtları finans hesabında izlenmektedir (Akdoğan, 2016: 87).

Finans hesabının içeriğinde yer alan temel unsurlar aşağıda sıralandığı gibidir (TCMB, 2018: 15):

- i. Doğrudan yatırımlar,
- ii. Portföy yatırımları,

- iii. Finansal türevler,
- iv. Diğer yatırımlar,
- v. Rezerv varlıklar ęeklinindedir.

Yukarıdaki finans hesabı kalemleri varlık/yükümlülük prensibi doğrultusunda ağağıdaki gibi sınıflandırılmaktadır. Ayrıca, “borç” ifadesi yerine “net varlık edinimi” ve “alacak” ifadesi yerine “net yükümlülük oluğumu” terimlerini kullanmaktadır:

-Doğrudan Yatırımlar enstrümana göre,

-Portföy Yatırımları enstrüman, sektör ve vadeye göre,

-Finansal Türevler sektöre göre,

-Diğer Yatırımlar ise enstrüman, sektör ve vadeye göre

alt gruplara ayrılmaktadır (TCMB, 2018: 15).

1.3.3. Net Hata ve Noksan Hesabı

demeler dengesinin her işlemin alacak ve borç kaydı olarak kaydedildiği bir muhasebe sistemidir. demeler dengesi konusu her işlem kaydedilirken, karşı kaydının da bir başka hesapta yer alması esastır. Her bir işlemin eşit değerde alacak ve borç kayıtlarıyla kaydedilmesi gerekmektedir. Böylece cari işlemler hesabı ve sermaye hesabının toplamının her zaman finans hesabı kalemine eşit olması gerekmektedir (TCMB, 2018: 18).

demeler dengesinde alacaklar ve borçların kaydedilmesi ile cari işlemler hesabının sermaye ve finans hesabına denk olması isteniyor olsa da bunu gerçekteştirmek pek de kolay değildir. Bu noktada farklı sebepler vasıtasıyla oluşan dengesizliğin giderilmesine yönelik girişimler söz konusu olmaktadır. Dengesizliğin giderilmesi adına net hata ve noksan hesabından faydalanılmaktadır (zekicioğlu ve Taştan, 2013: 132).

Net hata ve noksan hesabının dengeleyici/denkleştirici rolleri olan bir yapıda olduğu değerlendirmesi yapılabilir.

1.3.4. Rezerv Varlıklar

Rezerv varlıklar, Resmi Rezervler ve Uluslararası Para Fonu nezdindeki varlıklar başlıklarında sınıflandırılmaktadır. Resmi Rezervler, TCMB yurtdışı muhabir mevcutlarındaki değişim ile portföy yönetimi amacıyla alım satımını yaptığı menkul kıymetlerden oluşmaktadır. Rezervlerdeki değişim, yurtdışında ve yurtiçinde yerleşik kişilerle döviz üzerinden gerçekleştirilen işlemlerin tümünü yansıtmaktadır. Uluslararası Para Fonu nezdindeki varlıklar, IMF nezdindeki rezerv varlıklardaki değişimleri göstermektedir. Son kota değişikliği 2011 yılında yapılmıştır (TCMB, 2018: 16-17).

1.4. Cari İşlemler Hesabına Yönelik Teorik Yaklaşımlar

Cari işlemler hesabına yönelik teorik yaklaşımlar; esneklikler yaklaşımı, toplam harcama yaklaşımı, Mundell-Fleming yaklaşımı, parasalcı yaklaşım ve cari işlemler hesabına dönemler arası yaklaşım şeklinde listelenebilir. Yapılacak olan bu inceleme ile birlikte cari işlemler hesabına ilişkin teorik yaklaşımlar hakkında bilgi sahibi olunacağı düşünülmekle birlikte cari işlemler hesabı ile ilgili oluşturulan teorilerin birbiri ile kıyaslanması da mümkün olacaktır.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkelerde bütçe açıklarının yükselme eğilimi göstermesinin sonrasında cari işlemler dengesinin yüksek düzeyde açık vermesi sonucu ortaya çıkmıştır (Bayrak ve Esen, 2012: 24). Yaşanan bu gelişmeler, cari işlemler hesabının araştırılmasını gerekli kılmıştır. Çalışmanın bu kısmında yer verilen yaklaşımlar, farklı perspektifler vasıtasıyla konuya ilişkin çözüm üretmeye çalışmışlardır. Her bir yaklaşımın farklı yönleriyle ön plana çıkmaktadır.

1.4.1. Esneklikler Yaklaşımı

Esneklik yaklaşımına göre, dış ticaret dengesini belirleyen en temel faktör görece uluslararası fiyatlardır (Yapraklı, 2008: 3). Bu yaklaşıma göre devalüasyon olasılığı dış ticaretteki dengeleri değiştirmekte olup cari açık üzerinde olumsuz bir şekilde etkisini göstermektedir. Dış ticaret dengesine

odaklı bir yaklaşım olması sebebiyle esneklikler yaklaşımında ihracat ve ithalat rakamlarının belirleyici rollerinden söz edilmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemden başlayarak yetmişli yıllara kadar olan dönemde kabul gören bir yaklaşım olan esneklikler yaklaşımı, sabit kur sistemine sahip olan ülkelerde devalüasyon aracılığıyla dış ödemelerdeki açıkların kapatılması amacına sahiptir. Böylece döviz kurlarının değişmesi ve milli para biriminin değerinin düşmesi söz konusu olmaktadır. İthalat ve ihracat rakamlarında yaşanan değişimlerle birlikte ödemeler açığının kapatılmasının hedeflendiği esneklikler yaklaşımında talep esnekliklerinin önemi büyüktür (Doğan, 2014: 20-21).

Cari işlemler hesabına yönelik olarak geliştirilen teorilerin başında gelen esneklikler yaklaşımı, kısa sürede geçerliliğini yitirmiştir. Küresel koşullara uyum sağlayamayan bir yaklaşım olan esneklikler yaklaşımında, ayrıca faiz oranlarının dikkate alınmaması geçerliliğin yitirilmesinde etkili olmuş görülmektedir.

1.4.2. Toplam Harcama (Massetme) Yaklaşımı

Esneklik yaklaşımında sadece göreceli fiyatlardaki değişikliklerin ithalat, ihracat ve cari işlemler dengesi üzerine yoğunlaşması nedeniyle söz konusu değişkenlerin belirlenmesinde gelir etkileri göz ardı edilmiştir. Esneklik yaklaşımında devalüasyon yoluyla cari işlemler açığını azaltmak amacının belirli konularda noksan kalması, toplam harcama yaklaşımının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Marrewijk, 2005: 14).

Toplam harcama yaklaşımına göre cari açığın artacağına ya da azalacağına belirleyici ülke genelinde harcamaların miktarı olarak görülmektedir. Bunun nedeni ise cari işlemler dengesinin ulusal tasarruf ve yatırım arasındaki farka eşit olmasıdır. Toplam harcama yaklaşımının ortaya çıkışının altyapısını oluşturan bu duruma paralel olarak, toplam harcamaların artması ya da azalması ile birlikte cari işlemler açığının düzelmesi ya da kötüye gitmesi sonucu ortaya çıkacaktır (Türkay, 2013: 258).

Tıpkı esneklikler yaklaşımında olduğu gibi toplam harcama yaklaşımının da birtakım yetersizlikleri söz konusudur. Nitekim bu duruma paralel olarak cari işlemler hesabını açıklamaya yönelik yaklaşımlar ortaya atılmaya devam etmiştir.

1.4.3. Mundell – Fleming Modeli

1960'lı yılların başlarında, J. Marcus Fleming ve Robert Mundell bağımsız olarak, açık ekonomi Keynesyen makroekonomik politika modelini sermaye akışının rolünü sistematik olarak içerecek şekilde genişletmiştir (Boughton, 2003: 21).

Mundell-Fleming modeli, kurlarda herhangi bir değişim olmayacağı varsayımı altında, devletlerarası düzeyde faiz oranı farklarının sermaye akımının oluşumundaki rolleri üzerine odaklanmış durumdadır (Krugman, 2014: 471-475; Mundell, 2001: 215). Modelin geliştirildiği 1960'lı yıllarda genellikle kullanılan sabit kur sistemidir (Mundell, 2001: 215). Döviz rejimlerinin makroekonomi için oldukça önemli olduğu Krugman tarafından vurgulanmıştır (Krugman, 2014: 471-475). Döviz kurları ve sermaye hareketleri arasındaki etkileşimin bir ürünü olarak dış dengede ve üretimde farklı verilerin elde edilmesi söz konusu olacak ve bu durum dış denge açığına tesir edecektir (Uygur, 2012: 4). Mundell-Fleming modeline göre ihracat ve ithalat verilerinde yaşanan değişimler cari açıkla ilgili etkiler ortaya koyabilmektedir (Abell, 1990: 81).

İlgili literatürde durağan bir model olarak değerlendirilen Mundell-Fleming modeli, bu niteliği sebebiyle cari işlemler dengesini açıklamada tam olarak yeterli olmadığı söylenebilir. Ayrıca Mundell-Fleming modeli ile ilgili verilen bilgiler, modelin uzun vadeli etkileri ortaya koyamadığını işaret etmektedir. Tüm bu faktörler eşliğinde modelin cari işlemler dengesinde sürdürülebilirlik açısından yetersiz kaldığı değerlendirilmesinin yapılması mümkündür (Knight ve Scacciavillani 1998: 7)

1.4.4. Parasalcı Yaklaşım

Parasalcı yaklaşım kapsamında en önemli unsurun ekonomideki para stokları olduğu söylenebilir (Özdamar, 2015: 169). Bu da ödemeler

dengeinde yaşanan aksamaların parasal bir sorun niteliği taşımasının sonucu olarak ortaya çıkan bir durum olarak görülmektedir.

Bu yaklaşım, paranın arz ve talebi kontrol etmesi halinde demeler dengesini de kontrol altına alabileceği düşüncesine dayanmaktadır. O halde parasalcı yaklaşım kapsamında para arz ve talebinin süreci şekillendirecek nitelikte ve düzeyde rollerinin olduğunun söylenmesi mümkündür. Paranın arzının denetimi ile ilgili uygulamalara bağlılığın olması, parasalcı yaklaşım kapsamında yer alan bir başka unsurdur (Doğan, 2014: 27).

Özetle parasalcı yaklaşımda paranın arz ve talebi konusunda istikrarın varlığı esastır. Paranın arzı ve talebi konusunda istikrarın sağlanması halinde cari işlemler açığının kapatılması, parasalcı yaklaşıma göre mümkündür. Bu yaklaşımı diğer yaklaşımlardan ayıran temel hususlar, para arz ve talebi konusundaki istikrar özelinde ortaya çıkan bir yapıya sahiptir.

1.4.5. Dönemler Arası Yaklaşımı

Dönemlerarası yaklaşım, toplam harcama ve esneklikler yaklaşımlarının bir araya geldiği yaklaşım olarak ele alınmaktadır (Obstfeld ve Rogoff, 1994: 4).

Bu yaklaşımın ortaya çıkmasında tüketim ve tasarruf verileri ile ilgili gelir hipotezinin önemli lde etkilerinden söz edilmektedir.

Dönemler arası yaklaşım kapsamında yer alan temel unsurlar aşağıdaki gibidir (Bektaş, 2007: 16-17):

- i. Cari gelir toplam gelire göre düşük düzeyde olursa hanehalkı tasarruf oranları olumsuz yönde seyredecektir.
- ii. Dönemler arası yaklaşıma göre tasarrufların getirisi ve zaman tercihi arasındaki fark dış dengesizlik sonucunu doğurabilir.
- iii. Kamu harcamalarının genel oranına göre yüksek olması, dış dengesizlik yaşanmasına neden olmaktadır.
- iv. Geleceğe yönelik verimlilik ve kamu harcamaları taleplerinde artış yaşanmasına neden olabilir.

- v. Uluslararası sermaye hareketlerinin açıklanmasında -özellikle makroekonomide- yardımcı roller üstlenmiştir.

Görüldüğü üzere cari işlemler dengesine ilişkin dönemler arası yaklaşım, para politikaları kapsamında açıklayıcı roller üstlenmektedir. Ayrıca cari işlemler dengesini araştıran diğer teorik yaklaşımlara oranla dönemler arası yaklaşımın birçok konuda farkları olduğu da bu kısımda verilen bilgiler aracılığıyla anlaşılmaktadır.

1.5. Cari Açık Sorununun Yapısal Nedenleri

Cari açık sorununu doğuran yapısal nedenler arasında dış ticaret açığı, enerjide dışa bağımlılık ve iç tasarruf açığı yer almaktadır.

Bu bölümde cari açığı oluşturan nedenler kapsamında beş temel faktör incelenmiştir. Ancak cari açığa neden olan faktörler beş faktörler sınırlandırılmaktan uzaktır. Buna göre genişletici para politikaları, ekonomik büyüme, doğrudan yabancı yatırımlar ve portföy yatırımlarının kar transferleri gibi faktörlerin de cari açığa neden olduğu bilinmektedir (Göçer, 2013: 215). Cari açık sonucunu doğuran her bir unsurun süreç içerisinde farklı şekilde ve farklı düzeyde rolleri söz konusu olabilecektir.

1.5.1. Dış Ticaret Açığı

Cari açık sorununun yapısal nedenlerinin başında dış ticaret açığı gelmektedir. Dış ticaret dengesinin eksi bakiye vermesi ile birlikte cari açığın dış ticaret açığı sebebiyle ortaya çıktığı söylenebilir (Eşiyok, 2012: 66). Bu kapsamda ihracat-ithalat verileri, turizm gelir giderleri, faiz ödemeleri ve döviz kurları, cari açık ile dış ticaret arasındaki etkileşim kapsamında önemli roller üstlenmektedir.

Dış ticaret açığı, belirli dengeler etrafında artma ya da azalma eğilimi göstermektedir. Buna göre ulusal paranın aşırı miktarda değer kazanması, ithalatın ihracattan daha fazla artması gibi nedenler dış ticaret açığının artmasının temel nedenleri olarak bilinmektedir (Erdil Şahin, 2011: 51). Yaşanan bu olumsuz gelişmelerin dış ticaret açığına yönelik artırıcı

etkilerinin akabinde cari işlemler açığında da artışların yaşanması kaçınılmaz olmaktadır.

Döviz kurlarında yaşanan gelişmeler sonrasında gözlenen döviz bolluğu, dış ticaret açığını etkilemektedir. Bu etkinin ortaya çıkması sürecinde ithalat hacminin uyarılması ile birlikte gelişen bir süreçten söz edilmektedir (Yeldan, 2005: 57). Böylece ithalat hacminin de dış ticaret açığı ve cari açığı etkileyen bir faktör olarak nitelendirilmesi yanlış olmayacaktır.

Özetle cari açık sorununun temel nedenlerinden birisi olarak dış ticaret açığı görülmektedir. Cari açık sorununun oluşumunda dış ticaret açığının birden farklı şekilde roller üstlendiği anlaşılmaktadır. Bu kısımda verilen bilgiler, cari açık ve dış ticaret arasındaki ilişkinin ne şekilde etkilerini gösterdiğinin anlaşılması bakımından önemlidir.

1.5.2. Enerjide Dışa Bağımlılık

Enerjide dışa bağımlı olmak, cari açığın artmasına neden olmakta ve cari açık oluşturan unsurlar arasında yer almaktadır. Enerji fiyatlarının yükselmesi ile birlikte dışarıdan alınan enerjinin düzeyi, cari açık oluşumunda etkisini gösterecektir. Başka bir deyişle enerji fiyatlarında yaşanan artışlar, enerjide dışa bağımlılık ve cari açık sorunu etkileşiminin temel nedenidir (Altunöz, 2014: 121).

Özellikle büyüme eğiliminde olan ülkeler için enerji tüketiminde önemli ölçüde artışlar meydana gelmektedir. Bu ülkelerin enerji konusunda dışa bağımlı olmaları da cari açık sorununu ortaya çıkarmaktadır (Aras, Öztürk ve Erdoğan, 2012: 96). Enerjide dışa bağımlılık kapsamında değinilen bu husus, aynı zamanda ekonomik büyümenin de cari açığa neden olduğunu göstermektedir. O halde dolaylı yoldan da olsa ekonomik büyümenin de cari açığın nedenleri arasında sayılması mümkündür. Bu da enerji ve cari açık etkileşiminin önemini işaret etmektedir.

Türkiye açısından incelenecek olduğunda enerji ihtiyacının çok büyük oranda ithalat yoluyla temin edildiği görülecektir. Bu nedenle enerji fiyatlarında yaşanan artışların Türkiye için cari açık sebeplerinin başında yer

aldığı çıkarımı rahatlıkla yapılabilir. Nitekim 2011 yılı verilerine göre Türkiye'nin cari açığının yüzde yetmişlik kısmını enerji ithalatının oluşturması söz konusudur (Göçer, 2013: 218). Anlaşılacağı üzere günümüz küresel dünyasında cari açığın nedenlerini araştırırken enerjide dışa bağımlı bir ülkeden bahsedilmesi halinde bu unsura yer vermeden inceleme yapmak mümkün değildir.

1.5.3. İç Tasarruf Açığı

Yatırımlarla tasarruflar arasında negatif yönde seyreden bir farkın olması anlamına gelen iç tasarruf açığı, yurtiçindeki tasarrufların düzeyinin düşük olduğunu gösterir. Bu da dış kaynaklara ihtiyaç olduğu anlamına gelmektedir. Yatırımların finansmanını sağlayabilmek adına yabancı kaynaklara ihtiyaç duyulması ise cari açığın varlığına neden olmaktadır (McTeer, 2008: 2). İç tasarruf açığının cari açığa neden olan faktörler arasında yer alma biçimi, bu şekilde özetlenebilir.

İç tasarruf açığı ve cari açık etkileşiminin toplam yurtiçi harcamaların toplam yurtiçi tasarruflardan yüksek olması halinde dış tasarruf kullanımının gerekmesi sebebiyle ortaya çıktığı bilinmektedir (Eşiyok, 2012: 64). Başka bir deyişle iç tasarruf açığının cari açığa neden olan faktörler arasında yer alma sebebi, iç tasarrufların yetersiz oluşu ve dış tasarruflara yönelimi gerektirmesi suretiyle olmaktadır.

Özetle iç tasarruf açığının cari açığa neden olmasında çok farklı boyutta süreçlerin etkisinden söz edilmesi mümkün değildir. Çoğunlukla aynı şekilde etkileri gözlenen iç tasarruf açığı, cari açığın önüne geçilmesi adına dışa bağımlı olmamanın ve yurtiçindeki harcamaların toplam yurtiçi tasarruftan az olmasının ne denli önemli olduğunu göstermektedir.

1.5.4. Dış Borç Stoku Yüksekliği

Cari açıkların finanse edilmesi adına önemli ve sık kullanılan bir araç olma niteliği taşıyan dış borç stoku, olumsuz beklentilere de neden olabilecek bir role sahip olabilir (Erdil Şahin, 2011: 54). Özellikle cari açığın önlenmesine yönelik sürekli çözüm üretilmesi girişimlerinden söz edilmesi halinde dış borç stokunun çok yüksek olmaması gerekmektedir. Dış borçların

vadesinin kısa olması halinde ödeme güçlükler yaşanabilecektir. Bu da yaşanacak olan sorunun cari açık boyutunu aşarak kriz halini almasına neden olabilecektir.

Dış borç stoklarının artması suretiyle cari açığın kontrol altına alınması girişimleri, oldukça tehlikelidir (Yeldan, 2005: 48). Çünkü böyle bir sürecin yaşanması ile birlikte ödenecek olan borcu kontrol altına almak oldukça güçleşecektir. Dış borç stoklarının yükselerek devam etmesi halinde ödenecek olan faizin de aynı şekilde yükselecek olması, cari açık sorununun önüne geçilmesinde yüksek dış borç stokunun rolünü açıklamaktadır.

1.5.5. Reel Döviz Kuru

Döviz kurunun yükselmesi, ithalatı ucuzlatarak ve ihracatı daha pahalı hale getirerek cari işlemler hesabının açık vermesine sebep olmaktadır (Sloman, 2006: 89).

Razin ve Rubenstein, ödemeler dengesindeki krizin reel döviz kurundaki keskin değişikliklerden kaynaklandığını savunmaktadırlar (Razin ve Rubenstein, 2004: 7).

Reel döviz kuru, dış ticaret açığını etkilemesi suretiyle cari dengeyi etkilemektedir. Yani reel döviz kurunun değer kazanması cari açığın artmasına neden olmakta iken reel döviz kurunda kayıp yaşanması ile birlikte cari açık oranlarının da düşmesi söz konusu olmaktadır (Doğan, 2014: 99).

Reel döviz kurunun cari açığın nedenleri arasında yer alması, kısa vadeli sermaye hareketlerinin döviz kurunu etkilemesi suretiyle kurun geçici olarak cari açığı etkilediği düşüncesinin bir ürünü olarak görülmektedir. O halde reel döviz kurunun cari açığa neden olmasının önüne geçilmesi için sıcak para akımlarını kontrol edici politikaların uygulanması gerekmektedir denilebilir (Aras, Öztürk ve Erdoğan, 2012: 96).

2. BÖLÜM

BÜTÇE AÇIĞI KAVRAMININ ANALİZİ

2.1. Bütçe ve Bütçe Açığı Kavramlarının Tanımı

Bütçeye yönelik tanımlar incelendiğinde birçok farklı tanımın olduğu görülmüştür. Bütçe kavramı, hukuki nitelik taşıyan tasarruf ve uygulamalardan meydana gelen bir yapıdır. Geleceğe yönelik uygulamalar ve tahminler içeriyor olması, bütçe kavramının bir plan niteliği taşıdığına işaret etmektedir (Bağlı, 2012: 44).

Bütçe açığı, kamu harcamalarının kamu gelirlerini aşması nedeniyle oluşan negatif fark olarak tanımlanmaktadır. (Günay, 2007: 14). Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere bütçe açığı önemli ekonomik sorunlardan bir tanesidir. İçinde bulunulan dönem itibariyle bütçe açıklarının yoğun bir şekilde araştırılıyor olmasının temel nedenlerinden bir tanesi de soruna yönelik çözüm arayışlarıdır.

Bütçe dengesi kavramında yer alan bütçe gelirleri, kamu gelirleri olarak da ifade edilmektedir. Bütçe gelirlerinde yer alan alt kalemler/hesaplar; kanunlarına dayanılarak toplanan vergi, resim, harç vb. diğer gelirlerdir (HMB, 2019: 8).

Bütçe dengesinde geçen bir diğer kavram da bütçe giderleri kamu harcamaları olarak da ifade edilmektedir. Bütçe giderleri kapsamında yer alan alt kalemler/hesaplar; kanunlarına dayanılarak yaptırılan iş, alınan mal ve hizmet bedelleri, sosyal güvenlik katkı payları, iç ve dış borç faizleri, borçlanma genel giderleri, vb. diğer giderlerdir (HMB, 2019: 8).

Bütçe dengesi, bütçeye kamu idarelerince (öngörülen ödenek çerçevesinde) ödenen bütçe giderleri ile tahsilatı yapılan bütçe gelirleri tutarları arasındaki pozitif veya negatif farktır (HMB, 2019: 8).

Yapılmış tanımlardan yola çıkılarak bütçe açıklarının iktisadi açıdan birçok konu kapsamında önemli bir gösterge niteliği taşıdığı anlaşılmaktadır.

Nitekim iktisatçıların araştırmalarında önem verdiği konular arasında bütçe açığı konusunun yer alması, bu ifadeleri doğrular niteliktedir (Bayrak ve Esen, 2012: 27).

İlgili literatür incelendiğinde bütçe açığı kavramının birtakım baskıları beraberinde getirdiği ve olumsuz sonuçlara neden olduğu görölmektedir. Bütçe açıklarının yaşanması ve süreklilik arz etmesi, para politikasını baskı altına almaktadır (Oktayer, 2010: 433). Bu nedenle bütçe açığının piyasalar üzerinde baskı oluşturacak şekilde etki göstermesi olağan karşılanmaktadır.

Bütçe açığını etkileyen kavramlar aşağıda sıralandığı gibidir (Barışık ve Kesikoğlu, 2006: 61):

- i. Enflasyon,
- ii. Ekonomik büyüme,
- iii. Dış ödemeler dengesi,
- iv. Yatırımlar,
- v. İstihdam,
- vi. Üretim kapasitesi,
- vii. Para arzı artışı-fiyat düzeyi ilişkisi şeklinde sıralanmaktadır.

Bütçe açığı ile birlikte birçok makroekonomik gösterge arasında etkileşimden bahsedilmesi mümkündür. Bu da bütçe açıklarının etki alanının ve kapsamının ne denli geniş olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bütçe açıkları, ekonomik göstergelerin bazılarında olumlu şekilde etki meydana getirirken bazı göstergelerinde olumsuz şekilde tesirini gösterebilir. O halde süreçlere ve değerlendirmelere göre bütçe açığının etkileri de değişkenlik gösterebilmektedir.

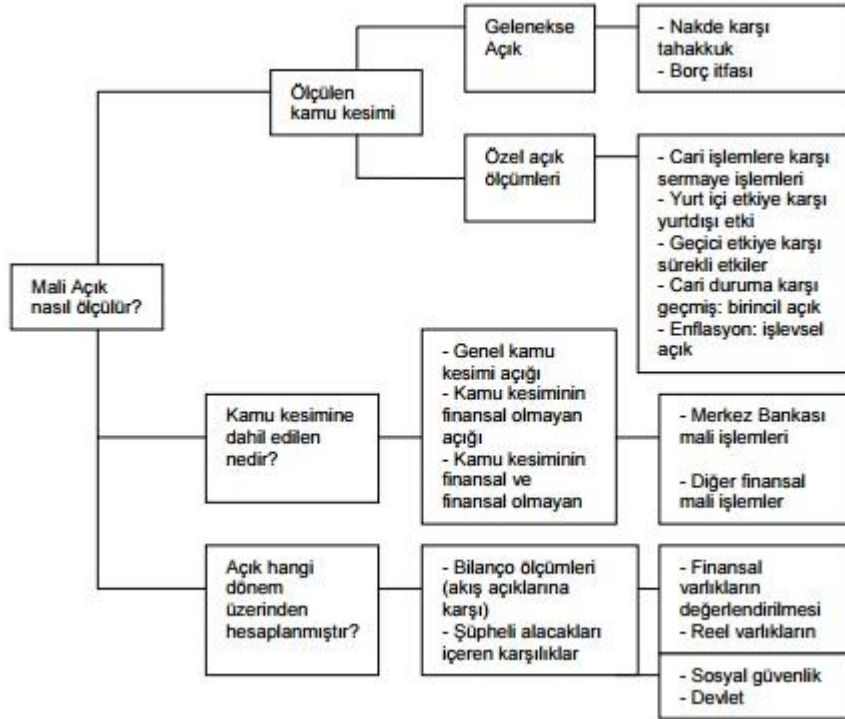
Bütçe açığının sürdürülebilir olması, olumsuz bir makroekonomik gösterge niteliği taşımaktadır. Bu nedenle açıkların vadeleri önemli hale gelmektedir. Uzun vadede bütçe açığını oluşturan borçların ödenmesinde, faiz dışı fazla miktarı belirleyici olmaktadır. Faiz dışı fazla miktarı, bütçe

açığına eşit ya da fazla ise bütçe açığı sürdürülebilirdir sonucuna varılmaktadır (Göktaş, 2008: 47).

Özetlemek gerekirse bütçe ve bütçe açıkları, cari açıklarla birlikte ekonomide önemli bir gösterge olarak görülmektedir. Son yıllarda ülkelerin yaşadığı ekonomik krizlerde Yunanistan ve İrlanda gibi ülkelerde kontrolsüz bütçe açıklarının etkisi görülmektedir (Peker ve Göçer, 2012: 164). Bu da bütçe açıklarının ne derece önemli olduğunu kesin ve net bir şekilde ortaya koymaktadır.

2.2. Bütçe Açıkları Ölçüm Yöntemleri

Bütçe açığı ölçüm yöntemlerinin açıklanması öncesinde mali açıkların ölçümü ve kontrolüne yer verilecektir. Konu ile ilgili hususlar şekil 1’de gösterilmiştir.

Kaynak: Günay, 2007: 16.

Şekil 1: Mali Açık Ölçümü ve Kontrolü

Şekil 1’de görüldüğü üzere ölçüm yöntemleri geleneksel ve özel olacak şekilde temelde ikiye ayrılmaktadır.

2.2.1. Genel Amaçlı Bütçe Açığı Ölçüm Yöntemleri

Genel amaçlı bütçe açığı ölçüm yöntemleri gereğince çalışmanın bu kısmında yedi farklı yönteme yer verilerek inceleme yapılacaktır.

2.2.1.1. Geleneksel Bütçe Açığı

Bütçe açığı ölçüm yöntemlerinden olan geleneksel bütçe açığı, borçlanmalar dahil edilmeksizin kamunun toplam giderleri ile gelirleri arasındaki farkı ölçmektedir (Blejer ve Cheasty, 1999: 141). Geleneksel bütçe açığı kendi içinde konsolide bütçe açığı, KİT açığı ve sosyal güvenlik açığı olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

2.2.1.1.1. Konsolide Bütçe Açığı

Konsolide bütçe açığı, özel ve genel bütçeli idarelerin bütçe gelirlerinin giderlerinden fazla olmasını ifade etmektedir. Konsolide bütçe açığı kavramı yerine 2003 yılından itibaren merkezi yönetim bütçesi kavramı kullanılmaktadır (Küçüksucu, 2012: 10). Bu nedenle ilgili literatürde konsolide bütçe açığı kavramıyla ilgili sınırlı seviyede bilgiye ulaşılmıştır.

Merkezi yönetim bütçesi ya da konsolide bütçe açığı, birçok ülkede yaygın biçimde kullanılan bir göstergedir ve içeriği aşağıda yer alan Tablo 2’de gösterildiği gibidir.

Tablo 2: Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi

I- BÜTÇE GİDERLERİ
I-A. FAİZ DIŞI GİDERLER
I-A.a. Personel Giderleri
I-A.b. SGK Devlet Primi Giderleri
I-A.c. Mal ve Hizmet Alım Giderleri
I-A.d. Cari Transferler
I-A.e. Sermaye Giderleri
I-A.f. Sermaye Transferleri
I-A.g. Borç Verme
I-A.h. Yedek Ödenekler
I-B. FAİZ GİDERLERİ
II- BÜTÇE GELİRLERİ
II-A. GENEL BÜTÇE GELİRLERİ
II-A.a. Vergi Gelirleri
Gelir Vergisi
Kurumlar Vergisi
Dahilde Alınan Katma Değer Vergisi
Özel Tüketim Vergisi
Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi
İthalde Alınan Katma Değer Vergisi
Damga Vergisi
Harçlar
Diğer
II-A.b. Vergi Dışı Diğer Gelirler
II-B. Özel Bütçeli İdarelerin Öz Gelirleri
II-C. Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların Gelirleri
BÜTÇE DENGESİ
FAİZ DIŞI BÜTÇE DENGESİ

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2019: 4-6.

Tablo 2'ye ilişkin bazı kavramların açıklamaları aşağıda yer almaktadır.

Personel Giderleri: Kamu personeli ve kamu adına çalıştırılan kişilerin bordroya dayalı olarak yapılan nakit ödemeleri,

SGK Devlet Primi Giderleri: Devletin işveren sıfatıyla sosyal güvenlik kurumlarına ödediği primleri,

Mal ve Hizmet Alım Giderleri: Mal ve hizmet karşılığında yapılan faturalı ödemeleri,

Cari Transferler: Sermaye birikimi hedeflemeyen ve cari nitelikli mal ve hizmet alımını finanse etmek amacıyla yapılan karşılıksız ödemeleri,

Sermaye Giderleri: Bütçe kanunları ile belirlenmiş asgari değeri aşan ve normal ömrü bir yıldan daha uzun olan mal ve hizmet alımlarını,

Sermaye Transferleri: Bina ve diğer inşaat işleri, ulaşım araçları, makineler, demirbaşlar gibi sermaye nitelikli harcamaların finansmanı amacıyla kişi ve kurumlara yapılan karşılıksız ödemeleri,

Borç Verme: Bir mali hakka veya devletin mülkiyetinde hisse (sermaye) katılımına neden olan ödemeleri,

Yedek Ödenekler: Bütçede başlangıçta tahmin edilememesi ya da öngörülen bütçenin yıl içinde yaşanan gelişmeler sonucunda tutmaması ihtimaline yönelik hizmetlerin aksamaması için ayrılan ödenekleri,

Özel Bütçe: Bir bakanlığa bağlı veya ilgili olarak belirli bir kamu hizmetini yürütmek üzere kurulan, gelir tahsis edilen, bu gelirlerden harcama yapma yetkisi verilen, kuruluş ve çalışma esasları özel kanunla düzenlenen ve 5018 sayılı Kanuna ekli (II) sayılı cetvelde yer alan her bir kamu idaresinin bütçesini,

Özgelirler: Kurumun faaliyeti sonucu elde edilen ve merkezi yönetim kapsamındaki başka bir birimden aktarılmayan gelir kalemlerini,

Düzenleyici ve Denetleyici Kurum Bütçesi: Özel kanunlarla kurul, kurum veya üst kurul şeklinde teşkilatlanan ve 5018 sayılı Kanuna ekli (III) sayılı cetvelde yer alan her bir düzenleyici ve denetleyici kurumun bütçesini,

Faiz Dışı Bütçe Dengesi: Bütçe gelirleri toplamından faiz giderleri hariç bütçe giderleri toplamının çıkarılmasıyla bulunan dengeyi,

ifade eder (HMB, 2019: 8 ve HMB, 2019: 11-17).

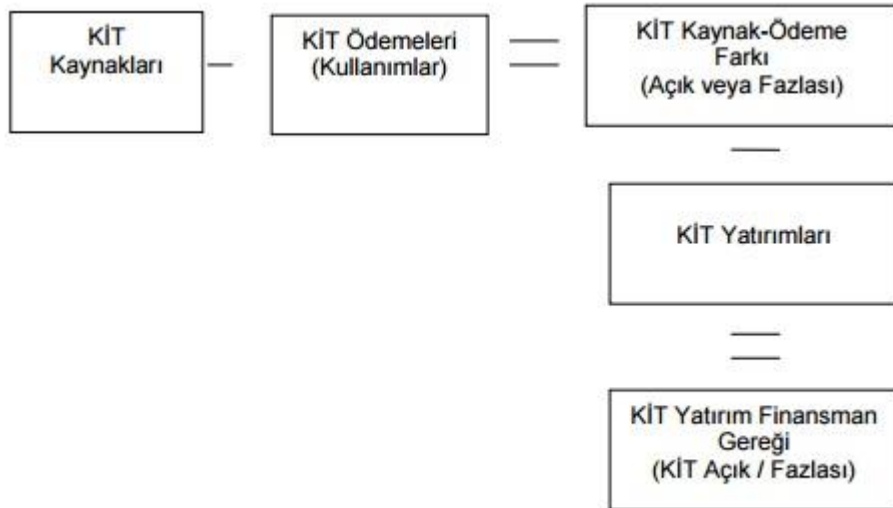
Tablo 2’de görüldüğü üzere II<I olduğunda yani merkezi yönetim bütçe harcamalarının gelirlerinden fazla olması ile birlikte merkezi yönetim bütçe açığından bahsedilmesi mümkündür.

2.2.1.1.2. KİT Açığı

Kamu iktisadi teşebbüsleri ya da daha çok bilinen adıyla KİT açığı, kamu kaynaklarını kullanmak suretiyle üretim yapan kuruluşların bütçe açıklarını ifade etmektedir (Ayyıldız Sayın, 2006: 90). KİT ile ilgili çok sayıda farklı tanım bulunmakla birlikte en genel açıklamanın yukarıdaki gibi olduğu söylenebilir.

KİT’lerin kurulma amaçları; üretim yetersizliğini gidermek, ekonomik kalkınmayı sağlamak, temel gereksinimleri karşılamak, altyapıyı güçlü hale getirmek, özel sektöre destek olmak şeklindedir (Güney, 2013: 318). KİT açığının meydana gelmesi ile birlikte belirtilen amaçların gerçekleştirilmesi mümkün olmamaktadır. Bu nedenle KİT açığının ülke düzeyinde önemli bir gösterge olduğu değerlendirilebilir.

Hesaplama açısından değerlendirme yapılırsa, KİT açıkları aşağıda şekil 2’de gösterildiği gibidir.

Kaynak: Günay, 2007: 31.

Şekil 2: KİT Açığı

Şekil 2’de görüldüğü üzere KİT açığı hesapları yapılırken sahip olunan kaynakları ve ödeme farkı kriterine göre değerlendirme yapılmak durumundadır. Bununla birlikte KİT açığının ödemeler ve yatırımların kaynaklardan büyük olduğunda ortaya çıktığı yine şekil 2’deki veriler aracılığıyla anlaşılmaktadır.

2.2.1.1.3. Sosyal Güvenlik Açığı

Sosyal güvenlik açıkları; kayıtdışılık, erken emeklilik, aktif/pasif dengesinin bozulması, fonların etkin değerlendirilemiyor olması, primlerin tahsil edilememesi gibi nedenlerle ortaya çıkmaktadır (Canbay ve Demir, 2013: 306-307). Sosyal güvenlik açığının ortaya çıkması ile birlikte ilgili sosyal güvenlik hizmetlerinden ihtiyacı olmayan kişiler faydalanabilmekte ve gerçekten yardıma ihtiyacı olan kişilere sosyal güvenlik hizmetinin ulaşmasına mani olunmaktadır.

Türkiye’de sosyal güvenlik açığı kapsamında yer alan/alabilecek kurumlar arasında Sosyal Sigortalar Kurumu, Bağkur ve Emekli Sandığı başta gelmektedir. Bu kurumların harcamaları, gelirlerini aştığı takdirde sosyal güvenlik açığından bahsedilmesi mümkün olmaktadır. Ayrıca Türkiye’de sosyal güvenlik bütçesine ilişkin hususlar 5018 sayılı kanunda yer almaktadır (Yılmaz, 2010: 12).

2.2.1.2. Birincil Açık

Faiz dışı açık olarak da adlandırılan birincil açık geleneksel açıktan borç faiz ödemelerinin çıkarılmasıyla bulunur. Devletin borç faizi ödemelerini önceki yılların bütçe açıkları belirlediğinden borç faiz ödemeleri hesaplama katıldığı zaman hükümetin kontrol edemediği açıklar olmaktadır. Bu nedenle birincil açık daha çok aşırı borçlanmış ülkelerde kullanılmaktadır (Blejer ve Cheasty 1999: 141-147). Geleneksel açık ölçüm yöntemlerinin istenilen düzeyde verim vermemesi sonucunda birincil açık ölçümünün ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu husus hem diğer yöntemlerin yetersizliğini göstermekte hem de birincil açığın daha kapsamlı olduğunu göstermektedir.

Borçlanma oranı yüksek olan ülkelerde borçların sürdürülebilmesi (Borç Stoku/GSYİH oranı yüksek olduğundan) birincil denge fazla verdiği mümkün olmaktadır (Şen ve Sağbaş, 2004: 8). Borçların sürdürülebilirliğini belirleyen faktörler; faiz oranı, büyüme oranı ve birincil açıktır (Rangarajan ve Srıvastava, 2003: 4851).

Birincil açık, kamu kesiminin borçluluğunu ölçmektedir. Bununla birlikte faiz oranlarının değişken yapısı da birincil açık kapsamında önemli bir yere sahiptir (Küçüksucu, 2012: 11). Günümüz koşulları için oranların değişimi çok sık olabildiği için birincil açıklar ve faiz oranı etkileşimi göz ardı edilmemelidir.

2.2.1.3. İşlemsel Açık

İşlemsel açık, operasyonel ya da işlevsel açık olarak da adlandırılmaktadır. İşlemsel açıktaki faiz ödemelerinin enflasyondan arındırılmış kısmından söz edilmesi sebebiyle ‘enflasyondan arındırılmış açık’ şeklinde de ifade edilmesi mümkündür. Nitekim ilgili literatür incelendiğinde bu şekilde adlandırmaların varlığı ile karşılaşılmaktadır.

İşlemsel açık, bütçe açığından faiz ödemelerinin enflasyon nedeniyle aşınmaya uğrayan kısmının çıkarılması sonucu bulunan açıktır (Soyu, 2012: 8). İşlemsel açık formüle edilecek olursa kamu kesimi borç gereğinden reel faiz oranlarının çıkarılması sonucunda işlemsel açık elde edilmektedir.

İşlemsel açık aynı zamanda, birincil bütçe açığına reel faiz ödemelerinin ilave edilmesiyle de elde edilmektedir (Timur, 2005: 25).

$$\text{İşlemsel Açık} = \text{Birincil Açık} + \text{Reel Faiz Ödemeleri}$$

Verilen bilgiler, işlemsel açığın geleneksel bütçe açığı ile birincil açık arasında kaldığını göstermektedir. Yine yukarıda değinilen hususlar, işlemsel açığın özellikle enflasyonu yüksek ülkeler için daha uygun olduğunu işaret etmektedir. Değinilen konular, işlemsel açık için ayırt edici nitelikler olarak ele alınmaktadır.

2.2.1.4. Yarı Mali Açık

Yarı mali olarak nitelendirilen faaliyetlerin sonucunda ortaya çıkmaktadır ve bu nedenle yarı mali açık olarak adlandırılmaktadır. Yarı mali niteliği taşıyan faaliyetler (Yılmaz, 2010: 17);

- i. Kredi garantileri,
- ii. Şirket kurtarma operasyonları,
- iii. Düşük faizli krediler,
- iv. Döviz kuru garantileri şeklindedir.

Yukarıda sıralanan yarı mali faaliyetler Merkez Bankalarının faaliyetlerinin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda yukarıda yer verilen faaliyetlerinin sayısının artırılması mümkün olmakla birlikte değinilen faaliyetlerin daha fazla bilinenleri olduğu söylenebilir.

2.2.1.5. Nakit Açığı

Nakit açığı, kamu kesimi finansman gereği (KKFG) olarak da adlandırılmaktadır. Nakit açığı, bir mali yıla ait kamunun nakdi ödemeleri ile gerçekleşen kamu gelirlerinden büyük olmasıyla ortaya çıkan açıktır (Egeli, 2002: 38).

Ülkemizdeki uygulamada nakit açığı, konsolide bütçe açığına bütçe avanslarının ilave edilmesi ve bütçe emanetlerinin çıkarılmasıyla elde edilmektedir (Şen, Sağlam ve Keskin, 2007: 20).

Nakit Açığı = Konsolide Bütçe Açığı + (Bütçe Avansları - Bütçe Emanetleri)

Bütçe emanetleri, mali yılsonuna kadar alacaklılara ödenmesi gereken ancak ödenmeyen tutarlar olduğundan nakit açığını küçük göstermektedir. Bütçe avansları ise devletin taahhüt işlemlerini yürütmek amacıyla üçüncü kişilerle yaptığı sözleşmelere istinaden hak edişlerinin belirli bir kısmının önceden peşin ödenen tutarlar olduğundan nakit açığının normalden büyük göstererek açığı şişirmektedir (Şen, Sağlam ve Keskin, 2007: 20).

Anlaşılacağı üzere nakit açığı, mali yıl süresinden yapılan nakit ödemeleri ile kamu gelirleri arasındaki harcamalara yönelik farkın açıklanmasında faydalanılmaktadır. Nakit açığının diğer açık ölçülerine oranla daha az sıklıkla kullanılan bir yapıda olduğu görülmektedir.

2.2.1.6. Tahakkuk Açığı

Tahakkuk açığı, kamu kesimi işlemlerinin bilfiil gerçekleşip gerçekleşmediğini dikkate almadan, mali yıl içinde devletin kullanması gereken gerçek kaynakları belirlemeye çalışmaktadır (Günay, 2007: 49). Tahakkuk açığının en belirgin niteliği, süreç içerisindeki işlemlerin fiili olarak olup olmadığı ile ilgilenmiyor olmasıdır. Bu nitelik aynı zamanda tahakkuk açığını diğer açık ölçülerinden ayıran temel nokta olarak görülmektedir.

Tahakkuk açığı ya da dönem sonu bütçe açığı, ilgili mali yıla ait işlemlerin fiilen gerçekleşip gerçekleşmediğine bakılmaksızın sadece hükümetin kullanacağı net kaynakları (kamu taahhütlerini) kapsamayı amaçlamaktadır (Egeli, 2002: 38).

Nakit açığı ile kıyaslandığında tahakkuk açığı, daha geniş bir kapsama sahip görülmektedir. Bu sonucun ortaya çıkmasında tahakkuk açığı içeriğinde kamu kesimi taahhütleri, sabit sermaye amortismanı gibi nakit açığında yer almayan konuların yer alması belirleyici olmuştur.

2.2.1.7. Reel Bütçe Açığı

Reel bütçe açığı, kamu net borçlanmasının reel değerinde meydana gelen değişiklikler olarak tanımlanmaktadır (Küçükücü, 2012: 14). Kamu borç bakiyesinin reel değeri, borcun piyasa değerinin fiyat düzeyine bölünmesine eşittir ve enflasyondan dolayı bütçe açığı görüldüğü kadar büyük değildir (Parasız, 2003: 307). Bu tanımdan hareketle reel bütçe açığı, reel kamu gelirleri ile reel kamu giderleri arasındaki farkı ifade etmektedir. Aynı zamanda reel bütçe açığının formülünü oluşturan bu açıklama, reel bütçe açığı kavramını en yalın şekilde açıklama görevini görmektedir.

Robert Eisner ve Paul Pieper, ABD bütçesini baz alarak yaptıkları çalışmalarında reel açıkların, bütçe açıklarını belirlenmesinde nominal açıklara göre daha gerçekçi olduğu sonucuna varmışlardır (Eisner, 1989: 78).

Genel amaçlı bütçe açığı ölçüm yöntemleri içeriğince değinilen yöntemlere ilişkin genel bir değerlendirme yapılacak olduğunda her bir yöntemin farklı içeriğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte yöntemlerden bazılarının içeriğinin oldukça geniş, bazılarının ise nispeten dar olduğu görülmektedir. Tüm bu faktörler eşliğinde genel bütçe açığı yöntemlerinin sahip oldukları kapsama göre farklı düzeyde faydalanılan/kullanılan yapıda olduğu sonucuna varılmaktadır.

2.2.2. Özel Amaçlı Bütçe Açığı Ölçüm Yöntemleri

Özel amaçlı bütçe açığı ölçüm yöntemleri gereğince çalışmanın bu kısmında sekiz farklı yöntem yer verilerek inceleme yapılmıştır. Her bir ölçüm yöntemi farklı başlıkta incelenecek ve yüzeysel bilgiler sunulmuştur. Böylece önce özel amaçlı bütçe açığı yöntemleri anlaşılmış olacak sonra genel amaçlı bütçe açığı ölçüm yöntemleri ile kıyaslama yapılması mümkün olacaktır.

2.2.2.1. Cari Açık

Cari açık, geleneksel açıktan yatırım harcamaları ve sermaye gelirleri düşülerek hesaplanan ölçüm yöntemidir. Cari açıklar, kamu tasarruflarını tahmin etmek için kullanılmaktadır (Blejer ve Cheasty, 1999: 141-147; Çakır, 2009: 5). Bu bilgilere ek olarak cari açık olgusunun net değer bütçe açığı olarak da ifade edilmektedir.

Cari açık, özellikle ekonomik büyüme ve kalkınma anlamında kamu yatırımlarının hayati öneme sahip olduğu gelişmekte olan ülkelerde uzun vadeli değerlendirmeler ve ekonomik planlama yapabilme açısından önem arz etmektedir (Günay, 2007: 53).

Cari açık aşağıdaki gibi formüllerle gösterilebilir:

Cari Açık= Cari Harcamalar - Cari Gelirler

Cari Açık= Geleneksel Açık - (Yatırım Harcamaları-Sermaye Gelirleri)

Cari Açık= Geleneksel Açık - Sermaye Açığı

Cari harcamalar ile yatırım harcamalarının zaman zaman birbirine karıştırılması ve yatırım harcamalarının zaman içinde ülkeden ülkeye değişebilmesi nedeniyle kamu açığını ölçmede çok anlamlı olmadığı sonucuna varılmaktadır (Timur, 2005: 23-24).

Sahip olduğu amaçlar açısından incelendiğinde, cari açığın temel amacının kamu kesiminin tasarruf miktarını tahmin edebilmek olduğu görülmektedir. Bu amaç cari açık bütçe ölçüm yönteminin aynı zamanda önemini oluşturmaktadır. Ayrıca cari açığın bazı nitelikleri yöntemin eleştirilmesi sonucunu doğurmaktadır. Cari açığın eleştirilen yönleri arasında yatırım harcamaları ve cari harcamalar arasındaki farkı net olarak ortaya koyamaması, yatırım harcamalarının ülkelere göre değişkenlik göstermesi gibi konular yer almaktadır (Yılmaz, 2010: 21). Tüm bu değerlendirmeler yapılırken cari açığın önemli bir ekonomik sorun olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir.

2.2.2.2. Sermaye Açığı

Özel amaçlı bütçe açığı ölçüm yöntemlerinden bir diğeri sermaye açığıdır. Sermaye açığı, sermaye harcamaları ile sermaye gelirleri arasında farkı ifade etmektedir (Soyu, 2012: 6). Sermaye açığında sadece sermaye açığı ve sermaye harcamaları değerlendirme kriteri olarak alınmaktadır ve bu husus sermaye açığı yönteminin ayırt edici yönü olarak görülmektedir.

Sermaye açığı, sadece sermaye harcamaları ve sermaye gelirleri arasındaki sermaye harcamaları lehine olan farkı ölçmektedir. Sermaye açığında, cari harcamalar ile cari gelirler dahil edilmemektedir (Şen, Sağlam ve Keskin, 2007: 27).

Sermaye açığı, borçlanma ile finanse edilen yatırım harcamalarına ödenen reel borç faizlerinin, yatırımın reel getirisinden yüksek olduğu açık olarak tanımlanmaktadır. Yatırım harcamaları, gelecekte reel getirisi olan harcamalar olduğundan borçlanmayla finanse edildiği zaman reel borç

faizlerinin reel getiriden düşük veya eşit olması durumunda bu tür harcamalar kendisini finanse etmektedir (Erdem ve Demircan 2001: 70; Ejder, 2002: 190).

2.2.2.3. Yurtiçi Açık – Yurtdışı Açık

Yurtiçi ve yurtdışı açıklar, ekonominin dışı açık olduğu durumlarda devletin taleplerde ne düzeyde etkili olduğunu belirlemek amacıyla kullanılmaktadırlar (Çakır, 2009: 5). Ülkeler arasındaki etkileşimlerin küreselleşme ile birlikte artmasına paralel olarak bu ölçüm yöntemlerinin ortaya çıkması söz konusu olmuştur.

Kamu sektöründeki işletmelerin uluslararası faaliyetlerinin kapsamının genişlemesi ile birlikte yurtiçi ve yurtdışı açık yöntemlerine gereksinim duyulmaktadır. Çünkü ifade edilen koşullar altında geleneksel bütçe açığı ölçüm yöntemleri yetersiz kalmaktadır.

2.2.2.4. Yapısal Açık – Konjonktürel Açık

Yapısal açık, dönemsel hareketlerin etkilerinin akabinde maliye politikalarının etkinliği ile ilgili veriler sunmaktadır (Çebi ve Özlale, 2011: 2). Ne şekilde ortaya çıktığı konusu ise yapısal açığın ekonominin tam istihdam seviyesinde olduğu durumlarda gözlemlendiği ifade edilmektedir. Dönemsel açık olarak da adlandırılan konjonktürel açık ise, ekonomideki dalgalanmalar neticesinde ortaya çıkan açıktır (Şen, Sağlam ve Keskin, 2007: 28-29).

Hesaplamalar özelinde yapısal açık incelendiğinde yapısal açığın kapsamında (Günay, 2007: 55);

- i. Kamu harcamaları,
- ii. Kamu gelirleri,
- iii. Vergi oranları ve
- iv. Tam istihdam seviyesinde gayri safi milli hasıla unsurlarının yer aldığı görülecektir.

Yapısal açık, ekonomideki genişletici ya da daraltıcı maliye politikalarına ilişkin hangisinin uygulandığı hakkında fikir verdiği gibi aynı

zamanda ekonomide yaşanan dalgalanmaların bütçe dengesine ne yönde etki yapabileceği bu açık sayesinde izlenebilmektedir (Günay, 2007: 56).

2.2.2.5. *Finanse Edilebilir (Sürdürülebilir) Bütçe Açığı*

Ekonomideki önemli kavram ve göstergelerden bir tanesi olan sürdürülebilirlik, bütçe politikalarının bu niteliği ile doğrudan ilişkilidir. Buna göre finans edilebilir bütçe açığı devletlerin bugüne ve geleceğe dair harcama sorumluluklarını karşılamak suretiyle finansman sağlamaları ve yönetmelerini ifade etmektedir (Yılmaz, 2010: 23). Finanse edilebilir bütçe açığı, harcama ve borçlanma politikalarının analiz edilebilmesi adına önemli bir yere sahiptir.

Bu ölçüm yönteminin kısaca açıklanması ile birlikte mali politikaların orta vadede sürdürülebilir olup olmadığı sorusuna yanıt verilmesini mümkün kıldığı anlaşılmaktadır. İfade edilen bu husus aynı zamanda finanse edilebilir bütçe açığı yönteminin neden gerekli olduğunu göstermesi bakımından önemli bir yere sahiptir.

2.2.2.6. *Optimal Bütçe Açığı*

Optimal bütçe açığının içeriği şu şekilde açıklanmaktadır: Kamunun yaptığı her ilave harcamanın yarattığı fayda, harcamanın maliyetinden daha büyük olduğunda, yeni ekonomik harcamalar yapmaya başlamak daha anlamlı olacaktır (Küçükücü, 2012: 16). O halde bu yaklaşıma göre fayda maliyet karşılaştırmalarının harcamalarla ilgili olarak başlangıç aşamasında belirleyici roller üstlenmesi beklenmektedir.

Bütçe açıklarından bahsedilmesi ile birlikte optimal kavramından söz edilmesinin güçlüğü, optimal bütçeye yöneltilen eleştiriler arasında yer almaktadır. Nitekim bu hususa paralel olarak optimal bütçe açığının literatürde önemli bir tartışma konusu halini aldığı görülmektedir.

2.2.2.7. *İhtiyati Bütçe Açığı*

İhtiyati bütçe açığı, bu kısımda araştırılacak olan son bütçe açığı ölçüm yöntemidir. İhtiyati bütçe açığı hesaplanırken özel yatırımlar ve kamu yatırımlarının toplamı, özel tasarruflar ile kamu tasarruflarının toplamının dış

tasarruflar ile farkı şeklinde bir hesaplama yapılmaktadır (Yılmaz, 2010: 24). Bu hesaplardan yola çıkılarak ihtiyati bütçe açığı kapsamında özel yatırımların düzeyi ile cari açığın belirleyici rolleri olduğu çıkarımı yapılmaktadır.

Sahip olduğu kapsam açısından değerlendirme yapıldığında, ihtiyati bütçe açığı yönteminin içeriği aşağıda sıralanacak olan unsurları içermektedir. Bu unsurlar aynı zamanda ihtiyati bütçe açığının temel hedefleri olarak değerlendirilmektedir (Günay, 2007: 59):

- i. Reel para talebi,
- ii. Dış kredibilite,
- iii. Özel yatırımlara yönelik ortam,
- iv. Düşük ve istikrarlı bir enflasyon,
- v. Uygun seviyede reel faiz oranı şeklindedir.

Görüldüğü üzere ihtiyati bütçe açığının temel hedefleri, makroekonomik hedefler ile paralellik göstermektedir. Bu nedenle ihtiyati bütçe açığını inceleyen araştırmalarda temel makroekonomik göstergeler ile uyumlu bir yapıdan söz edilmesi olağan karşılanmaktadır.

Özel amaçlı bütçe açığı ölçüm yöntemlerine ilişkin genel bir değerlendirme yapılacak olduğunda, genel amaçlı bütçe açıklarından ayrılan birçok özelliği barındırdıkları görülecektir. Bununla birlikte özel amaçlı bütçe açığı ölçüm yöntemleri, genel amaçlı ölçüm yöntemlerinin bazı noktalarda yetersiz kalması sonucunda ortaya çıkmış görülmektedir. Ayrıca özel amaçlı bütçe açığı ölçüm yöntemleri kapsamında kendi içerisindeki yöntemlerin yetersiz kalması ile birlikte yeni yöntemlerin ortaya çıktığı bu kısımdaki incelemeyle birlikte anlaşılmaktadır.

2.3. Bütçe Açıklarının Nedenleri

Bütçe açığı sonucunu doğuran faktörlerin ayrıntılı şekilde açıklanması gerekmektedir. Bütçe açıklarının nedenleri içeriğinde incelenecek olan konu başlıkları; yapısal-kurumsal nedenler, ekonomik nedenler, askeri nedenler, doğal nedenler, siyasal nedenler ve sosyal nedenler şeklinde sıralanmaktadır.

2.3.1. Yapısal – Kurumsal Nedenler

Bütçe açıklarının yapısal-kurumsal nedenleri arasında kurumun ya da ülkenin içinde bulunduğu durumun belirlenmesi gerekir. Örneğin gelişmekte olan bir ülke için kamu borçlarının büyümesi ve maliye politikalarının etkinliğinin azalması, bütçe açıklarına neden olmaktadır (Demir, Çevik ve Beşer, 2005: 248). Bu husus, bütçe açıklarının yapısal-kurumsal nedenleri arasında yer almaktadır.

Bütçe açıklarının yapısal-kurumsal nedenleri aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Yılmaz, 2010: 28-29):

- i. Gelişmişlik düzeyinin düşük olması,
- ii. Vergi kapasitesi,
- iii. Nüfus artışına paralel olarak devletin harcama yaptığı miktarın giderek yükselmesi,
- iv. Gelir dağılımının düzensiz olması nedeniyle devletin bu konuda harcama yapmak durumunda kalması,
- v. Harcamaların etkin ve verimli denetlenememesi,
- vi. Vergi kaçakçılığının olması,
- vii. Mali disiplinden uzak bir yapının varlığı şeklindedir.

Yukarıda sıralanan maddeler, bütçe açığının yapısal ve kurumsal nedenlerinin birçok süreci içerdiğini göstermektedir. Yine bazı nedenlere karşı anında önlem alınması mümkün olsa da nüfus artışı örneğinde olduğu gibi bazı nedenlere karşı alınacak önlemler uzun vadeli planları gerektirebilir.

Sonuç olarak bütçe açığını oluşturan kurumsal ve yapısal nedenler önemli bir konudur ve literatürde sıkça araştırılmaktadır. Bu kapsamda yapılan bir araştırmada elde edilen sonuçlar mali kararlarda istikrarsızlık ve gelir eşitsizliğinin bütçeyi negatif yönde etkilediğini göstermektedir (Güvel ve Koç, 2010: 295).

2.3.2. Ekonomik Nedenler

Bütçe açığını oluşturan ekonomik nedenler, bütçe ile ilgili göstergelerden meydana gelmektedir. Ekonomik nedenler ve bütçe açığı

etkileşimi kapsamında ilk olarak enflasyon yer almaktadır. (Bayrak ve Kanca, 2013: 93).

Makroekonomik göstergelerde meydana gelen değişimlerin yanı sıra işsizlik oranının yüksek olması, kalkınma düzeyinin düşük olması, devletin ekonomide payının büyüklüğü ve verimlilikte azalmalar olması gibi nedenler bütçe açığının oluşumunda etkisi gözlemlenen ekonomik nedenler içeriğinde yer almaktadır (Küçüksucu, 2012: 26).

2.3.3. Askeri Nedenler

Askeri nedenler, bütçe açıklarının nedenleri kapsamında nispeten dar bir kapsama sahiptir. Buna göre askeri nedenlerin bütçenin açık vermesine neden olmasında savunma sanayisine yapılan yatırımların artması, ülkenin savaş durumu içinde olmasına paralel olarak yapılan harcamaların artması gibi nedenler yer almaktadır. Her ne kadar etkisini gösterme biçimi sınırlı olsa da askeri nedenler günümüz koşullarında özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için çok sık rastlanan ve büyük öneme sahip olan bütçe açığı nedenleri arasında yer almaktadır.

2.3.4. Doğal Nedenler

Doğal nedenler ve bütçe açığı ilişkisinde özellikle doğal afetlerin beraberinde getirdiği sonuçların rolü büyüktür. Yaşanan doğal afetlerin boyutuna göre şehir, bölge ya da ülke düzeyinde etkisini göstermesi ile birlikte ilgili yerlere önemli ölçüde harcama yapılması bütçe açığına neden olur (Yılmaz, 2010: 30). Aynı şekilde yine afetin yaşandığı yerlerden vergi alınmasının mümkün olmaması -en azından o dönem için- bütçe açığının oluşmasına neden olmaktadır. Tüm bunlar devletlerin normal düzeyin üzerinde bütçe açığı sonucu ile karşılaşması anlamına gelmektedir.

2.3.5. Siyasal Nedenler

Ülkelerdeki hükümetlerin faaliyetleri, bütçe açığının nedenlerinin temelini oluşturmaktadır. Borçlanma ile kaynak elde edilmesi ve bunların etkili bir şekilde kullanılamaması, bütçe açığına neden olmaktadır (Güvel ve Koç, 2010: 289). Özellikle gelişmekte olan ülkeler için bu şekilde bütçe açığı verilmesi örnekleri ile karşılaşılmaktadır. Çünkü bu ülkelerin ekonomik

açıdan güçlü ve istikrarlı bir yapıya sahip olmamaları borçlanmak suretiyle faaliyetlerini sürdürmeye neden olmaktadır.

Ekonomik nedenler ile birlikte siyasi nedenler, bütçe açığı nedenleri kapsamında diğer nedenlerden ayrılmaktadır ve diğerlerine oranla daha önemlidirler. Çünkü bütçe açıkları ekonomik ve siyasi faktörler etrafında şekillenmektedir. Bu bilgiler eşliğinde siyasi nedenlerin bütçe açığına neden olmasında dönemsel etkilerin varlığı gözlenmektedir. Ülkelerin belirlediği büyüme politikaları da bütçe açığını oluşturan siyasal nedenlerden birisi olarak görülmektedir. Yine siyasi partilerin tercihi, hükümetin gücü, siyasi istikrarın varlığı ya da yokluğu gibi unsurlar da bütçe açığına neden olan siyasi nedenler arasında yer almaktadır (Çakır, 2009: 7).

Siyasal nedenler ve bütçe açığının oluşumu ile ilgili değinilen hususların destekleyeceği üzere, çok fazla sayıda değişken konunun içeriğinde yer almaktadır. Siyasi dengelerin birçok değişkeni barındırıyor olması sebebiyle siyasi nedenlerin kapsamının daha geniş olması son derece olağandır. Bu noktada siyasi ve ekonomik nedenlerin bütçe açığı sonucunu doğuran diğer nedenlere oranla daha geniş bir içeriğe sahip olduğunun hatırlatılmasında fayda vardır.

2.3.6. Sosyal Nedenler

Toplumsal beklentiler ve yaşam standartları, sosyal nedenlerin bütçe açığına sebep olması sonucunu doğurmaktadır. Sağlık, eğitim gibi konularda yapılan harcamaların artması, bütçe açığını oluşturan sosyal nedenlere örnek olarak gösterilebilir (Soyu, 2012: 13).

Küreselleşen dünyada, bütçe açığına neden olan sosyal nedenlerin her geçen gün değişim göstermesi mümkündür çünkü küreselleşme ile birlikte her geçen gün yenilikler ortaya çıkmakta ve değişimler süreklilik kazanmaktadır. Bu da bireylerin beklentilerinin yani bütçe açığını oluşturan sosyal nedenlerin değişkenlik göstermesine neden olmaktadır. O halde sosyal tesis yapımı, kimsesiz ve yaşlı bireylere yönelik yardımlar, sosyal güvenlik kapsamında yer alan harcamaların miktarındaki artışlar, bütçe açığına neden olan sosyal nedenler arasında yer almaktadır (Yılmaz, 2010: 32). Görüldüğü

üzere sosyal güvenlik, sosyal yardım gibi faktörler, sosyal nedenler ve bütçe açığı konusunda sürece yön vermektedir.

Bütçe açıklarının nedenleri ile ilgili genel bir değerlendirme yapılacak olursa, bütçe açığı sonucunu ortaya çıkaran farklı nedenlerin varlığı anlaşılmıştır ve her bir nedenin farklı süreçlerde etkileri söz konusu olmaktadır. Bütçe açıklarının nedenleri ile ilgili verilen bilgiler, her bir nedenin farklı düzeyde etkisini gösterdiğini işaret etmekle birlikte siyasi ve ekonomik nedenlerin biraz daha yüksek düzeyde önem ifade ettiği sonucunu ortaya koymaktadır.

3. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE CARİ AÇIK VE BÜTÇE AÇIĞI SORUNU

3.1. Türkiye'de Cari Açık Sorunu

Cari açık Türkiye'de kronik bir sorun olarak bilinmektedir, başka bir deyişle cari açık sorunu uzun yıllardır Türkiye'de süregelen bir yapıdadır. Bu nedenle Türkiye'de cari açık sorununun araştırılması oldukça önemlidir. Çalışmanın bu kısmında cari açık sorunu ile ilgili araştırma yaparken dönemlere ayırmak suretiyle araştırma yapılması tercih edilmiştir. Yapılacak olan incelemede 1980 sonrası dönemden başlayarak 1990'lı yıllarda cari açıkla ilgili bilgilere yer verilmiştir. 2000'li yıllarda cari açık sorunu incelenirken ise Şubat 2001 ve 2008 küresel mali krizi dönemlerinde Türkiye'de cari açık sorunu araştırması yapılmıştır. Böylece Türkiye'nin cari açık sorununun yıllara göre nasıl bir gelişim gösterdiğini belirlemek mümkün olmaktadır.

3.1.1. 1980 Sonrası Dönem

Cari açığın, geçmişten bugüne gelişimini açıklamak amacıyla bu kısımda araştırma yapılmış olup veri sunmadan önce Türkiye'de cari açığın gelişimini açıklamak gerekli görülmektedir.

1980'li yıllardan bu yana hem finans kesiminde hem de dış ticarete uygulanan serbest ticaret politikaları, yurtdışından uzun vadeli kaynak sağlamak ve cari açığın devamlı olarak dış kaynaklarla kapatıldığı görülmektedir (Subaşat, 2010: 28).

Cari açık sorununun süreklilik arz etmesi ve kronik bir sorun olarak nitelendirilmesi, burada açıklanan gelişmeler nedeniyle olmaktadır. Çünkü açığın dış kaynaklarla kapatılması girişimi, daha büyük açıklar doğmasına neden olmaktadır.

Türkiye'de 1980'li yıllar itibariyle cari açıkla ilgili verilerin açıklanması halinde konu ile ilgili daha sağlıklı bir şekilde değerlendirme

yapılması mümkün olmaktadır. 1980-1989 yılları arasında cari açık verileri aşağıdaki tabloda açıklandığı gibidir.

Tablo 3: Türkiye'de 1980'li Yıllarda Cari Açık Verileri

Yıl	Cari Açık Miktarı (Milyar Dolar)
1984	-1,439
1985	-1,013
1986	-1,465
1987	-0,806
1988	1,596
1989	0,938

Kaynak: <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>, Erişim Tarihi: 24.05.2019.

Tablo 3'de görüldüğü üzere Türkiye'de 1980'li yıllarda cari açık 1-1,5 milyar dolar düzeylerinde seyretmektedir. Bazı yıllarda bu genel ortalamanın çok dışında değerler elde edilse de bunun o yıllara sınırlı olduğu, düzenli bir şekilde iyileşmenin olmadığı Tablo 3'teki verilerin açıklanması ile birlikte anlaşılmaktadır.

1980 yılı Türkiye için son derece önemli bir yıldır. Çünkü bu yıl içerisinde 24 Ocak'ta alınan kararlarla Türkiye'nin serbest ticaret yapmasının önündeki engeller kaldırılmıştır. Bu dönem öncesinde 1980 yılına dek Türkiye'nin yurtiçi üretiminin ağırlıklı olduğu bilinmektedir ve bu yönde çaba gösterilmiştir. Küreselleşen dünyada bu sonucun varlığı kaçınılmaz görülmekle birlikte Türkiye'nin gerekli yapısal düzenlemeleri yapmadan serbestleşme girişimine başlaması, dış ticaret açığıyla sonuçlanmıştır (Altunöz, 2014: 120). Türkiye için ihraç edilen miktardan daha fazlasının ithal edilmesine neden olan bu durum, doğrudan cari açıkla ilişkili olması sebebiyle son derece önemlidir.

Serbestleşme girişimleri ile birlikte Türkiye'nin cari açık sorununun ithalata olan bağımlılık sebebiyle gerçekleştiği görülmüştür. Yani dış ticaret açığının ortaya çıkması ve bunun cari açığa neden olması, 1980 itibarıyla serbestleşmenin etkisi altında gelişim göstermiştir. Türkiye, 1980 yılına kadar ithal ikameci bir anlayış benimsemiştir ve gerek duyduğu üretimi

olabildiğince yurtiçinde gerçekleştirmeye çalışmıştır. 1980 yılından itibaren serbestleşme ile birlikte ithalatın ihracattan fazla olması sorunu kendisini göstermiştir. 1980’li yıllar üretimin ithalata bağımlı hale gelmesine paralel olarak cari açık sorunu yaşanmaya başlamıştır (Eşiyok, 2012: 76). Tablo 3’de açıklanan cari açık verilerinin ortaya çıkmasında o dönemdeki serbestleşme girişimlerinin etkisi belirleyici olmuş görülmektedir.

Genel bir değerlendirme yapılacak olduğunda Türkiye’nin 1980’li yıllar itibariyle yaşadığı cari açık sorununun temelinde finansal serbestleşme girişimlerinin etkili olduğu anlaşılmıştır. Bu dönemle birlikte Türkiye’nin özellikle ithalat konusunda yaşadığı sorunlar, cari açığın sürmesinde etkili olmuştur. Yine 1980’li yıllar boyunca cari açıkla ilgili sunulan veriler, Türkiye’nin cari açık sorununun kronik olduğu nitelendirmesini doğrular niteliktedir. Sonuç olarak Türkiye’nin serbestleşme girişimlerinin başlamış olduğu 1980 yılı, Türkiye’nin cari açık göstergeleri açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur.

3.1.2. 1990 Sonrası Dönem ve 1994 Krizi

Türkiye için 1990’lı yıllar ekonomik açıdan oldukça zorlu geçmiştir. Bu dönemde yaşanan krizler ve sonuç vermeyen istikrar programları ön plana çıkmaktadır. Ancak 1994’te yaşanan kriz, olağandır ki diğer gelişmelerin hepsinin önündedir ve bunun etkileri cari açık üzerinde gözlenmiştir. Çalışmanın bu kısmında yapılan incelemede 1994 krizi özelinde Türkiye’de 1990’lı yıllar içerisinde cari açık sorunu ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

1990 sonrası dönemde Türkiye’nin ekonomisinin yabancı sermaye girişinin etkisinde giderek daha fazla miktarda kalması, ekonominin kırılğan olması sonucunu doğurmuştur (Erdil Şahin, 2011: 52). Bu dönemde ortaya çıkan 1994 krizi ve 2000’li yılların başındaki krizler, ekonominin belirtilen zayıf yapısının ürünü olarak görülmektedir. Kırılğan bir ekonomik yapının varlığı da Türkiye’nin cari açık sorununun devam etmesi anlamına gelmektedir.

Gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye, büyüme hedeflerini yüksek tutacak şekilde politikalar ortaya koymuştur ve 90’lı yıllar içinde bu

politikaların etkisiyle tüketime artması ve enflasyon oranlarının yükselmesi sonucu ortaya çıkmıştır (Akyıldız ve Eroğlu, 2004: 57). Yaşanan bu gelişmelerin tasarruf yetersizliği ve özkaynak eksikliği ile bir araya gelmesi, ekonomik denge açıklarının varlığına neden olmuştur. Cari açık açısından değerlendirme yapıldığında, değinilen hususların her birisi cari açığın artmasına neden olmaktadır.

Bölgede 1990'lı yıllarda yaşanan gelişmelerin Türkiye'ye ekonomik yansımaları oldukça kötü olmuştur. Bunlardan en çok etki yaratanı Körfez Savaşı olmuştur. Savaşla birlikte bölgede oluşan kaos ortamı, ticareti neredeyse durma noktasına getirmiştir ve Türkiye bu gelişmelerden olumsuz şekilde etkilenmiştir (Bayrak ve Kanca, 2013: 6). Türkiye ekonomisinin rekabet gücünü hızlı bir şekilde kaybetmesi anlamına gelen bu gelişmeler, ekonomik göstergeler üzerinde olumsuz yönde etkisini göstermiştir. 1994 krizinin ortaya çıkması ve ilerleyen yıllarda Türkiye ekonomisinin kötüye gitmesinde bu gelişmelerin önemli ölçüde etkileri olmuştur.

1980'li yıllar için yapıldığı gibi 1990'lı yıllar içerisinde cari açık verilerinin yıllara göre açıklanmasının konunun anlaşılmasına katkıda bulunacağı düşünülmektedir. 1990 ve 1999 yılları arasında Türkiye'nin cari açık konusundaki performansı ile ilişkili veriler, aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 4: Türkiye'de 1990'lı Yıllarda Cari Açık Verileri

Yıl	Cari Açık Miktarı (Milyar Dolar)
1990	-2,625
1991	0,250
1992	-0,974
1993	-6,433
1994	2,631
1995	-2,339
1996	-2,437
1997	-2,638
1998	2,000
1999	-0,925

Kaynak: <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>, Erişim Tarihi: 24.05.2019.

Tablo 4'te yer alan verilerden anlaşılacağı üzere Türkiye ekonomisindeki olumsuzluklar ve istikrarsızlıklar, 1990'lı yıllar içerisinde cari açık dengesi üzerinde etkisini göstermiştir. Bu dönemde cari açık sorununun miktarı/düzeyi ile sorun yaşattığı çıkarımını yapmak mümkün olmasa da uzun süreli bir şekilde sorunun devam etmesi, gelecekteki krizlere ve ekonomik daralmaya zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla 1990'lı yıllar içerisinde Türkiye'nin istikrarsız ekonomik politikalarının ve cari açık verilerinin etkileri, daha sonraları hissedilecektir. Son olarak tablo 4'te yer alan veriler 1990'lı yıllarda hayata geçirilen iyileştirme ve kalkınma programlarının düzenli bir şekilde sonuç vermediğini de göstermektedir.

5 Nisan kararları olarak da bilinen 1994 krizi, ekonomide iyileştirme sağlamak adına alınan birtakım kararları içermektedir. Bu kararlar aşağıda sıralandığı gibidir (Bayrak ve Kanca, 2013: 7):

- i. Giderek artan enflasyonun düşürülmesi,
- ii. Fiyat konusunda istikrar elde edilmesi,
- iii. Kalkınmanın sürdürülebilir olması adına girişimlerin artırılması,
- iv. Kamu açıklarının düşürülmesi,
- v. Borçlanma ihtiyacının en düşük seviyeye indirilmesi,
- vi. Kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi,
- vii. İhracat oranlarının ithalat oranlarını mümkün mertebe karşılaması adına çaba göstermek şeklindedir.

Yukarıda sıralanan hedeflerin gerçekleşmesi mümkün olmamış ve 1990'lı yıllar Türkiye için istikrarsızlık şeklinde devam etmiştir. Bu nedenle yukarıdaki kararların Türkiye'deki cari açık verileri üzerinde düzenli bir şekilde olumlu etki gösterdiğini söylemek mümkün görünmemektedir.

Cari açığın bir ülke için sorun olarak görülüp görülmediği konusunda birtakım göstergelere bakılması gerekmektedir. Bu göstergeler arasından cari açığın milli gelire oranı, cari açığın ne zamandır devam ettiği en çok öne çıkanlarıdır (Subaşat, 2010: 27). 1980 ve 1990'lı yıllar açısından değerlendirme yapılacak olduğunda ulaşılan veriler cari açığın sadece

miktarını göstermesi sebebiyle sınırlılık ifade etmektedir. Cari açıkla ilgili yapılan incelemede dikkat çeken hususlardan bir tanesi de dünyada yaşanan gelişmelerden etkilenmesidir. 1990'lı yıllarda Türkiye'nin Körfez Savaşının etkisiyle ekonomide ve cari açığa olumsuz sonuçlarla karşılaşmış olması, konu ile ilgili somut bir örnek olarak görülmektedir.

3.1.3. 2000 Sonrası Dönem

2000 sonrasında cari açık verileri incelenirken krizler özelinde değerlendirme yapılması tercih edilmiştir. Buna göre Türkiye'nin tarihinde yaşadığı en ağır krizlerden birisi olan Şubat 2001 krizi ve sonrası dönemde cari açığın seyrine ilişkin inceleme, bu kısmın ilk araştırma başlığı olacaktır. 2000'li yıllarda Türkiye'de etkisini gösteren bir diğer kriz ise tüm dünyayı etkisi altına alan küresel mali krizdir. Bu nedenle 2008 küresel mali krizinin Türkiye'de cari açığı ne şekilde etkilediğini araştırmak gerekli görülmüştür. Böylece 2000 sonrası dönemde Türkiye'nin cari açıkla ilgili performansının anlaşılması amaçlanmaktadır.

Türkiye'nin yaşadığı en derin krizlerden birisi olan 2001 krizi, 1990'lı yıllardaki istikrarsızlıkların ürünü olmakla birlikte temel değişken faiz oranıdır (Kahraman Akdoğu, 2012: 199). Reel sektöre de sıçrayan 2001 krizi, ülke ekonomisinde derin tahribatlar ortaya çıkarmıştır. Enflasyonun çok yüksek değerlere ulaştığı, faizlerin büyük artışlar gösterdiği bir dönem olan 2001 krizi sonrası dönem, Türkiye'nin o dönemdeki kırılgan ekonomisini göstermektedir. Bu kriz sonrasında Türkiye'de bankacılık sektörü başta olmak üzere yapılan düzenlemelerle birlikte ekonominin güçlü bir hale getirilmesi hedeflenmiştir ve bu yönde çaba gösterilmiştir.

Şubat 2001 krizi, tıpkı Kasım 2000 krizi gibi 1999 yılında uygulamaya konulan istikrar programlarının ürünüdür (Darıcan, 2013: 43). Bu krizin ardından Türkiye'nin ekonomik sisteminin değişmesi gerektiği anlaşılmıştır. Cari açık açısından değerlendirme yapılacak olduğunda ise bu krizin ihracat ve ithalat açısından performans göstergelerinin düşmesi suretiyle etkisini göstermiştir.

Kriz dönemindeki cari açık verileri aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir. Tabloda yer alan değerler 2001 krizi öncesinden başlayarak 2008 krizine kadar olan dönemi içerecek şekilde yer almıştır.

Tablo 5: 2001 Krizi Döneminde Türkiye'de Cari Açık Verileri

Yıl	Cari Açık Miktarı (Milyar Dolar)
2000	-9,920
2001	3,760
2002	-0,626
2003	-7,554
2004	-14,198
2005	-20,980
2006	-31,168
2007	-36,949

Kaynak: <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>, Erişim Tarihi: 24.05.2019.

Tablo 5'te yer alan verilerden anlaşılacağı üzere kriz dönemindeki durgunluk, cari açık verilerine de yansımış durumdadır. Kriz sonrası dönemde ise cari açığın kontrol edilmesi güç olacak derecede yükseliş gösterdiği dikkat çekmektedir. Aynı dönemde Türkiye'nin ekonomik açıdan büyüdüğü göz önüne alındığında üretimde dışa bağlı olunması sebebiyle bu verilerin ortaya çıktığı değerlendirilebilir. Başka bir deyişle cari açığın kontrol edilebilmesi adına üretim ve kaynak açısından dışa bağımlılık düzeyinin azaltılması gerekmektedir. Ayrıca bu noktada cari açıkla ilgili sunulan verilerin tek başına doğru bir değerlendirme kriteri olmadığı bilincinde olmak gerekmektedir. Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın yüzde kaçına karşılık geldiği, dış ticaret ve bütçeleri gibi verilerle bilgi sahibi olmak ve bunlarla birlikte cari açık verilerinin değerlendirilmeye alınması gerekmektedir.

2001 krizi ile birlikte Türkiye'de makroekonomik açıdan istikrar sağlanmıştır. Böylece enflasyon, borç ve bütçe göstergelerinde olumlu yönde gelişmelerin gözlemlendiği görülmüştür (Doğan ve Bayraç, 2014: 98). Yukarıda ifade edilen değişim düzenlemelerin bu gelişimde etkisi oldukça yüksektir ve ekonomik açıdan istikrar açısından bu husus önemlidir. Makroekonomik

göstergelelerin önemli bir kısmında iyileşme yaşanmasına karşın cari açık için aynı şeyleri söylemek mümkün görülmemektedir. Yapısal reformlar ile birlikte yaşanan iyileşmeler, aynı dönemde cari açık göstergeleri için tersine işlemiş olduğu söylenebilir.

2008 küresel krizi olarak bilinen kriz şu şekilde açıklanmaktadır:

“ABD’de 2007 ortasında konut sektöründeki sorunlarla ortaya çıkan, 2008 yılının son çeyreğinde kendisini küresel çapta hissettiren ve 2009 yılının ilk çeyreğinde en üst seviyeye ulaşan küresel ekonomik krizdir”
(Kaderli ve Küçükkaya, 2012: 86).

Anlaşılacağı üzere küresel kriz, ABD’den dünyaya doğru yayılma göstermiştir ve bu krizin sonuçlarının en yoğun olduğu yıl 2009 yılı olmuştur. Bu da krizin süresi ve etkileri açısından önemli bir ayrıntı olarak görülmektedir.

2008 küresel mali krizi, 1929 ekonomik buhranının ardından dünyayı bu denli etkisi altına alan en büyük kriz olarak kabul edilmektedir (Mercan, 2014: 126). Bu da 2008 krizinin ne denli önemli etkiler içerdiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Daha önceki yıllarla ilgili olarak yapıldığı gibi 2008 krizi dönemi ve sonrasında cari açıkla ilgili verileri içerecek şekilde değerlerin yıllara göre sunumu, aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 6: 2008 Küresel Krizi Sonrası ve Cari Açık Verileri

Yıl	Cari Açık Miktarı (Milyar Dolar)
2008	-39,425
2009	-11,358
2010	-44,616
2011	-74,402
2012	-47,963
2013	-63,642
2014	-43,610
2015	-32,145
2016	-33,139
2017	-47,347
2018	-27,252

Kaynak: <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>, Erişim Tarihi: 24.05.2019.

Tablo 6’da görüldüğü üzere Türkiye’nin cari açık verileri, oldukça yüksek bir noktaya ulaşmıştır. Türkiye’nin cari açık sorununun devamlı olarak süregeldiği ifadesi, bu tablodaki yer alan verilerle daha net bir şekilde anlaşılmaktadır. Krizin en yoğun şekilde hissedildiği 2009 yılında cari açık düzeyinin azaldığı görülmekle birlikte daha önceki kısımdaki verilerle örtüşen bir yapıdadır. Yine cari açık konusunda uzun süreli bir düzenlemeye ihtiyaç duyulduğu çıkarımı, Tablo 6’da yer alan artışların düzeyi göz önüne alındığında yapılabilecektir.

2000 yılı ve sonrası dönemde Türkiye’nin cari açıkla ilgili verileri hakkında değinilmesi gereken husus, cari açığın Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içindeki oranının belirlenmesinin daha sağlıklı sonuç elde edilmesine katkı bulduğudur. Bir ülkenin Gayri Safi Yurtiçi Hasılasının (GSYİH) yüzde 4 ile 5’i arası bir oranda cari açık vermesi kritik eşik olarak kabul edilmektedir (Doğan ve Bayraç, 2014: 98). Böylece cari açıkla ilgili performansın yeterli ya da yetersiz olduğu konusunda miktara göre değil oranlara göre değerlendirme yapılmış olacaktır. Bu da cari açığın ne düzeyde olduğu konusunda somut fikir vermesi açısından önemlidir.

Türkiye’nin 2000 yılı ve sonrasındaki cari açığının GSYİH içerisindeki oranının hangi düzeyde seyrettiği aşağıdaki tabloda

gösterilmiştir. İlgili dönemde cari açıkla ilgili daha sağlıklı değerlendirme yapılabilmesi adına bu tablodaki veriler son derece önemli bir yere sahiptir.

Tablo 7: Türkiye'nin Cari Açığının GSYİH İçindeki Yeri (2000-2012)

Yıl	Cari Açık / GSYİH (%)
2000	-3,6
2001	1,9
2002	-0,3
2003	-2,4
2004	-3,5
2005	-4,2
2006	-5,6
2007	-5,5
2008	-5,2
2009	-1,8
2010	-5,8
2011	-8,9
2012	-5,5

Kaynak: <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket> ve <https://data.worldbank.org/country/turkey?locale=tr>, Erişim Tarihi: 24.05.2019.

Tablo 7’de yer alan verilerden anlaşılacağı üzere Türkiye’nin cari açık göstergeleri, kritik eşik olan yüzde 4 ile yüzde 5 arasındaki oranın üzerindedir. Bu kritik eşğin üzerine çıkılması ile birlikte sadece krizin en yoğun bir şekilde hissedildiği 2009 yılında seviyenin altında kaldığını göstermektedir. Krizin etkilerinin aşılmaya başlaması ile birlikte ise yine yüzde 5’in üzerinde seyreden değerler elde edilmeye başlamıştır. Bu verilerin yüzde 4 düzeyine çekilmesi ile birlikte Türkiye’nin cari açık sorununa çözüm üretmeye başladığı değerlendirilebilir. Belirtilen düzeylerin sürekli olarak kritik eşğin altında olması ile birlikte cari açık sorununun çözülmeye başlandığı değerlendirilmesini yapmak mümkündür.

Genel bir değerlendirme yapılacak olduğunda Türkiye’nin 2000’li yıllar itibariyle cari açığının artış gösteren bir yapıda olduğu sonucuna varılmıştır. Birçok makroekonomik göstergede iyileşmelerin yaşandığı bu dönem içerisinde cari açıkla ilgili verilerin olumsuz yönde seyretmesi son derece dikkat çekicidir. Yine ticari etkileşimlerin büyük oranda durağanlaştığı kriz dönemleri dışında cari açığın GSYİH içindeki oranının

kritik eşik olan yüzde 4 ile yüzde 5'in üzerinde olması, cari açık incelemesi açısından önemli bir ayrıntıdır. Tüm bu faktörler içerisinde Türkiye'nin cari açık sorununun uzun süredir devam ettiği ve çözüm beklediği değerlendirilmesi yapılabilmektedir. Bunun gerçekleşmesi için de dışa bağımlılık konusunda olumlu yönde ilerleme kaydedilmesi gerektiği ifade edilmektedir.

3.1.4. Cari Açığın Kredi Hacmi Üzerine Etkileri

Liberal ekonomi sistemi 1980'li yıllarda başlayan ve 1990'lı yıllarda hız kazanan Türkiye'nin almış olduğu en önemli kararlardandır. Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ile dış ticaret hacmi genişlemiş ve bu durum cari işlemler hesabında negatif etki yaratarak ülke, cari işlemler açığı sorunu yaşamaya başlamıştır. Sermaye girişlerinin serbestleşmesi neticesinde ülkelerin birbirleri ile ekonomik ilişkilerinde artış göstermiştir. Yabancı sermaye girişleri nedeniyle artan talep genişlemesi cari açık sorununa yol açmıştır (Erden ve Çağatay, 2011: 51).

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler ekonomik kriz göstergesi olarak da nitelendirilen cari işlemler açığı sorunu yaşamaktadırlar.

Türkiye'deki gerçekleşen cari açık verileri ile kredi hacmi verileri dikkate alındığında aynı dönemlerde artış veya azalış olduğu görülmüştür. Ekonomik kriz yaşandığı dönemlerde cari işlemler hesabında açık azalırken kredi hacminde de düşüş yaşanmıştır. Ekonomideki belirsizliklerin azaldığı dönemde ise hem cari işlemler hesabında hem de kredi hacminde artış meydana gelmiştir. 1984-2018 yılları arasında Türkiye ekonomisinde cari işlemler hesabı, 1988, 1989, 1991, 1994, 1998, 2001 yıllarında olmak üzere sadece 6 kez pozitif gerçekleşmiş olup bu yıllar haricinde negatif gerçekleşmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere Türkiye ekonomisinde cari açık sorunu kronik hale gelmiştir (Köroğlu, 2018: 177).

Türkiye'de son yıllarda cari açığın fazla arttığı dönemlerde düzenleyici otoriteler tarafından yoğun tüketim yaşandığı düşünülen kredi kartları ile tüketici kredilerine sınırlamalar getirilerek cari açığı düşürücü etki yapacağı ve kredi hacminin daraltılarak iç tasarrufların artmasıyla cari açığın kapanacağı beklenmektedir (Saçık ve Karaçayır: 2014: 7).

3.2. Türkiye’de Bütçe Açığı Sorunu

Bütçe açıklarını finanse etmek için hükümetler gelirlerini arttırıp giderlerini azaltma yoluna giderek çeşitli yöntemler kullanmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, enflasyon başta olmak üzere birçok ekonomik istikrarsızlıklara sebep olan bütçe açığının kapatılması için gelirlerini arttırma yolunu tercih ederek en çok kullandıkları yöntemler; vergiler, monetizasyon, borçlanma (iç ve dış borçlanma)’dır (Dağ ve Tüğen: 2018: 225).

3.2.1. 1980 Sonrası Dönem

1980 sonrası dönemde kamu harcamalarının sürekli ve hızlı artışı sonucu Türkiye’nin bütçe açığı süreklilik arz etmiştir. 1980 sonrası dönemde atılan ilk önemli adım 24 Ocak 1980 tarihinde yürürlüğe giren Ekonomi İstikrar Programı olmuştur. Bu program akabinde devletin vergi gelirlerini arttırması amacıyla alınan en önemli kararlardan Katma Değer Vergisi’nin getirilmesi olmuştur. Katma Değer vergisi kısa zamanda devletin en önemli vergi gelirlerinden olmuştur. Bu İstikrar Programı ile sermaye üzerindeki baskılar hafifletilirse üretimin artacağı dolayısıyla vergi gelirlerinin de artacağı düşüncesiyle Kurumlar Vergisi’nin istisna ve muafıkları arttırılması adımları atılmıştır (Ünsal, 2004: 97)

3.2.2. 1990 Sonrası Dönem

1990’lı yıllar Türkiye’nin bütçe açığının süratle yükseldiği yıllar olmuştur. Bu dönemde enflasyon hızla artmış ve devlet Merkez Bankası kaynaklarına başvurmuştur. 1990 yılında yaşanan Körfez Krizi ve Petrol Krizi de ekonomiyi olumsuz etkilerken bütçe dengesinin sağlanamaması yüksek cari açık ile aşırı değerlenen TL de birleşince ekonomik krize zemin hazırlayan etken olmuştur. Devletin bütçe açığını borçlanma yoluyla finanse etmeye çalışması sonucunda 1990’lı yılların en ağır yükü de borçlanmanın faiz ödemeleri olmuştur. Bu nedenle devletin gider kalemlerinde oldukça artış yaşanmıştır. Bu dönemde yüksek faiz - düşük kur politikası iç borçlanmanın faiz yükünü daha da arttırmıştır. Yükselen faiz oranları nedeniyle yurtdışından kısa vadeli sermaye girişinde artış yaşanmış, kısa vadeli dış borçlanmadaki artış nedeni ile giderek ekonominin daha da bozulmasına sebep olmuştur (Evgin, 1994: 30).

3.2.3. 2000 Sonrası Dönem

Türkiye’de süreklilik arz eden bütçe açıklarının finansmanını kamunun iç ve dış borçlanma ve Merkez Bankası kaynaklarına başvurarak gidermeye çalıştığı görülmektedir. Devletin bu finansman yöntemleri dolaylı olarak enflasyonu yükseltmiştir. Ayrıca devletin artan faiz yükü sonucunda devletin yatırımlarında azalma yaşanmıştır. Devlet iç borçlanmasını büyük oranda bankalardan yapmaktadır. Bu nedenle ticari bankaların ticari bankalar girişimci müşterilerine pek fazla pay ayırmamışlar ve müşteri portföyünün de çoğunu kamu kağıtları oluşturmaktaydı çünkü bankalar en fazla kazancını devletin ödediği yüksek faizlerden sağlamaktaydı.

Bu dönemde, iç borçlanma artışını ve enflasyon artışını frenlemek amacıyla döviz kuru çıpasına dayalı IMF ve Dünya Bankası iş birliği ile 36 aylık program devreye sokulmuştur. Program ilk zamanlarda oldukça işe yaramıştır. Bütçe Açığı/GSMH oranı %12,1’e düşürülmüştür. Ancak bu program sonrasında devlet iç borçlanmasını düşük faizle yapmaya başlayınca bankaların gelirlerinde önemli bir düşüş yaşanmış ve 2000 yılının sonlarına doğru krize sürüklenmiş; Şubat 2001 krizi yaşanmıştır. Bu yüzden döviz kuru çıpasına dayalı rejim terkedilmiş; 2002 yılında Acil Eylem Planı devreye sokulmuştur. Acil Eylem Planı ile kamu harcamaları azaltılması, gelirlerinin yükseltilmesi, özelleştirmenin hızlandırılması sağlanmıştır. Böylece bir önceki yıla göre bütçe açığında azalma yaşanmıştır. Sıkı maliye politikaları ile 2002’de uygulamaya konulan program sonrasında bütçe açığının düşürülmesi ve faiz dışı fazla hedeflenmesi konusunda başarı sağlanmıştır (Dağ ve Tüğen, 2018: 232)

3.2.4. Bütçe Açığının Faiz Oranları Üzerine Etkileri

Belli bir dönemde devlet giderlerinin gelirlerini aşması durumunda devletin bütçesinde açık oluşur. Bütçe açığı, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklı düzeylerde ekonomik ve mali sorun olarak ele alınmaktadır (Peker ve Acar, 2010: 194).

Bütçe açığı, gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelere göre daha ağır sonuçlar doğurmaktadır. Çünkü gelişmiş ülkelerde dış borçlanma az

miktarda olduğundan dış borçlanmanın devlet bütçesine yükü de az olmaktadır. Ayrıca gelişmiş ülkelerin yapısal faktörlerinin (dış ticaret dengesi, döviz rezervi, sermaye birikimi, enflasyon oranı vs) iyi olması nedeniyle bütçe açığının ekonomiye olumsuz yansımaları hafif şekilde atlatılmaktadır (Peker ve Acar, 2010: 194).

Gelişmekte olan ülkelerin enflasyonun yüksekliği, kişi başına GSMH düşüklüğü, devlet harcamalarının artmasına karşılık gelirlerinin düşmesi gibi yapısal faktörlerindeki bozulmalar bütçe açığını arttırıcı yönde etki yapmaktadır ve bu da makroekonomik dengeleri bozmaktadır (Peker ve Acar, 2010: 194).

Uzun vadede devletin borçlanmasında faiz oranı ve büyüme oranının birbiriyle ilişkisi önem arz etmektedir. Faiz oranı nominal gelir artışına eşit veya fazla olursa bu durumun sürdürülmesi mümkün değildir. Borçlanma yoluyla sağlanan büyüme oranı, borçlanma faiz oranına eşit veya daha az olması olağandır. Bu durum gelecekte borçların zamanında ödenmemesi ekonomik krizlere yol açabilecektir. (Bulut, 2002: 70). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, devlet olağan yollarla kaynak temininde zorlandığında, Merkez Bankası kaynaklarından borçlanma yoluna gitmektedir (Eker ve Meriç, 2000: 39).

Bütçe açığının fazla olduğu zamanlarda devlet finansal piyasalardan ilave para talep edebilmektedir. Bu durum ödünç verilebilir fonlar piyasasını etkilemektedir. Devletin finansal piyasadan fon talep etmesi ve tasarruflarda da bir artış görülmediği durumda devlet, özel sektörün fon talebini karşılamak için yeterli kaynağı bulmakta zorluk çekmektedir. Bu durum faiz oranlarını yükseltmektedir. Piyasadaki az miktardaki fona yüksek faiz ödeyen devlet olduğu zaman yatırım ve harcamalar yapmak için fon arayışına çıkan özel sektör yüksek faiz ile karşılaştığında yatırım ve harcamalar yapmaktan vazgeçmektedir, buna dışlama etkisi (crowding-out) denir (Barro, 1989: 48; Bulut, 2002: 70).

Devlet iç borçlanmasının en önemli kaynaklarından biri ticari bankalardır. Tahvil ve bono satışlarının büyük orandaki bölümü bankalar tarafından satın alınmaktadır (Önder, Kirmanoğlu, ve Kartallı, 1993: 94-95).

Bankalar para piyasasına etki edebilecek gerekli likiditeye sahiptirler. Bütçe açıklarının artması sonucunda, Merkez Bankası tarafından bu açıkların kapatılabilmesi için ülke içindeki mevduat kurumlarından borçlanmaktadır. Böylece ülkede bir fon talebi yaratarak, mevduat kurumlarının kaynaklarını kamunun ihtiyaçlarına yönelmesini sağlamaktadır. Hazinenin borçlanma gereksinimi arttığı için de faiz oranları yükselmektedir (Açba, 1991: 166).

4. BÖLÜM

CARİ AÇIK VE BÜTÇE AÇIĞININ TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNE ETKİLERİNİN ANALİZİ

4.1. Literatür Taraması

Cari açık ile kredi hacmi ilişkisine ait yurtiçi ve yurtdışında birçok çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmalara ilişkin incelemeler sonucunda görüş birliği bulunmamakla birlikte sonuçların çoğunluğu cari açık ile kredi hacmi arasında ilişki bulunduğunu göstermektedir. İncelenen çalışmaların bazıları aşağıda özetlenmiştir.

Cari açık ile kredi hacmi arasında nedensellik ilişkisi bulunan bazı çalışmalar; Akbaş, Şentürk ve Sancar (2013), Akçayır ve Albeni (2016), Karahan ve Uslu (2016), Saçık ve Karaçayır (2014), Atış ve Saygılı (2014), Aizenman ve Jinjara (2014), Dücan, Atay Polat ve Balcıoğlu (2016), Bitzis, Paleologos, ve Papazoglou (2008), Göçer, Mercan ve Peker (2013), Güneş ve Yıldırım (2017), Mangır ve Erdoğan (2012), Kılıç (2015), Telatar (2011), Tiryaki (2014), Togan ve Berument (2011), Alioğulları ve öte. (2015), Sandalcılar ve Altiner (2014)' dir. Akbaş, Şentürk ve Sancar (2013) yaptıkları çalışmada, G7 Ülkeleri'nde 1990-2011 dönemi yıllık verileri kullanılarak cari açık, doğrudan yabancı sermaye, toplam krediler ve GSYİH arasındaki ilişkileri panel veri yöntemini kullanarak incelemişlerdir. Yapılan analiz sonucunda cari açık ile doğrudan yabancı sermayeden GSYİH'ye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuş, cari açık ile toplam krediler arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

Akçayır ve Albeni (2016), Türkiye ekonomisi üzerinde yaptıkları çalışmada 1992:I - 2014:III dönemi üç aylık verileri kullanılarak ARDL, eşbütünleşme testi, nedensellik analizi, sınır testi yöntemleri yardımıyla cari açık/GSYİH ve kredi hacmi/GSYİH arasındaki ilişki incelenmiştir. Analizde, Dolado Lütkepohl ile Toda-Yamamoto nedensellik testleri kullanılmıştır. Veriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin saptanabilmesi için sınır testi

yaklaşımı kullanılmış olup veriler arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkilerin saptanması konusunda ARDL (Autoregressive Distributed Lag) yönteminden yararlanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, verilerin eşbütünleşik olduğunu ve iki yönlü nedensellik ilişkisine sahip oldukları belirtilmiştir. Fakat yurtiçi toplam kredi hacmini, cari açığın tek veya en güçlü sebebi gibi düşünülmesinin imkânsız olduğu yorumu yapılmıştır.

Karahan ve Uslu (2016) çalışmalarında, 2005-2015 dönemi Türkiye ekonomisinde, cari açık ile kredi hacmi değişkenleri arasında ilişkiyi ARDL sınır testi, Kalman filtreleme yaklaşımı kullanarak incelemişlerdir. Yaptıkları analizlerde ARDL sınır testi sonuçları, cari açık ile krediler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğunu göstermiştir. Uzun ve kısa dönem ilişkileri belirlemek amacıyla ARDL (Autoregressive Distribution Lag) modelleri kurularak cari açık ile kredi hacmi arasında kısa ve uzun dönemde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu ve uzun dönemde kredi hacminde artışa yol açtığı tespit edilmiştir. Cari açık ile krediler arasındaki Kalman Filtresi yöntemiyle incelenerek, kredilerin cari açık üzerindeki etkisinin küresel finans krizinin yaşandığı dönemde azaldığı görülmüştür.

Saçık ve Karaçayır (2014) çalışmalarında, Türkiye'deki cari açık ile tüketici kredileri arasındaki ilişkiyi 2004:III - 2013:III dönemi için üç aylık veri kullanarak Johansen eşbütünleşme, Granger nedensellik (VECM) yöntemleri yardımıyla araştırmışlardır. Çalışma sonucunda, cari açık ile tüketici kredileri arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi saptanmıştır.

Atış ve Saygılı (2014) çalışmalarında, Türkiye ekonomisinde cari açık/GSYİH ile toplam kredi hacmi/GSYİH arasındaki ilişkiyi 1998:I - 2013:I dönemi için üç aylık verileri kullanarak eşbütünleşme testi yöntemi yardımıyla analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda, kredi hacmindeki artış cari açığı artırdığı görülmüştür.

Aizenman ve Jinjara (2014), yaptıkları çalışmada 36 Ülkenin 2005:I - 2012:IV dönemi üç aylık verilerini kullanarak Panel Veri yöntemi yardımıyla 2008-2009 ekonomik kriz öncesi ve sonrasında gayrimenkul

değerlemesi, kredi hacmi ve cari açık arasında pozitif yönde güçlü bir ilişki olduğu sonucuna varmışlardır.

Dücan, Atay Polat ve Balcıoğlu (2016)'da, 2009-2015 dönemi verileriyle Türkiye ekonomisinde cari açık ile tüketici kredileri arasındaki ilişkiyi VAR Analizi, Granger nedensellik ve etki-tepki analizi yöntemleri kullanarak analiz etmiştir. Yapılan çalışmada, önce Granger nedensellik testi uygulanmış ve tüketici kredilerinden cari açığa doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Daha sonra yapılan etki-tepki analizleri ve varyans ayrıştırması sonuçları da nedensellik testinden elde edilen sonuçların lehine yani destekleyici bulgular ortaya koymuştur.

Bitzis, Paleologos ve Papazoglou (2008)'de yaptığı çalışmada, Yunanistan ekonomisinde 1995:I - 2006:IV dönemi için üç aylık verileri kullanarak cari açık ile kredi hacmi, petrol fiyatları, navlun fiyatları arasındaki ilişkileri Johansen eşbütünleşme Analizi ve Hata Düzeltme Modeli (ECM) modeli yardımıyla araştırmıştır. Analiz sonucunda, Uzun dönemde cari açığı artıran asıl faktörün, kredi büyümesi olduğu; kısa dönemde ise, petrol ve navlun fiyatlarının olduğu tespit edilmiştir.

Göçer, Mercan ve Peker (2013)'de 1992:I - 2012:III dönemi için Türkiye ekonomisinde cari açık ile yurtiçi kredi hacmi arasındaki ilişkiyi çoklu yapısal kırılmalı birim kök testi ve çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme analizi yöntemleri yardımıyla incelemiştir. Analiz sonucunda, toplam kredi hacmi ve cari açık arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunmuştur.

Güneş ve Yıldırım (2017) çalışmalarında, 2005:IV-2016:IV dönemi için üç aylık veri kullanarak Türkiye'de cari açık/GSYİH ile kredi hacmi/GSYİH, taşıt kredileri/GSYİH, kurumsal krediler/GSYİH değişkenleri arasındaki ilişkiyi Augmented Dickey Fuller (ADF), Johansen eşbütünleşme testi yardımıyla incelemiştir. Taşıt kredileri ve kurumsal kredilerin genişlemesinin cari açığı artırdığı bulgusuna ulaşılmıştır. Johansen eşbütünleşme testiyle seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı sınanmış ve serilerin uzun dönemde birlikte hareket ettikleri sonucuna varılmıştır.

Mangır ve Erdoğan (2012) çalışmalarında, Türkiye’de cari açık ile kredi hacmi, reel kur, faiz arasındaki ilişkiyi 2003:I - 2011:IV dönemi aylık verileriyle ve VAR analizi, Granger nedensellik, etki-tepki analizi yöntemlerini kullanarak analiz etmişlerdir. Analiz yapılmadan önce seriler birinci dereceden durağan hale getirilerek, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisine bakıldığında, sadece reel döviz kuru ile toplam krediler arasında tek taraflı bir ilişkinin olduğu saptandığı görülmüştür. VAR modellemesinde ise, cari işlemler dengesinin en önemli belirleyicisinin toplam krediler olduğu ve reel döviz kurunun cari işlemler dengesi üzerine etkisi daha düşük kaldığı sonucuna varılmıştır.

Kılıç (2015)’de Türkiye ekonomisinde cari açık ile toplam tüketici kredileri, konut kredileri, ihtiyaç kredileri, taşıt kredileri, bireysel kredi kartları arasındaki ilişkiyi 2004:IV - 2014:III dönemi üç aylık veri seti kullanarak Engle-Granger eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testi yöntemleriyle yardımıyla analiz etmiştir. Yapılan çalışmada, toplam tüketici, ihtiyaç, konut ve taşıt kredilerinden cari açığa doğru tek yönlü ilişki bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiş fakat bireysel kredi kartlarından cari açığa bir nedensellik ilişkisi saptanamamıştır.

Telatar (2011) çalışmasında, Türkiye’de 2003:I - 2010:IV dönemi için, cari açık ile toplam krediler, toplam tüketici kredileri, konut kredileri arasındaki ilişkiyi Granger Nedensellik Testi yardımıyla incelemiştir. Yapılan analiz sonucunda, toplam krediler ile konut kredilerinin cari açığa doğru nedensellik ilişkisi tespit edilememiş fakat tüketici kredilerinin cari açığın nedeni olduğu tespit edilmiştir.

Tiryaki (2014) çalışmasında, Cari Açık ve GSYİH ile Bireysel Kredi Hacmi, Kredi Kartı arasındaki ilişkiyi 1999-2014 dönemi Türkiye ekonomisi açısından VAR analizi ve Granger Nedensellik analizi yardımıyla incelemiştir. Çalışma sonucunda, bireysel krediler ile GSYİH büyümesi arasında pozitif yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuş ve bireysel kredi hacminin cari hesap dengesi üzerinde ciddi bir negatif nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır (Tüketici kredilerindeki ve kredi kartı

alacaklarının artış hızı analizde çok önemli sonuçlar elde edilemediği sonucuna varılmıştır.).

Alioğulları ve öte. (2015)'de, 2003:II - 2015:II döneminde Türkiye ekonomisinde cari açık/GSYİH, enerji altın hariç cari açık/GSYİH ile toplam krediler, tüketici kredileri, ticari krediler arasındaki ilişkiyi VAR analizi ve Regresyon analizi yardımıyla incelemiştir. Tüketici kredilerindeki büyümenin cari açığı olumsuz yönde etkilediği fakat ticari kredilerdeki büyümenin cari açık üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisi bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sandalcılar ve Altın (2014)'de, 2003:I-2013:II döneminde Türkiye ekonomisinde cari açık ile toplam krediler, toplam tüketici kredileri, konut kredileri, ihtiyaç kredileri, taşıt kredileri arasındaki ilişki Granger nedensellik testi yardımıyla incelenmiştir. Yapılan çalışmada, toplam krediler, toplam tüketici kredileri ve konut kredileri ile cari açık arasında nedensellik ilişkisi tespit edilmiş fakat ihtiyaç kredileri, taşıt kredileri ve diğer krediler ile cari açık arasında nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

Togan ve Berument (2011) çalışmalarında, Türkiye'de cari işlemler dengesi ile toplam krediler, sermaye hareketleri arasındaki ilişkiyi 1993:I - 2010:IV dönemi için VAR modeli ve etki-tepki analizi yöntemleri kullanarak analiz etmişlerdir. Yapılan çalışmada, toplam krediler ile cari açık/GSYİH değerinin ters yönlü olarak hareket ettikleri tespit edilmiştir.

Cari açık ile kredi hacmi arasında nedensellik ilişkisi bulunamamış olan çalışmalar; Ağazade (2014) ve Begeç (2015)'dir.

Ağazade (2014)'de Türkiye ekonomisinde 2003-2014 dönemi verileri kullanarak dış ticaret dengesi, ithalat, tüketim malları ithalatı, dayanıklı tüketim malları ile bireysel krediler, kredi kartı arasındaki ilişkiyi Johansen Eşbütünleşme Analizi yardımıyla analiz etmiştir. Yapılan çalışmada, bireysel krediler ve kredi kartı harcamaları ile dış ticaret dengesi, ithalat, tüketim malları ithalatı ve dayanıklı tüketim malları ithalatı arasında uzun dönem bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Begeç (2015)'de Türkiye ekonomisinde 2000:I - 2014:IV dönemi üç aylık verileri kullanarak kredi hacmi ile büyüme, işsizlik, enflasyon ve cari açık arasındaki ilişkileri Granger nedensellik testi, Engle-Granger eşbütünleşme testi, Johansen eşbütünleşme testi yöntemlerini kullanarak incelemiştir. Seriler arasındaki nedensellik ilişkileri; Granger (1969) yöntemiyle incelenmiş ve ekonomik büyüme, işsizlik ve enflasyondan kredi hacmine doğru tek yönlü nedensellik ilişkilerinin var olduğu görülmüştür. Kredi hacmi ile cari açık arasında ise herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

Bütçe açıklarıyla faiz oranları arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmaların bir kısmında ilişki bulunmuşken; bir kısmında ise herhangi bir ilişkiye rastlanmamıştır. Literatür taraması yapıldığında bu konuda yapılmış güncel çalışma sayısının çok az olduğu görülmüştür. Bütçe açığı ile faiz oranı ilişkisi üzerine incelenen çalışmalar aşağıda yer almaktadır.

Bütçe açığı ile faiz oranı arasında nedensellik ilişkisi tespit edilen bazı çalışmalar; Aksu, Emsen ve Başar (2001), Mukhtar ve Zakaria (2008), Sönmezler (2008), Gale ve Orszag (2004), Darrat (1989), Vamvoukas (1997), Thomas ve Abderrezak (1988), Bağcı (2018), Choi ve Holmes (2014)'dir.

Aksu, Emsen ve Başar (2001), Türkiye ekonomisinde 1985.01-2000.11 dönemi verilerini kullanarak bütçe açığı ile nominal ve reel faiz oranları arasındaki ilişkiyi Engle-Granger eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik analizi yöntemiyle incelemiştir. Nedensellik analizi sonucunda, bütçe açıklarından reel ve nominal faizlere yönelik anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ancak gerek nominal faizlerden ve gerekse reel faizlerden bütçe açığına doğru bir ilişkinin var olduğu sonucuna varılmıştır.

Mukhtar ve Zakaria (2008) çalışmalarında, Pakistan ekonomisine ait 1960:I- 2005:IV dönemi verilerini kullanarak nominal faiz oranı ile bütçe açığı, bütçe açığı/GSYİH rasyosu arasındaki ilişkiyi Hata Düzeltme Modeli (Error-Correction Model) ile Granger Nedensellik analizlerini kullanarak incelemiştir. Çalışmanın sonucunda, nominal faiz oranı ile bütçe açığı arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığına dair güçlü kanıtlar sunulmaktadır.

Bütçe açığı/GSYİH oranından nominal faiz oranına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Sönmezler (2008), 1997.1 - 1999.12 (aylık) dönemini kapsayan çalışmada, Türkiye ekonomisinde bütçe açığı, faiz oranı (DİBS faiz oranı), dış yükümlülükler arasındaki ilişkiyi eşbütünleşme analizi ve regresyon analizi kullanarak incelemiştir. Çalışmada, 1997.1 – 1999.12 döneminde bütçe dengesi, iç borç faiz oranları ve bankaların dış yükümlülükleri arasındaki bağlantı incelenmiştir. Elde edilen sonuç bütçe açıklarının iç borç faiz oranlarını arttırdığı ve bu artışın da bankaların dış yükümlülüklerini yükseltici biçimde etkilediği yönündedir.

Gale ve Orszag (2004) yaptıkları çalışmalarında, ABD ekonomisinin 1976-2004 dönemine ait verilerini kullanarak bütçe açığı/GSMH, faiz oranı ve ulusal tasarrufları arasındaki ilişkiyi VAR analizi ve regresyon analizi yöntemleriyle incelenmişlerdir. Bütçe açığının uzun dönemde faiz oranlarını arttırdığı ve ulusal tasarrufları da düşürdüğü belirtilmiştir.

Darrat (1989), ABD ekonomisine ait 1953-1984 dönemi verilerini kullanarak bütçe açığı ve uzun dönem faiz oranları arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik ve regresyon testi ile analiz etmiştir. Bütçe açığının uzun dönemde faiz oranlarını arttırdığı, artan faiz oranlarının bütçe açıklarını arttırdığı belirtilmiştir.

Vamvoukas (1997), Yunanistan ekonomisine ait 1950-1993 dönemi yıllık verilerini kullanarak bütçe açığı, GSMH, tüketici fiyat endeksi, işsizlik oranı, para stoğu, kamu harcamaları, kamu transferleri faiz oranı (tahvil ve hazine bonusu ortalama yıllık nominal faiz oranı) arasındaki ilişkiyi eşbütünleşme testi ve Hata Düzeltme Modeli (Error-Correction Model) yöntemleriyle incelemiştir. Bütçe açığının hem kısa hem de uzun dönemde faiz oranlarını etkilediği sonucuna varılmıştır.

Thomas ve Abderrezak (1988) çalışmalarında, Vietnam ekonomisine ait 1965-1981 dönemleri verileriyle bütçe açığı/GSMH, enflasyon, likidite, GSMH, faiz oranı (kısa dönem ve uzun dönem faiz oranı) arasındaki ilişkiyi

Granger nedensellik ve regresyon testi aracılığıyla analiz etmişlerdir. Bütçe açıklarının uzun dönem sürmesi durumunda faiz oranlarını arttırdığı sonucuna varılmıştır.

Bağcı (2018), 2001 – 2017 dönemini kapsayan çalışmasında Türkiye’de, bütçe açığı, ticari kredi faiz oranları ve özel sektör sabit yatırımları arasındaki ilişkiyi Johansen eşbütünleşme testi, etki-tepki analizi, Granger nedensellik testi yöntemleri ile incelemiştir. Bütçe açıkları ile özel sektör sabit sermaye yatırımları arasında bir ilişki olmadığı tespit edilirken, bütçe açıkları ile ticari kredi faiz oranları arasında tek yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile bütçe açıkları, ticari kredi faiz oranlarını belirlemektedir. Ancak, ticari kredi faiz oranları bütçe açıklarını belirlemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Choi ve Holmes (2014)’de yaptıkları çalışmalarında, ABD ekonomisinde 1798–2009 dönemine ait bütçe açığı/GSYİH(%) ve reel faiz oranı arasındaki ilişkiyi eşbütünleşme testi ve VAR analizi yardımıyla incelemişlerdir. Reel faiz oranı ile bütçe açığı arasında pozitif anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

Bütçe açığı ile faiz oranı arasında nedensellik ilişkisi olmadığını destekleyen bazı çalışmalar; Evans (1985), Cheng (1998) ve Yıldırım (1995)’dir.

Evans (1985) yaptığı çalışmada, ABD ekonomisinde 1958-1970, 1912-1922, 1938-1950 ve 1979-1984 dönemleri verilerini kullanarak iki aşamalı en küçük kareler yöntemi ile bütçe açıkları ile faiz oranı arasında bir ilişki tespit edememiştir.

Cheng (1998) tarafından Japonya ekonomisinde 1966-1993 dönemi verilerini kullanılarak uzun dönem faiz oranı ve bütçe açığı arasındaki ilişki ve 1955-1993 dönemi verileri kullanılarak ise kısa dönem faiz oranı, GSMH deflatörü ve bütçe açığı ilişkisi ayrı periyotta incelenmiş ve Engle-Granger nedensellik testleri kullanılmıştır. Bütçe açıkları ile uzun dönem faiz oranları arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmamıştır.

Yıldırım (1995), Türkiye’de 1986.1-1994.10 dönemi aylık verilerini kullanarak bütçe açığı ve reel faiz oranı arasındaki ilişkiyi VAR analizi yöntemiyle incelemiştir. Yapılan çalışmada, faiz oranları ile bütçe açıkları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna varılmıştır.

4.2. Metodoloji ve Uygulama

Bu çalışmada, cari açık ve bütçe açığının bankacılık sektörü göstergeleri olan faiz oranları ve kredi hacmi üzerindeki etkilerinin belirlenmesine yönelik 2 ayrı çalışma yapılmıştır. Birinci çalışmada, CD ile KH arasındaki ilişki irdelenmiştir. İkinci çalışmada ise BD ile FO arasındaki ilişki ele alınmıştır. Bu bağlamda, 2006.6 ile 2019.5 ay arasında aylık veriler ile zaman serisi yöntemlerine dayalı ekonometrik çözümler yapılmıştır.

Araştırmada kullanılmasına karar verilen ekonometrik göstergelere ait bilgiler tablo 8’deki gibidir.

Tablo 8: Veri Seti

Değişken	Açıklama	Simge
Faiz Oranları	Bloomberg’ten TL 2 Yıllık Tahvil Faiz Oranı alınmıştır.	FO
Bütçe Dengesi	TCMB EVDS’den Genel Bütçe Dengesi verisi alınmıştır.	BD
Kredi Hacmi	TCMB EVDS’den Toplam Kredi Hacmi verisi alınmıştır.	KH
Cari İşlemler Dengesi	TCMB EVDS’den Cari İşlemler Hesabı verisi alınmıştır.	CD

Analizde kullanılan değişkenler TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS)’den ve Bloomberg terminalinden elde edilmiştir. Analizlerin yapılmasında Eviews programı kullanılmıştır. Önce çalışmada kullanılan

seriler tanıtılmakta ve uygulanacak analiz teknikleri hakkında bilgi verilmektedir.

Devlet bütçe açığı arttığı zaman genellikle borçlanma gereği artmakta, borçlanmanın artması faiz oranının yükselmesine neden olabilmektedir. Bu yüzden faiz oranı olarak TL 2 Yıllık Tahvil Faiz Oranları analize dahil edilmiştir. Veriyi elde edebildiğimiz en eski tarih 2006 Haziran olduğundan analize giren veri periyodu 2006.6-2019.5 dönemlerini kapsamaktadır.

İncelemeler sonucunda Cari işlemler dengesi birçok çalışmada kredi hacmi ile ilişkisi araştırılmıştır. Toplam kredi hacmi üzerindeki etkisini araştırmak için TCMB EVDS'den Toplam Kredi Hacmi verisi temin edilerek analize dahil edilmiştir.

Analizde cari açık (CD), kredi hacmi (KH), bütçe açığı (BD) ve faiz oranı (FO) değişkenleri olmak üzere dört adet değişken kullanılmıştır. Cari açık serisi Efektif Döviz Alış ve Satış Kurlarının ortalaması ile çarpılarak TL'ye çevrilmiştir. Seriler bin TL bazında olup öncelikle mevsimsellikten arındırılmış daha sonra BD, KH ve CD değişkenlerinin logaritmik dönüşümleri alınarak analize dahil edilmiştir.

Metodolojik olarak öncelikle serilerin durağanlıkları Augmented Dickey – Fuller (ADF) Birim Kök Testi ile analiz edilmiştir. Serilerin birinci mertebeden durağan oldukları bulununca Engle-Granger Eşbütünleşme Analizi yapılmıştır. Sonra optimal gecikme uzunluğu bulunarak VAR Granger Nedensellik Analizi yapılarak çalışma sonlanmıştır. Son bölümde, analiz sonucunda elde edilen bilgiler sunulmakta ve yorumlanmaktadır.

Araştırma kapsamında veri kaynaklarından elde edilen veriler Eviews paket programına aktarılarak ekonometrik analizler söz konusu paket program aracılığıyla tamamlanmıştır. Değişkenlerin zaman serisi özelliklerini çözümleyebilmek amacıyla değişkenlere ait grafikleri çizilmiştir. Zaman serisi grafikleri değişkenlerin trend yapıları, mevsimsellik ve durağanlığın da önsel olarak tespiti mümkündür.

Bununla beraber mevsimsellik ve durağanlık düzeylerine dair çıkarımların hipotez testleri ile doğrulanması önemlidir. Bu bağlamda değişkenlerin mevsimsellik durumlarının tespiti için mevsimsellik F sınaması yapılmıştır. Mevsimsel etkinin tespit edilmesi durumunda söz konusu mevsimsel etki X-13 Census yöntemi ile arındırılmıştır. Daha sonra düzey değerleri yüksek rakamlar olan BD, KH ve CD değişkenlerinde logaritmik dönüşüm uygulanarak söz konusu değişkenler birim kök testlerine tabi tutulmuştur.

4.2.1. Birim Kök Testi

ADF birim kök testi serinin durağan olup olmadığını belirleyen bir birim kök testidir. Yöntem Dickey –Fuller (DF) birim kök testinin geliştirilmiş halidir. ADF birim kök testi DF birim kök testine nazaran otokorelasyon sorununu dikkate almıştır. ADF birim kök testi ile bir Y_t serisinin seviyesinde durağan olup olmadığını cevaplamak için üç adet denklemin çözümünü önermektedir.

$Y_t \sim I(0)$ için

Sabit terimsiz ve trendsiz denklem : $\Delta Y_t = \beta_1 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \sigma_i \Delta Y_{t-i}$

Sabit terimli denklem: $\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \sigma_i \Delta Y_{t-i}$

Sabitli ve trendli denklem $\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \beta_2 Trend + \sum_{i=1}^p \sigma_i \Delta Y_{t-i}$

ADF testi yukarıdaki regresyon spesifikasyonlarından birinin veya bir kaçının veya tamamının EKK (en küçük kareler) ile tahminini gerekli kılar. Serinin durağanlığı için iki koşul sağlanmalıdır; birincisi β_1 katsayısı negatif işaretli olmalı, ikincisi ise katsayının istatistiksel olarak anlamlı olmalıdır.

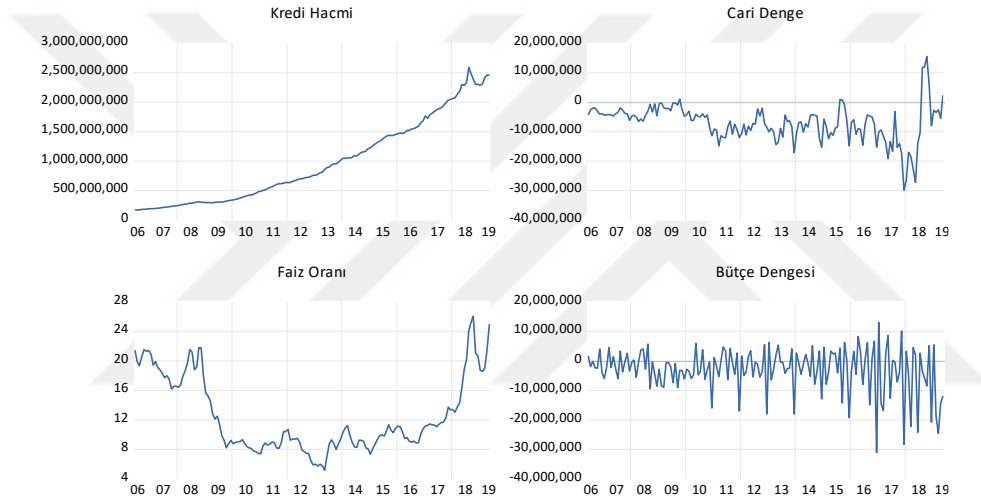
ADF testi için sıfır hipotezi ve alternatif bir hipotezi şu şekildedir;

H_{10} : Seride birim kök vardır.

H_{11} : Seride birim kök yoktur.

Spesifikasyonların genelinde deterministikler sabit ve trendtir. Gereksiz yere sabit veya trend değişkeninin katılması testin gücünü azaltacaktır. Bu durum durağan serinin durağan olmadığı kararına neden olabilir. Denklemdaki bağımlı değişken gecikmeleri hata terimlerindeki olası otokorelasyon sorununu gidermeye yöneliktir. Test sonucunda üç spesifikasyon da aynı yerde birim köke işaret ederse veya birim kökün olmadığına işaret ederse karar verilir (Dickey ve Fuller, 1979: 427-431).

Araştırmada yer alan değişkenlere ait zaman seyir grafikleri şekil 3'teki gibidir.

Şekil 3: Değişkenlerin Zaman Serisi Grafikleri

Grafikler incelendiğinde faiz oranı değişkeninin önce azalan sonra artan bir trende sahip bir seri olduğu görülür. Bütçe dengesi değişkeni ise belirgin bir trende sahip olmayan bir değişkendir. Kredi hacmi değişkeni belirgin bir trendde seyreden bir seridir. Son olarak cari denge değişkeni ise belirgin bir trendsiz fakat ortalama ve trendde bir seri olduğu söylenebilir.

Değişkenlere ait mevsimsel sınamalar sonucunda BD ve CD değişkenlerinin %1 anlamlılık düzeyinde mevsimsel etki barındırdığı görüldüğünden söz konusu değişkenler X-13 Census yöntemi ile mevsimsellikten arındırılmıştır. Değişkenler mevsimsellikten arındırıldıktan sonra yapılan logaritmik dönüşüm sonucu modeller şu şekilde ifade edilebilir;

$$\text{Model 1 : } FO_t = \beta_0 + \beta_1 LNBD_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$\text{Model 2: } LNKH_t = \beta_0 + \beta_1 LNCD_t + \varepsilon_t \quad (2)$$

Değişkenlere ait ADF birim kök testleri tablo 9'daki gibidir.

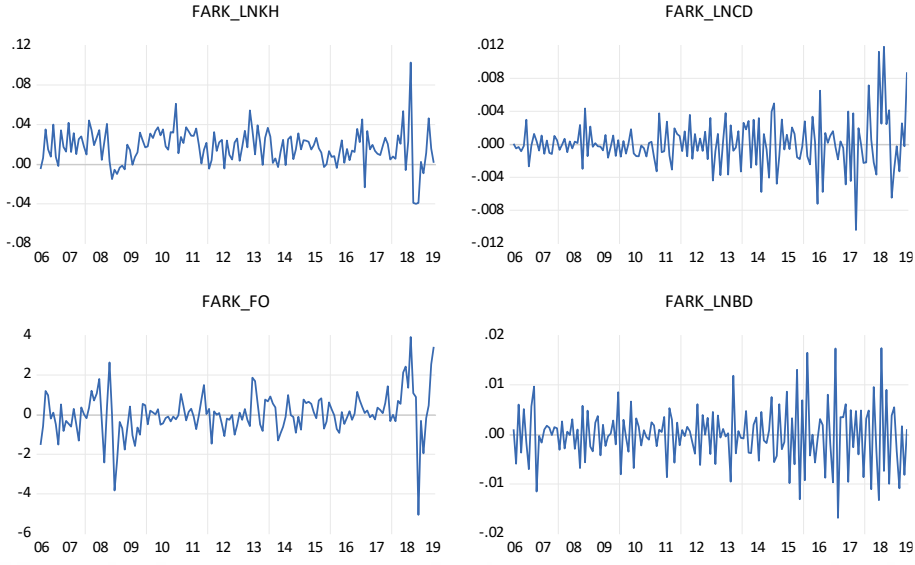
Tablo 9: ADF Birim Kök Testleri Sonuçları

Değişken	Augmented Dickey-Fuller Test İstatistiği		
	Sabitsiz	Sabitli	Trend ve Sabitli
FO	-0.022128 (0.6739)	-1.079840 (0.7230)	-0.686555 (0.9718)
ΔFO	-8.232601*** (0.0000)	-8.210360*** (0.0000)	-8.508486*** (0.0000)
LNBD	-0.919947 (0.3164)	-2.457325 (0.1281)	-5.561885*** (0.0000)
Δ LNBD	-12.19288*** (0.0000)	-12.22044*** (0.0000)	-12.32668*** (0.0000)
LNKH	11.72854 (1.0000)	-1.542203 (0.5097)	-0.593913 (0.9778)
ΔLNKH	-2.869323*** (0.0043)	-10.69023*** (0.0000)	-10.83568*** (0.0000)
LNCD	0.311376 (0.7745)	-2.196556 (0.2085)	-1.906999 (0.6461)
ΔLNCD	-16.39942*** (0.0000)	-16.35207*** (0.0000)	-16.39096*** (0.0000)

* %10, **%5, *** %1 anlamlılık düzeyinde durağanlığı simgeler. ADF Optimal Gecikme Schwarz Bilgi Kriteri Maks.Lag:12)

Tablo incelendiğinde LNKH, LNCD, FO ve LNBD değişkenlerinin düzeyde durağan olmadığı fakat birinci dereceden durağan olduğu görülür.

Araştırmada yer alan 1. dereceden durağan değişkenlere (FARK_LNKH (ΔLNKH), FARK_LNCD (ΔLNCD), FARK_FO (ΔFO) ve FARK_LNBD (Δ LNBD)) ait zaman serisi grafikleri şekil 4'teki gibidir.

Şekil 4: Durağan Değişkenlerin Zaman Serisi Grafikleri

4.2.2. Engle-Granger Eşbütünleşme Testi

Eşbütünleşme analizinde en yaygın olarak kullanılan Engle-Granger (EG) eşbütünleşme testidir. Bu yöntem ilk kez Engle ve Granger (1987) tarafından çıkarılmış, 1990’larda yaygınlaşmıştır. “*Engle-Granger yönteminde değişkenler ve değişkenler arasındaki ilişki tamamen finans teorisine göre belirlenmektedir.*” (Sarıkovanlık, 2019: 136). Eşbütünleşme (cointegration) analizi, durağan olmayan değişkenlerin aralarında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığını test etmek için kullanılmaktadır.

Engle-Granger (1987) eşbütünleşme analizinde ilk önce eşbütünleşik olduğu düşünülen seriler En Küçük Kareler (EKK) yöntemi ile tahmin edilir. Bu regresyon sonucunda elde edilen hata terimlerinde birim kökün varlığı birim kök testleri ile analiz edilir. Denklemlerden elde edilen hata terimleri düzeyde durağan ya da $I(0)$ ise serilerin eşbütünleşik ve uzun dönemli bir ilişkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılır (Sandalcılar, 2012: 7-8).

Eşbütünleşme (cointegration) yaklaşımında durağan hale gelen (aynı dereceden entegre olmuş) serilerin düzey değerleriyle yapılan tahminden elde edilen hata terimi serisi düzeyde durağan olduğunda bu ilişki sahte regresyon sorunu barındırmayacak ve elde edilen sonuçların güvenilir olmaktadır.

Eşbütünleşme analizinin denklemleri aşağıdaki gibidir:

$$\text{Model 3: } \Delta \text{LNKH}_t = \beta_0 + \beta_1 \Delta \text{LNCD}_t + u_t \quad (3)$$

$$\text{Model 4: } \Delta FO_t = \alpha_0 + \alpha_0 \Delta LNBD_t + v_t \quad (4)$$

Cari açık ile kredilerin hipotezleri:

H₂₀: Cari açık krediler eşbütünleşik değildir.

H₂₁: Cari açık krediler eşbütünleşiktir.

Bütçe açığı ile faiz oranlarının hipotezleri:

H₃₀: Bütçe açığı faiz oranları eşbütünleşik değildir.

H₃₁: Bütçe açığı faiz oranları eşbütünleşiktir.

Çalışmada Engle-Granger (1987) eşbütünleşme testi yapılmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 10 ve 11’de sunulmuştur.

Tablo 10: Toplam Krediler ile Cari Açığın Engle-Granger Eşbütünleşme Analizi Sonuçları

Augmented Dickey-Fuller test istatistiği	t-istatistiği	Olasılık
Sabitli ve Trendli	-10.75090	0.0000
Test kritik değerleri:		
Seviye 1%	-4.018748	
Seviye 5%	-3.439267	
Seviye 10%	-3.143999	
Sabitli	-10.57514	0.0000
Test kritik değerleri:		
Seviye 1%	-3.473096	
Seviye 5%	-2.880211	
Seviye 10%	-2.576805	
Sabitsiz ve Trendsiz	-10.60927	0.0000
Test kritik değerleri:		
Seviye 1%	-2.580065	
Seviye 5%	-1.942910	
Seviye 10%	-1.615334	

Analiz sonuçlarına göre düzey değerlerinde hesaplanan test istatistiği kritik değerden küçük olduğu için temel hipotez (H₂₀) red edilerek (prob<0,05) alternatif hipotez kabul edilir. Kalıntı değişken (u_t) durağandır.

Toplam krediler ile cari açık değişkenleri eşbütünlük olduğundan söz konusu seriler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 11: Faiz Oranı ile Bütçe Açığının Engle-Granger Eşbütünlük Analizi Sonuçları

Augmented Dickey-Fuller test istatistiği	t-istatistiği	Olasılık
Sabitli ve Trendli	-8.485983	0.0000
Test kritik değerleri:		
Seviye 1%	-4.018748	
Seviye 5%	-3.439267	
Seviye 10%	-3.143999	
Sabitli	-8.191602	0.0000
Test kritik değerleri:		
Seviye 1%	-3.473096	
Seviye 5%	-2.880211	
Seviye 10%	-2.576805	
Sabitsiz ve Trendsiz	-8.223829	0.0000
Test kritik değerleri:		
Seviye 1%	-2.580065	
Seviye 5%	-1.942910	
Seviye 10%	-1.615334	

Faiz oranı ile bütçe açığının Engle-Granger Eşbütünlük analiz sonuçlarına göre düzey değerlerinde hesaplanan test istatistiği kritik değerden küçük olduğu için temel hipotez (H_{30}) red edilerek ($\text{prob} < 0,05$) alternatif hipotez kabul edilir. Kalıntı değişken (v_t) durağandır. Faiz oranı ile bütçe açığı eşbütünlük olduğundan seriler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

4.2.3. Granger Nedensellik Analizi

İktisadi değişkenler arasındaki ilişkinin yönü iktisat teorisi tarafından belirlenemediği durumlarda değişkenler arasındaki etkileşimin yönü Granger (1969) testi ile belirlenebilmektedir.

Bu testte bağımlı değişken ve bağımsız değişken ayrımı olmadığı için bütün değişkenlerin birbiriyle olan etkileşimi eş anlamlı olarak analiz yapılabilmektedir. Bu test ekonometride sıklıkla kullanılmaktadır.

Granger nedensellik testi aşağıdaki denklemler yardımı ile test edilir (Granger, 1969: 431);

$$\text{Model 5: } X_t = \sum_{i=1}^m a_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^m b_i Y_{t-i} + \varepsilon_{t1} \quad (5)$$

$$\text{Model 6: } Y_t = \sum_{i=1}^m c_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^m d_i Y_{t-i} + \varepsilon_{t2} \quad (6)$$

Denklemlerde (a_i), (b_i), (c_i) ve (d_i) gecikme katsayılarını, m tüm değişkenler için ortak gecikme uzunluğunu hata terimlerinin birbirinden bağımsız (kolerasyonsuz) olduklarını varsaymaktadır.

gra

Granger nedensellik testi, (5) ve (6) nolu eşitliklerdeki hata terimlerinden önce yer alan bağımsız değişkenin gecikmeli değerlerinin katsayılarının sıfıra eşit olup olmadığı ile test edilir. Hipotez çift taraflı kurularak nedenselliğin çift (karşılıklı) taraflı mı yoksa tek taraflı mı olduğu belirlenmektedir.

Burada, (b_j) değerlerinin belirli bir anlamlılık düzeyi ile sıfırdan farklı olmaları durumunda “Y_t’nin X_t’ye neden olduğu” söylenir ve bu durum “Y_t X_t’nin nedenidir” şeklinde ifade edilir. Bu durum “Y_t’den X_t’ye doğru tek taraflı nedensellik” olarak tanımlanır. (d_j) değerlerinin belirli bir anlamlılık düzeyinde sıfırdan farklı olmaları durumu “X_t’nin Y_t’ye neden olduğu” şeklinde değerlendirilir. Bu durum, “X_t Y_t’nin nedenidir sonucuna varılır.

Cari açık ile kredilerin hipotezleri:

H₄₀: Cari açık kredilerin nedeni değildir.

H₄₁: Cari açık kredilerin nedenidir.

Bütçe açığı ile faiz oranlarının hipotezleri:

H₅₀: Bütçe açığı faiz oranlarının nedeni değildir.

H₅₁: Bütçe açığı faiz oranlarının nedenidir.

Granger nedensellik analizi yapabilmek için öncelikle optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Optimal gecikme uzunluğu vektör otoregresif modeli (VAR) yardımı ile belirlenmiştir. VAR modeli için belirlenmiş optimal gecikme uzunlukları Tablo 12 ve 13'te verilmiştir (Kılıç, 2005: 416).

Tablo 12: Toplam Krediler ile Cari Açık Optimal Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Gecikme Sayısı	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	999.0999	NA	3.01e-09	-13.94545	-13.90401	-13.92861
1	1010.587	22.49277	2.71e-09	-14.05017	-13.92586*	-13.99966
2	1012.450	3.595639	2.79e-09	-14.02028	-13.81309	-13.93609
3	1020.234	14.80649	2.65e-09	-14.07321	-13.78314	-13.95534
4	1030.069	18.43179	2.44e-09	-14.15482	-13.78187	-14.00327*
5	1033.265	5.900521	2.47e-09	-14.14357	-13.68775	-13.95835
6	1038.385	9.307978	2.43e-09	-14.15923	-13.62053	-13.94033
7	1038.677	0.522155	2.56e-09	-14.10736	-13.48579	-13.85479
8	1046.581	13.92928*	2.43e-09*	-14.16197*	-13.45752	-13.87571
9	1048.528	3.377248	2.50e-09	-14.13326	-13.34593	-13.81333
10	1053.202	7.975637	2.48e-09	-14.14269	-13.27249	-13.78908
11	1055.409	3.703894	2.55e-09	-14.11761	-13.16453	-13.73033
12	1060.235	7.964025	2.52e-09	-14.12916	-13.09320	-13.70820

* Simgesi model için seçilen gecikme sırasını belirtir.

LR: Ardışık modifiye edilmiş LR test istatistiği (%5 önem seviyesinde)

FPE: Final Tahmin Hatası

AIC: Akaike Bilgi Kriteri

SC: Schwarz Bilgi Kriteri

HQ: Hannan-Quinn Bilgi Kriteri

Bilgi kriterlerine göre en çok doğrulanmış (yani en çok* olan) 8. satır olduğu görülmektedir. Bilgi kriterleri doğrultusunda toplam krediler ile cari açığın gecikme uzunluğu 8 olarak belirlenmiştir.

Tablo 13: Faiz Oranı ile Bütçe Açığının Optimal Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Gecikme Sayısı	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	319.5301	NA	4.04e-05	-4.440981	-4.399543	-4.424142
1	369.6671	98.17028	2.12e-05	-5.086253	-4.961938	-5.035737
2	381.3742	22.59550	1.90e-05	-5.194045	-4.986853*	-5.109852
3	388.7360	14.00280	1.82e-05	-5.241062	-4.950994	-5.123192*
4	393.4106	8.760797	1.80e-05	-5.250497	-4.877552	-5.098950
5	398.5835	9.549974	1.77e-05	-5.266902	-4.811079	-5.081677
6	400.9347	4.275066	1.81e-05	-5.243843	-4.705144	-5.024941
7	410.8147	17.68728	1.67e-05	-5.326080	-4.704505	-5.073502
8	412.7964	3.492056	1.72e-05	-5.297851	-4.593399	-5.011595
9	422.1112	16.15434*	1.60e-05*	-5.372184*	-4.584855	-5.052251
10	424.7423	4.489546	1.63e-05	-5.353039	-4.482833	-4.999429
11	428.0466	5.545651	1.65e-05	-5.343309	-4.390226	-4.956022
12	430.6559	4.306310	1.68e-05	-5.323859	-4.287900	-4.902895

* simgesi model için seçilen gecikme sırasını belirtir.

LR: ardışık modifiye edilmiş LR test istatistiği (%5 önem seviyesinde)

FPE: Final Tahmin Hatası

AIC: Akaike Bilgi Kriteri

SC: Schwarz Bilgi Kriteri

HQ: Hannan-Quinn Bilgi Kriteri

Bilgi kriterlerine göre en çok doğrulanmış (yani en çok* olan) gecikme 9 olduğu görülmektedir. Bilgi kriterleri doğrultusunda faiz oranı ile bütçe açığının gecikme uzunluğu 9 olarak belirlenmiştir.

Çalışmada Granger (1969) nedensellik testi yapılmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 14 ve 15'te verilmiştir.

Tablo 14: Toplam Krediler ile Cari Açığın Granger Nedensellik Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken: FARK_LNKH			
Bağımsız Değişken	Ki-kare	df	Olasılık
FARK_LNCD	42.06534	8	0.0000

Bağımlı Değişken: LNCD_D			
Bağımsız Değişken	Ki-kare	df	Olasılık
FARK_LNKH	19.28940	8	0.0134

Analiz sonuç tablosunun ilk tarafında bağımlı değişken Toplam krediler, cari açığın olasılığı $\text{prob} < 0.05$ olduğundan H_0 hipotezi red edilir. Cari açık, toplam kredilerin nedenidir denilir. İkinci tarafında ise bağımlı değişken cari açık, toplam kredilerin olasılığı $\text{prob} < 0.05$ olduğundan H_0 hipotezi yine red edilir. Toplam kredilerin, cari açığın nedeni olduğu görülür.

Bu durumda, cari açık ile toplam krediler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılır.

Tablo 15: Faiz Oranı ile Bütçe Açığının Granger Nedensellik Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken: FARK_FO			
Bağımsız Değişken	Ki-kare	df	Olasılık
FARK_LNBD	12.28056	9	0.1980

Bağımlı Değişken: FARK_LNBD			
Bağımsız Değişken	Ki-kare	df	Olasılık
FARK_FO	36.85326	9	0.0000

Analiz sonuç tablosunun (Tablo 15) birincisinde bağımlı değişken: faiz oranı, $prob > 0.05$ olduğundan H_{50} hipotezi kabul edilir. Bu nedenle bütçe açığı faiz oranının nedeni değildir. İkicisinde ise bağımlı değişken: bütçe açığı, $prob < 0.05$ olduğundan H_{50} hipotezi red edilir ve faiz oranından, bütçe açığına doğru nedensel bir ilişki olmadığı sonucuna varılır.

Faiz oranı ile bütçe açığının Granger nedensellik analizi sonuçlarına göre faiz oranından bütçe açığına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada cari açık ve bütçe açığının Türk Bankacılık sektörüne etkileri analiz edilmeye çalışılmıştır. Cari açık ve bütçe açığının bankacılık sektörünü etkileyip etkilemediği konusunda şimdiye kadar yapılmış olan çalışmalar arasında görüş birliği bulunmamaktadır.

Literatür taramasında görülmüştür ki, analizler sonucunda elde edilen bulgular; çeşitli faktörlerden (ülke, model yöntemi, modelde kullanılan değişkenler, bağımlı veya bağımsız değişkenin gözlenme sıklığı (ay, çeyreklik, yıl), incelenen dönem vs.) dolayı farklılık göstermektedir. Bu nedenle tek bir yöntemi olmayan bu tür analizlerde farklı dönem ve/veya farklı gözlem sayılarına bağlı olarak ortaya çıkan sonuçlar, çeşitli modeller kurularak farklı ekonometrik metotlar ile yeniden değerlendirilebilir.

Bu tez çalışmasında; Türk Bankacılık sektörü için cari açığı etkilediği düşünülen krediler ile bütçe dengesindeki değişimin faiz oranlarını etkilediği varsayımı üzerine 2006.6 – 2019.5 aylık dönem verileri kullanılarak iki ayrı ekonometrik analiz yapılmıştır.

Bu kapsamda serilerin durağanlığı ADF birim kök testi ile incelenmiştir. Serilerin düzey değerlerinde durağan olmaması nedeniyle birinci farkları alınarak durağan hale getirilmiştir.

Seriler arasında eşbütünleşme ilişkilerinin varlığı araştırmak için Engle-Granger (1987) yöntemi ile kullanılmıştır. Cari işlemler dengesi ile toplam kredi hacmi ve bütçe dengesi ile faiz oranları arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir, serilerin eşbütünleşik oldukları görülmüştür.

Seriler arasındaki nedensellik ilişkileri; Granger (1969) yöntemiyle incelenmiştir. İlk analizimiz olan cari işlemler dengesi ile toplam kredi hacmi arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. İkinci analizimizde; faiz oranından bütçe dengesine doğru tek yönlü nedensellik ilişkilerinin var olduğu görülmüştür.

Türk Bankacılık sektörü için cari açığı etkilediği düşünülen krediler ile bütçe açığının ise faiz oranlarını etkilediği varsayımı üzerine analiz yapılmıştır.

İlk analizimiz olan cari açık ile toplam krediler ilişkisi analizinde elde ettiğimiz sonuçlar; Akbaş, Şentürk ve Sancar (2013), Akçayır ve Albeni (2016), Saçık ve Karaçayır (2014), çalışmalarıyla paralellik göstermiş ve cari açık ile toplam krediler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Bütçe açığından faiz oranlarına doğru ise herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunamamış ancak faiz oranlarından bütçe açığına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucu da Aksu, Emsen ve Başar (2001) çalışmalarının bulgusuyla paralellik göstermektedir.

Kasım 2010'dan bu yana parasal otoriteler ve düzenleyici kuruluşlarca tarafından kredi hacmini azaltmaya yönelik bir takım uygulamalar yapılmaktadır. Kredilere bir takım sınırlandırmalar getirilmesi, iç talebi azaltarak ve tasarrufları artırılmasına neden olarak üretim ve tüketimin dengeye gelmesini sağlayacağı ve cari açıkların kapatılmasında etkili olacağı düşünülmektedir. Ancak cari açık ile kredi hacmi arasındaki ilişkinin varlığı, cari açık gibi önemli bir sorunun çözümünde sadece kredi hacminin azaltılması yönündeki önlemlerin yeterli olacağı düşünülmemesi gerekmektedir. Cari açığın yapısal bozukluklardan kaynaklandığı dolayı unutmamalıdır ki konjonktürel nedenlerden dolayı yükseldiği dönemde finansal istikrarsızlıklara neden olarak, makroekonomik faktörler üzerinde bozucu etki yaratmaktadır. Bu nedenle, cari açığın konjonktürel nedenlerle çözümüne yönelik olarak kredi politikası uygulanırken aynı zamanda yapısal bozuklukların çözümü için ise üretimde Ar-Ge'ye önem verilerek yüksek katma değer yaratan sektörlerle yatırım yapılmasının çözüm olacağı düşünülmektedir.

Çalışmada, incelenen dönem boyunca Türkiye ekonomisinde kronikleşmiş olan bütçe açığı ve aynı zamanda genellikle yüksek bir seyir izlemekte olan faiz oranları arasındaki ilişkinin yönü ortaya konulmaya çalışılmış ve bu ilişkinin uzun dönemli bir ilişkiyi yansıttığı gözlenmiştir. Nedensellik sınaması sonuçları ise, son yıllarda Türkiye'de faiz dışı bütçe dengesinin gelirleri fazla olmasına rağmen genel bütçe dengesinin sürekli harcama fazlası vermesi kanısını desteklemektedir. Bu sonuca göre,

Türkiye'nin kronikleşen bütçe açığı problemini çözmesi, toplam giderler/harcamalar içindeki faiz yükünü azaltabilmesiyle mümkün olabileceği sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

Abell, J. D. (1990). "Twin Deficits During The 1980's: An Empirical Investigation", *Journal of Macroeconomics*, C. 12, S. 1, ss. 81-96.

Açba, S. (1991), *Devlet Borçlanması*. Ankara: Adım Yayıncılık.

Ağazade, S. (2014). "Tüketici Kredilerine Yönelik Sınırlama Türkiye'nin Cari Açık Sorununa Çözüm Olur mu? Doğrusal Dışı Bir Koentegrasyon Analizi", *Bankacılar Dergisi*, S. 91, ss. 46-54.

Aizenman J. ve Jinjara, Y. (2014). "Real Estate Valuation, Current Account, and Credit Growth Patterns Before and After the 2008–2009 Crisis", *Journal of International Money and Finance*, S. 48-B, ss. 249-270.

Akbaş, Y. E., Şentürk, M. ve Sancar, C. (2013). "Testing for Causality between the Foreign Direct Investment, Current Account Deficit, GDP and Total Credit: Evidence from G7", *Panoeconomicus*, C. 60, S. 6, ss. 791-812.

Akçayır, Ö. ve Albeni, M. (2016). "Türkiye'de Kredi Genişlemesinin Cari Açığa Etkisi: Sınır Testi Yaklaşımı", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 1, ss. 557-583.

Akdoğan, U. (2016). *Gümrük Birliği Sonrası Reel Döviz Kuru Değişimlerinin Türkiye'nin Ödemeler Dengesi Üzerine Etkileri*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 457658).

Aksu, H., Emsen, Ö. ve Başar, S. (2001). "Türkiye'de Bütçe Açıkları ile Nominal ve Reel Faiz Oranları İlişkileri: 1985-2000". *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 15, S. 1-2, ss. 43-53.

Akyıldız, H. ve Eroğlu, Ö. (2004). "Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 9, S. 1, ss. 43-62.

Alioğulları, Z. H. ve öte. (2015). “Türkiye’de Tüketici ve Ticari Kredilerin Cari Açıkla İlişkisi”, *TCMB Ekonomi Notları*, S. 2015-19, ss. 1-13.

Altunöz, U. (2014). “Cari Açık Sorununun Temel Nedenleri ve Sürdürülebilirliği: Türkiye Örneği”, *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, S. 2, ss. 115-132.

Aras, O. N., Öztürk, M. ve Erdoğan, E. (2012). “Türkiye’nin Cari Açık Sorunu ve Soruna Çözüm Noktasında Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin Değerlendirilmesi”, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, C. 4, S. 1, ss. 91-104.

Ayyıldız Sayın, E. (2006). Konsolide Bütçeden Kamu İktisadi Teşebbüslerine Yapılan Transferler (1995-2004), *Sayıştay Dergisi*, S. 59, ss. 89-118.

Bağcı, E. (2018). “Bütçe Açığı, Ticari Kredi Faiz Oranı ve Özel Sektör Sabit Sermaye Yatırımları Arasındaki Nedensellik İlişkisi”, *Akademik Hassasiyetler*, C. 5, S. 10, ss. 203-217.

Bağlı, M. S. (2012). “Teorik ve Tarihsel Açından Bütçe Hakkı”, *Yasama Dergisi*, S. 20, ss. 39-77.

Barışık, S. ve Kesikoğlu, F. (2006). “Türkiye’de Bütçe Açıklarının Temel Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi (1987-2003 Var, Etki-Tepki Analizi, Varyans Araştırması”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 61, S. 4, ss. 59-92.

Barro, R. J. (1989). The Ricardian Approach to Budget Deficits. *The Journal of Economic Perspectives*, C. 3, S. 2, ss. 37-54.

Bayrak, M. ve Esen, Ö. (2012). “Bütçe Açıklarının Cari İşlemler Dengesi Üzerine Etkileri: İkiz Açıklar Hipotezinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, C. 23, S. 82, ss. 23-49.

Bayrak, M. ve Kanca, O. C. (2013). “Türkiye’de Kamu Kesimi Açıklarının Nedenleri ve Fiyatlar Genel Düzeyi Üzerindeki Etkileri”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S. 48, ss. 91-111.

Begeç, E. (2015). *Yurtiçi Kredi Hacmindeki Değişimlerin Makroekonomik Büyüklüklere Etkisi: Türkiye Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 394913).

Bektaş, V. (2007). *Cari İşlemler Dengesi ve Cari Açıkların Sürdürülebilirliği: Türkiye Uygulaması*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 220607).

Bitzis, G., Paleologos, J. M. ve Papazoglou, C. (2008). “The Determinants of the Greek Current Account Deficit: The EMU Experience”, *Journal of International and Global Economic Studies*, C. 1, S. 1, ss. 105-122.

Blejer M. I. ve Cheasty A. (1999). *Mali Açık Nasıl Ölçülür?*, (çev:Hüseyin Şen), *Maliye Dergisi*, S. 131, ss. 141-147.

Boughton, J.M. (2003). “On the Origins of the Fleming-Mundell Model”, *IMF Staff Papers*, C. 50, S. 1, 2003, ss. 1-2.

Bulut, C. (2002). *Kamu Açıkları - Enflasyon, Faiz Kuru ve Döviz Kuru İlişkileri*. İstanbul: Der Yayınları.

Canbay, T. ve Demir, M. (2013). “Türkiye’de Sosyal Güvenlik Açıkları ve Sosyal Güvenlik Ahlakı”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, C. 20, S. 2, ss. 303-315.

Çakır, Y. N. (2009). *Bütçe Açıklarının Politik İktisadı: Türkiye Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 240701).

Cheng, B. S. (1998). “The Causality Between Budget Deficit and Interest Rate in Japan: an Application of Time Series Analysis”, *Applied Economics Letter*, S. 5, ss. 419-422.

Choi Daniel F. S. ve J. Holmes Mark J. (2014). “Budget deficits and real interest rates: a regime-switching reflection on Ricardian Equivalence”, *Journal of Economics & Finance*, S. 38, ss. 71–83.

Çebi, C. ve Özlale, Ü. (2011). “Türkiye’de Yapısal Bütçe Dengesi ve Mali Duruş”, *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Çalışma Tebliğ*, S. 11, ss. 1-25.

Dağ, M. ve Tüğen, K. (2018). “Türkiye’de Bütçe Açıklarının Nedenleri ve Finansman Yöntemleri: Dönemsel Bir Değerlendirme”, *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 16, S. 2, ss. 225-232.

Darıcan, M. F. (2013). “Ekonomik Krizler ve Türkiye”, *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, C. 5, S. 17, ss. 39-46.

Darrat, A. F. (1989). Fiscal Deficits and Long-Term Interest Rates: Further Evidence from Annual Data, *Southern Economic Journal*, C. 56, S. 2, ss. 363-374.

Demir, M., Çevik, S. ve Beşer, M. K. (2005). “Kamu Kesimi Finansman Açıklarının Ekonomik Etkileri: Türkiye Üzerine Bir İnceleme”, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 20, S. 1, ss. 247-267.

Dickey, D. ve Fuller W. A. (1979). “Distribution Of the Estimates for Autoregressive Time series with a Unit Root”, *Journal of the American Statistical Association*, C. 74 S. 266a, ss. 427-431.

Doğan, E. (2014). *Türkiye’de Cari Açık Sorununun Yapısal Nedenleri ve Ekonomik Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Doğan, E. ve Bayraç, H. N. (2014). “Türkiye’de Cari Açık Sorunu Üzerine Mikro Temelli Bir Yaklaşım”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 15, S. 2, ss. 97-124.

Dücan, E., Atay Polat, M. ve Balcıoğlu, E. (2016). “Tüketim Toplumu Örneği Olarak Türkiye'nin Cari Açık ve Tüketici Kredileri İlişkisi”, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 1, ss. 161-188.

Egeli, H. (2002). “Mali Açıkların Ölçümüne Yönelik Bazı Gözlemler ve Bu Konuda Geliştirilmiş Alternatif Açık Ölçüleri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 4, S. 2, ss. 29-41.

Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2009). *Ekonomi Politikası*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Ejder, H. L. (2002). “Kamu Açıkları ile Enflasyon Arasındaki İlişkinin Analizi ve Değerlendirilmesi”, *Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 3, ss. 189-208.

Eisner, R. (1989). “Budget Deficits, Rhetoric and Reality”, *The Journal Of Economic Perspectives*, C. 3, S. 2, ss. 78.

Eker, A. ve Meriç, M. (2000). *Devlet Borçları (Kamu Kredisi)*. 3.baskı, İzmir: Anadolu Yayıncılık.

Erdem, E. ve Demircan, E. (2001). “Türkiye’de Kamu Açıklarının Yapısı ve Dağılımı”, *Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi*, S. 3, ss. 67-92.

Erden, L. ve Çağatay, O. (2011). “Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi ve Sermaye Hesapları Arasındaki İlişki”, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 29, S. 2, ss. 49-67.

Erdil Şahin, B. (2011). “Türkiye’nin Cari Açık Sorunu”, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, C. 3, S. 2, ss. 47-56.

Eşiyok, B. A. (2012). “Türkiye Ekonomisinde Cari Açık Sorunu ve Nedenleri”, *Finans Politik & Politik Yorumlar Dergisi*, C. 49, S. 569, ss. 63-86.

Evans, P. (1985). “Do Large Budget Deficits Produce High Interest Rates?”, *American Economic Review*, C. 75 S. 1, ss. 68-87.

Gale, W. G. ve Orszag, P. R. (2004). “Budget Deficits, National Saving, and Interest Rates”, *Brookings Papers on Economic Activity*, S. 2, ss. 101-187.

Engle, R. and Granger, C. W. J. (1987). “Co-Integration and Error Correction: Representation, estimation and Testing. *Econometrica*”, C. 55, S. 2, ss. 251-276.

Göçer, İ. (2011). “Türkiye Ödemeler Bilançosu Dengesinin Sürdürülebilirliği: Sınır Testi Yaklaşımı”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 29, ss. 263-278.

Göçer, İ. (2013). “Türkiye’de Cari Açığın Nedenleri, Finansman Kalitesi ve Sürdürülebilirliği: Ekonometrik Bir Analiz”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 1, ss. 213-242.

Göçer, İ., Mercan, M. ve Peker, O. (2013). “Kredi Hacmi Artışının Cari Açığa Etkisi: Çoklu Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Analizi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, S. 18, ss.1-17.

Göktaş, Ö. (2008). “Türkiye Ekonomisinde Bütçe Açığının Sürdürülebilirliğinin Analizi”, *İstanbul Üniversitesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, S. 8, ss. 45-64.

Granger, C. W. (1969). “Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-spectral Methods”, *Econometrica*, C. 37, S. 3, ss. 424-438.

Günay, A. (2007). *Mali Disiplinin Sağlanması Anayasal Denk Bütçe Yaklaşımı ve Türkiye’de Uygulanabilirliği*. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara.

Güneş, S. ve Yıldırım, C. (2017). “Kredi Genişlemesi İle Cari Açık Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği”, *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 1, ss. 43-60.

Güney, S. (2013). “Türkiye’de Özelleştirmenin Maliyetler Üzerine Etkisi: Konya Şeker Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi Örneği”, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 6, S.1, ss. 314-327.

Güvel, E. A. ve Koç, A. (2010). “Bütçe Açıklarının Politik ve Kurumsal Belirleyicileri: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Uygulama”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 19, S. 2, ss. 286-301.

Hazine ve Maliye Bakanlığı, (2019). “Aylık Bütçe Gerçekleşmeleri Raporu 2019 Mart”, ss.1-8. <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/05/2019-Mart-Aylık-Bütçe-Gerçekleşmeleri-Raporu.pdf> Erişim Tarihi: 01.04.2019.

Hazine ve Maliye Bakanlığı, (2019). <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/04/10836rehber2018pdfpdf.pdf>, Erişim Tarihi: 01.04.2019.

<https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php/?evds/serieMarket>, Erişim Tarihi: 24.05.2019.

<http://www.mahfiegilmez.com/2014/01/odemeler-dengesini-okumak.html>, Erişim Tarihi: 01.04.2019.

<https://data.worldbank.org/country/turkey?locale=tr>, Erişim Tarihi: 24.05.2019.

IMF, (1996). *Balance of Payments Textbook*. Washington, DC, USA: International Monetary Fund. <https://www.imf.org/en/Publications/Manuals-Guides/Issues/2016/12/30/Balance-of-Payments-Textbook-1559>, Erişim Tarihi: 10.04.2019.

Karahan, P. ve Uslu (Çağlarırnak) N. (2016). “The Relationship between Credit Volume and Current Account Deficit: A Dynamic Analysis for Turkey”. *World Journal of Applied Economics*, C. 2, S. 1, ss. 31-40.

Kaderli, Y. ve Küçükaya, H. (2012). “2008 Dünya Finansal Krizi Sonrası Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Gelişmelerin Bazı Ülkelerle Karşılaştırmalı

Olarak İncelenmesi”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 12, ss. 85-96.

Kahraman Akdoğu, S. (2012). “Türkiye’de Mali Serbestleşme Süreci ve Krizlerin Kısa Bir Özeti”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 14, S. 2, ss. 189-208.

Kılıç, C. (2015). “Tüketici Kredileri ve Cari Açık Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 29, S. 2, ss. 407-420.

Knight, M. ve Scacciavillani, F. (1998). “Current Accounts: What Is Their Relevance For Economic Policymaking?”, *IMF Working Paper*, C. 98 S. 71, ss. 7.

Köroğlu, E. (2018). Kredi Genişlemesinin Cari Açığa Etkisi: Türkiye Örneği. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, C. 3, S. 3, ss. 175-193.

Krugman, P. (2014). Currency Regimes, Capital Flows, and Crises, *IMF Economic Review*, C. 62, S. 4, ss. 471-475.

Küçüksucu, M. (2012). *Türkiye’de Bütçe Dengesi ve Cari İşlemler Dengesi Arasındaki İlişki: 1998-2011 Dönemine Ait Ampirik Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 325901).

Lloyd, Jr. B. Thomas ve Abderrezak, A. (1988). “Anticipated Future Budget Deficits and the Term Structure of Interest Rates”, *Southern Economic Journal*, C. 55, S. 1 ss. 150-161.

Mangır, F. ve Erdoğan, S. (2012). “Merkez Bankası Finansal İstikrar Tedbirleri: Reel Kur ve Kredilerin Cari Açığa Etkisi”, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, S. 24, ss. 241-259.

Marrewijk, C. (2005). “Basic Exchange Rate Theories,” *Tinbergen Institute Discussen Paper*, C. 24, S. 2, ss. 14.

Mcteer, B. (2008). *Our Triple Deficits*. National Center for Policy Analysis. S. 613, ss. 1-2. <http://www.ncpathinktank.org/pub/ba613>, Erişim Tarihi: 03.01.2019.

Mercan, M. (2014). “Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri ve 2008 Krizi: Orta Asya Ülkeleri ve Türkiye Ekonomisi İçin Panel Veri Analizi”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, C. 21, S. 1, ss. 125-132.

Mukhtar, T. ve Zakaria, M. (2008). "Budget Deficits and Interest Rates: An Empirical Analysis For Pakistan", *Journal of Economic Cooperation*, C. 29, S. 2, ss. 1-14.

Mundell, R. A. (2001). “On The History of the Mundell-Fleming Model - Keynote Speech”, *IMF Staff Papers*, C. 47, S. Special, ss. 215.

Obstfeld, M. ve Rogoff, K. (1994). “The Intertemporal Approach To The Current Account”, *Nber Working Paper Series*, C. 48, S. 93, ss. 4.

Oktar, S. ve Dalyancı, L. (2012). “Dış Ticaret Hadlerinde Cari İşlemler Dengesi Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği”, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 33, S. 2, ss. 1-18.

Oktayer, A. (2010). “Türkiye’de Bütçe Açığı, Para Arzı ve Enflasyon İlişkisi”, *Maliye Dergisi*, S. 158, ss. 431-447.

Önder, İ., Kirmanoğlu, H. ve Kartallı, Y. (1993). “İktisat Politikası Seçenekleri 2”, İstanbul Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ekim, ss. 94-95.

Özdamar, G. (2015). “İkiz Açıklar Hipotezi: Teorik Yaklaşımlar ve Türkiye Üzerine Ampirik Literatür İncelemesi”, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 2, ss. 165-186.

Özekicioğlu, H. ve Taştan, S. (2013). “Türkiye’de Net Hata Noksan Kaleminin Finansmanı ve Sürdürülebilirliği”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, C. 8, S. 2, ss. 132-150.

Özker, A. N. (2010). “Ödemeler Dengesi Sürecinde Mali Kriz Olgusu ve Türkiye’de 2000 Yılı Sonrası Ödemeler Dengesi Analitiği”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Konferansları*, S. 53, ss. 20-42.

Parasız, İ. (2003). *Makro Ekonomi*. (Sekizinci Baskı). Bursa: Ezgi Kitapevi.

Peker, O. ve Acar, İ. (2010). “Türkiye’de Konsolide Bütçe Açıklarıyla-İç Borçlanma Faiz Oranları Arasındaki İlişki: Ekonometrik Bir Analiz”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 11, S. 1, ss. 193-205.

Peker, O. ve Göçer, İ. (2012). “Bütçe Açıklarının Ampirik Analizi”, *Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, C. 19, S. 1, ss. 163-178.

Rangarajan C. ve Srivastava D.K. (2003). “Dynamics of Debt Accumulation in India Impact of Primary Deficit, Growth and Interest Rate”, *Economic and Political Weekly*, C. 38, S. 46 (Nov. 15-21, 2003), ss. 4851-4858.

Razin, A. ve Rubinstein, Y. (2004). “Growth Effects of The Exchange-Rate Regime and The CapitalAccount Openness in a Crisis-Prone World Market: A Nuanced View”, *National Bureau of Economic Research (NBER) Working Paper Series*, S. 10555, ss. 1-28.

Saçık, S. Y. ve Karaçayır, E. (2014). “Küresel Kriz Sonrasında Cari Açık ve Kredi Hacmi Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği”, *International Conference On Eurasian Economies*, ss. 507-514.

Sandalcılar, A. R. ve Altner, A. (2014). “Türkiye’de Tüketici Kredileri İle Cari İşlemler Açığı Arasındaki Nedensellik İlişkisi”, *Bankacılar Dergisi*, S. 89, ss. 28-40.

Seyidoğlu, H. (2015). *Uluslararası İktisat*. (Geliştirilmiş Yirminci Baskı). İstanbul: Güzem Can Yayınları.

Seyidoğlu, H. (2009). *Uluslararası İktisat*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.

Sloman, J. (2006). *Economics*. Sixth Edition, İngiltere, Pearson Education Limited.

Sloman, J. (2004). *Makro İktisat*, (Türkçesi: Ahmet Çakmak), Bilim ve Teknik Yayınevi, İstanbul.

Soyu, E. (2012). *İkiz Açık ve Türkiye Uygulaması (1995-2010)*, Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 240701).

Sönmezler, G. (2008). “Dışlama Etkisi Ve Banka Bilânçolarına Yansıması: Türkiye Örneği”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 10, S. 1, ss. 1-21.

Subaşat, T. (2010). “Türkiye’nin Cari Açık Sorunu: Nedenler ve Çözümler”, *İktisat ve Toplum Dergisi*, S. 1, ss. 26-34.

Şen, H. ve Sağbaşı, İ. (2004). *Bütçe Açıkları: Teori ve Türkiye Uygulaması*, Seçkin Yayınevi, Ankara.

Şen, H., Sağbaşı, İ. ve Keskin, A. (2007). *Bütçe Açıkları ve Açık Finansman Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması*. Orion Kitabevi, Ankara.

TCMB, (2019). Ödemeler Dengesi Altıncı El Kitabı - Analitik Sunum. İstatistik Genel Müdürlüğü, ss. 2-6. www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/609ef884-3b3c-4bc3-84fe-9254244c3490/odemelerdengesi.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-609ef884-3b3c-4bc3-84fe-9254244c3490-mLvRfga, Erişim Tarihi: 01.05.2019.

TCMB, (2018). Ödemeler Dengesi İstatistikleri’ne İlişkin Yöntemsel Açıklama. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/0ab87526-c290-4bdd-94d4-b8e99e70eba9/BOPMetaveri.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-0ab87526-c290-4bdd-94d4-b8e99e70eba9-mcFYR7h>, Erişim Tarihi: 01.03.2019.

Telatar, E. (2011). “Türkiye’de Cari Açık Belirleyicileri ve Cari Açık-Kredi İlişkisi”, *Bankacılar Dergisi*, S. 78, ss. 22-34.

Timur, Y. (2005). *Cari İşlemler ve Bütçe Açığı Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Teori ve Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Tiryaki, G. (2014). “Türkiye’de Bireysel Kredilerin Ekonomik Büyüme ve Cari Açık ile İlişkisi”, *Bankacılar Dergisi*, S. 91, ss. 55-74.

Togan, S. ve Berument, H. (2011). “Cari İşlemler Dengesi, Sermaye Hareketleri ve Krediler”, *Bankacılar Dergisi*, S. 78, ss. 3-21.

Türkay, H. (2013). “Türkiye’de Cari Açık, Bütçe Açığı ve Yatırım-Tasarruf Açığı İlişkisi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 14, S. 2, ss. 253-269.

Uygur, E. (2012). “Türkiye’de Cari Açık Tartışması”, *Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını*, Mayıs, ss. 1-31.

Ünsal, H. (2004). “Kamu Finansman Aracı Olarak Dış Borçlanma ve 1994 Sonrası Türkiye Uygulaması”, *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, S. 219, ss. 93-106.

Vamvoukas, G. (1997). “Have large budget deficits caused increasing trade deficits? Evidence from a developing country”, *Atlantic Economic Journal*, C. 25, S. 1, ss. 80-90.

Yalçın, K. (2012). *Uluslararası Finansman*, Ankara: Detay Yayıncılık.

Yapraklı, S. (2008). “Türkiye’de Esnek Döviz Kuru Rejimi Altında Dış Açıkların Belirleyicileri: Sınır Testi Yaklaşımı”, 2. Ulusal İktisat Kongresi, İzmir, ss. 1-16.
http://www.deu.edu.tr/userweb/iibf_kongre/dosyalar/yaprakli.pdf, Erişim Tarihi: 08.03.2016.

Yeldan, E. (2005). “Türkiye Ekonomisinde Dış Açık Sorunu ve Yapısal Nedenleri”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, S. 4, ss. 47-60.

Yerlikaya G. K. (2002). “Bütçe Kanunu ile Vergi Kanununda Düzenleme Yapılması”, *Hukuk Ekonomi ve Siyasal Bilimler Dergisi*, http://www.eakademi.org/makaleler/gkyerlikaya-1.htm#_ftn5, Erişim Tarihi: 13.05.2019.

Yıldırım, R. (1995). “Bütçe Açıklarının Faiz Oranı Üzerindeki Etkisi”, *İÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S. 10-11-12, ss. 245-253.

Yılmaz, B. (2010). *Türkiye Ekonomisinde 2000’li Yıllarda Bütçe Açıkları, Finansman Yöntemleri ve Makroekonomik Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No. 309009).

EKLER

EK-1: Cari Açık ile Kredi Hacmi İlişkisi Literatür Taraması

Araştırmayı yapan / Yayın tarihi	İncelenen Ülke	İnceleme Dönemi	Kullanılan Yöntem	Değişkenler	Elde Edilen Sonuçlar
Aizenman ve Jinjarak (2014)	36 Ülke	2005: I - 2012: IV (çeyrek dönem)	Panel Veri	Cari Açık Kredi Hacmi, Gayrimenkul Değerleme Artışı	36 ülkeyi kapsayan çalışmada, 2008-2009 ekonomik kriz öncesi ve sonrasında gayrimenkul değerlemesi, kredi hacmi ve cari açık arasında pozitif yönde güçlü bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.
Ağazade (2014)	Türkiye	2003 – 2014	Johansen Eşbütünleş me Analizi	Dış Ticaret Dengesi, İthalat, Tüketim Malları İthalatı, Dayanıklı Tüketim Malları, Bireysel Krediler, Kredi Kartı	Yapılan çalışmada, bireysel krediler ve kredi kartı harcamaları ile dış ticaret dengesi, ithalat, tüketim malları ithalatı ve dayanıklı tüketim malları ithalatı arasında uzun dönem bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Akbaş Şentürk ve Sancar (2013)	G7 Ülkeleri	1990 – 2011	Panel Veri	Cari Açık, Doğrudan Yabancı Sermaye, Toplam Krediler, GSYİH	Yapılan analiz sonucunda cari açık ile doğrudan yabancı sermayeden GSYİH'ye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuş, cari açık ile toplam krediler arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

Araştırmayı yapan / Yayın tarihi	İncelenen Ülke	İnceleme Dönemi	Kullanılan Yöntem	Değişkenler	Elde Edilen Sonuçlar
Akçayır ve Albani (2016)	Türkiye	1992: I - 2014: III (çeyrek dönem)	ARDL Eşbütünleşme Testi, Nedensellik Analizi, Sınır Testi	Cari Açık/GSYİH, Kredi Hacmi/GSYİH	Çalışmanın sonucunda, verilerin eşbütünleşik olduğunu ve iki yönlü nedensellik ilişkisine sahip olduklarını belirtmiştir.
Alioğulları ve öte. (2015)	Türkiye	2003: II - 2015: II (çeyrek dönem)	VAR Analizi, Regresyon	Cari Açık/GSYİH, Enerji Altın hariç Cari Açık/GSYİH Toplam Krediler, Tüketici Kredileri, Ticari Krediler	Tüketici kredilerindeki büyümenin cari açığı olumsuz yönde etkilediği fakat ticari kredilerdeki büyümenin cari açık üzerinde istatistikî olarak anlamlı bir etkisi bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Atış ve Saygılı (2014)	Türkiye	1998: I - 2013: I (çeyrek dönem)	Zivot-Andrews BirimKök, Johansen Eşbütünleşme, ECM, Granger Nedensellik	Cari Açık/GSYİH, Toplam Kredi Hacmi/GSYİH	Analiz sonucunda, kredi hacmindeki artış cari açığı artırmaktadır.

Araştırmayı yapan / Yayın tarihi	İncelenen Ülke	İnceleme Dönemi	Kullanılan Yöntem	Değişkenler	Elde Edilen Sonuçlar
Begeç (2015)	Türkiye	2000: I - 2014: IV (çeyrek dönem)	EngleGranger Eşb., Johansen Eşb., Granger Nedensellik, Kısa-Uzun Dönem Analizi	Büyüme, İşsizlik, Enflasyon, Cari Açık/GSYİH, Kredi Hacmi	Ekonomik büyüme, işsizlik ve enflasyondan kredi hacmine doğru tekyönlü nedensellik ilişkilerinin var olduğu ancak kredi hacmi ile cari açık arasında ise bir ilişki bulunmamıştır
Bitzis, Paleologos ve Papazoglou (2008)	Yunanistan	1995: I – 2006 : IV (çeyrek dönem)	Johansen Eşbütünleşme Analizi Hata Düzeltme Modeli (ECM)	Cari Açık, Kredi Hacmi, Petrol Fiyatları, Navlun Fiyatları	Uzun dönemde cari açığı artıran asıl faktörün, kredi büyümesi olduğu; kısa dönemde ise, petrol ve navlun fiyatlarının olduğu tespit edilmiştir.
Dücan, Atay Polat ve Balçoğlu (2016)	Türkiye	2009-2015	VAR Analizi Granger Nedensellik Etki-Tepki Analizi	Cari Açık, Tüketici Kredileri	Tüketici kredilerinden cari açığa doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu, etki-tepki analizleri ve varyans ayrıştırması sonuçları da nedensellik testinden elde edilen sonuçları destekleyici olmuştur.

Araştırmayı yapan / Yayın tarihi	İncelenen Ülke	İnceleme Dönemi	Kullanılan Yöntem	Değişkenler	Elde Edilen Sonuçlar
Göçer, Mercan ve Peker (2013)	Türkiye	1992:I-2012:III (çeyrek dönem)	Çoklu Yapısal Kırılmalı Eşbütünlüşme	Cari Açık, Yurtiçi Kredi Hacmi	Çalışmanın analizinde Toplam kredi hacmi ve cari açık arasında ilişki bulunmuştur; kredi hacmi artışının cari açığı artırıcı bir etken olduğunu belirtmişlerdir.
Güneş ve Yıldırım (2017)	Türkiye	2005:IV-2016:IV (çeyrek dönem)	Johansen eşbütünlüşme	Cari Açık/GSYİH, KrediHacmi/GSYİH, Taşıt Krd/GSYİH, KurumsalKredi/GSYİH	Taşıt kredileri ve kurumsal kredilerin genişlemesinin cari açığı artırdığı bulgusuna ulaşılmıştır. serilerin uzun dönemde birlikte hareket ettikleri sonucuna varılmıştır.
Karahan ve Uslu (2016)	Türkiye	2005-2015	ARDL Sınır Testi ve Kalman Filtreleme Yaklaşımı	Cari Açık, Kredi Hacmi	Cari açık ile kredi hacmi arasında kısa ve uzun dönemde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu ve uzun dönemde kredi hacminde artışa yol açtığı tespit edilmiştir.

Araştırmayı yapan / Yayın tarihi	İncelenen Ülke	İnceleme Dönemi	Kullanılan Yöntem	Değişkenler	Elde Edilen Sonuçlar
Kılıç (2015)	Türkiye	2004:IV - 2014:III (çeyrek dönem)	EngleGranger Eşbütnelşme, VARGranger Nedensellik	Cari Açık/GSYİH, Tüketici Krd./GSYİH, Konut Krd./GSYİH, İhtiyaç Krd./GSYİH, Taşıit Krd./GSYİH, Bir. Krd.Kartları/GSYİH	Yapılan çalışmada, toplam tüketici, ihtiyaç, konut ve taşıit kredilerinden cari açığa doğru tek yönlü ilişki bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiş fakat bireysel kredi kartlarından cari açığa bir nedensellik ilişkisi saptanmamıştır.
Mangır ve Erdoğan (2012)	Türkiye	2003:I - 2011:IV (aylık)	VAR (Gecikme Uzunluğu), Granger Nedensellik, Etki-Tepki	Cari Açık, Kredi Hacmi, Reel Kur, Faiz	Sadece reel döviz kuru ile toplam krediler arasında tek taraflı bir ilişkinin olduğu saptandığı görülmüştür.
Saçık ve Karaçayır (2014)	Türkiye	2004:III - 2013:III (çeyrek dönem)	Johansen Eşb., Granger Nedensellik , VECM	Cari Açık, Tüketici Kredileri	Çalışma sonucunda çift yönlü nedensellik ilişkisi saptanmıştır.

Araştırmayı yapan / Yayın tarihi	İncelenen Ülke	İnceleme Dönemi	Kullanılan Yöntem	Değişkenler	Elde Edilen Sonuçlar
Sandalcılar ve Altınar (2014)	Türkiye	2003:I- 2013:II	Granger Nedensellik	Cari Açık, Toplam Kredi, Tüketici Kredisi., Konut Kredisi, İhtiyaç Kredisi, Taşit Kredisi	Yapılan çalışmada, toplam krediler, toplam tüketici kredileri ve konut kredileri ile cari açık arasında nedensellik ilişkisi tespit edilmiş fakat ihtiyaç kredileri, taşit kredileri ve diğer krediler ile cari açık arasında nedensellik ilişkisi bulunmamıştır.
Telatar (2011)	Türkiye	2003:I - 2010:IV	Granger Nedensellik	Cari Açık, Toplam Krediler, Toplam Tüketici Kredileri, Konut Kredileri	Toplam krediler ile Konut Kredilerinin Cari açığa doğru nedensellik ilişkisi tespit edilememiş fakat Tüketici Kredilerinin cari açığın nedeni olduğu tespit edilmiştir.
Tiryaki (2014)	Türkiye	1999-2014	VAR Analizi, Granger Nedensellik	Cari Açık, GSYİH ile Bireysel Kredi Hacmi, Kredi Kartı	Bireysel krd. ile GSYİH büyümesi arasında pozitif yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuş ve bireysel kredilerin cari açık üzerinde negatif nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Araştırmayı yapan / Yayın tarihi	İncelenen Ülke	İnceleme Dönemi	Kullanılan Yöntem	Değişkenler	Elde Edilen Sonuçlar
Togan ve Berument (2011)	Türkiye	1993:I - 2010:IV (çeyrek dönem)	VAR Analizi Etki-Tepki Analizi	Cari İşlemler Dengesi, Toplam Krediler, Sermaye Hareketleri	Yapılan çalışmada toplam krediler ile cari açık/GSYİH değerinin ters yönlü olarak hareket ettikleri tespit edilmiştir.

EK – 2: Bütçe Açığı ile Faiz Oranları İlişkisi Literatür Taraması

Araştırmayı yapan / Yayın tarihi	İncelenen Ülke	İnceleme Dönemi	Kullanılan Yöntem	Değişkenler	Elde Edilen Sonuçlar
Aksu, Emsen ve Başar (2001)	Türkiye	1985.1-2000.11 (aylık)	EngleGranger eşbütünlük testi, Granger Nedensellik	Bütçe Açığı, Nominal ve Reel Faiz Oranları	Nedensellik analizi sonucunda, bütçe açıklarından reel ve nominal faizlere yönelik anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Ancak gerek nominal faizlerden ve gerekse reel faizlerden bütçe açığına doğru bir ilişkinin var olduğu sonucuna varılmıştır.
Bağcı (2018)	Türkiye	2001-2017	Johansen eşbütünlük testi, etki-tepki, Granger Nedensellik	Bütçe Açığı, Ticari Kredi Faiz Oranları, Özel Sektör Sabit Yatırımları	Bütçe açıkları, ticari kredi faiz oranlarını belirlemektedir. Ancak, ticari kredi faiz oranları bütçe açıklarını belirlemediği sonucuna ulaşılmıştır.
Cheng (1998)	Japonya	1966-1993	EngleGranger Nedensellik	Bütçe Açığı, Uzun Dönem Faiz Oranları	Bütçe açıkları ile uzun dönem faiz oranları arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmamıştır.

Araştırmayı yapan / Yayın tarihi	İncelenen Ülke	İnceleme Dönemi	Kullanılan Yöntem	Değişkenler	Elde Edilen Sonuçlar
Choi ve Holmes (2014)	ABD	1798–2009	Eşbütünleşme ve VAR analizi	Reel Faiz Oranı ile Bütçe/GSYİH	Reel faiz oranı ile bütçe açığı arasında pozitif anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.
Darrat (1989)	ABD	1953-1984	Granger Nedensellik ve Regresyon	Bütçe Açığı ile Uzun Dönem Faiz Oranları	Bütçe açığının uzun dönemde faiz oranlarını arttırdığı, artan faiz oranlarının bütçe açıklarını arttırdığı belirtilmiştir.
Evans (1985)	ABD	1958-1970, 1912-1922, 1938-1950, 1979-1984	İki Aşamalı EKK Yöntemi	Bütçe Açığı ile Faiz Oranları	Bütçe açıkları ile faiz oranı arasında bir ilişki tespit edememiştir.

Araştırmayı yapan / Yayın tarihi	İncelenen Ülke	İnceleme Dönemi	Kullanılan Yöntem	Değişkenler	Elde Edilen Sonuçlar
Gale ve Orszag (2004)	ABD	1976-200	VAR Analizi ve Regresyon	Bütçe Açığı/GSMH, Faiz Oranı ve Ulusal Tasarrufları	Bütçe açığının uzun dönemde faiz oranlarını arttırdığı ve ulusal tasarrufları da düşürdüğü belirtilmiştir.
Mukhtar and Zakaria (2008)	Pakistan	1960:I-2005:IV (çeyrek dönem)	Error-Correction Model, Granger Nedensellik	Nominal Faiz Oranı, Bütçe Açığı, Bütçe Açığı/GSYİH	Çalışmanın sonucunda, nominal faiz oranı ile bütçe açığı arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığına dair güçlü kanıtlar sunmaktadır. Bütçe açığı-GSYİH oranından nominal faiz oranına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Sönmezler (2008)	Türkiye	1997.1 - 1999.12 (aylık)	Eşbütünlüşm e ve Regresyon	Bütçe Açığı, Faiz Oranı (DİBS), Dış Yükümlülükler	Elde edilen sonuç bütçe açıklarının iç borç faiz oranlarını arttırdığı ve bu artışın da bankaların dış yükümlülüklerini yükseltici biçiminde etkilediği yönündedir.

Araştırmayı yapan / Yayın tarihi	İncelenen Ülke	İnceleme Dönemi	Kullanılan Yöntem	Değişkenler	Elde Edilen Sonuçlar
Thomas ve Abderrezak (1988)	Vietnam	1965-1981	Granger Nedensellik ve Regresyon	Bütçe Açığı/GSMH, Enflasyon, Likidite, GSMH, Faiz Oranı	Bütçe açıkları ile uzun dönem faiz oranları (Kısa Dönem ve Uzun Dönem Faiz Oranı) arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmamıştır.
Vamvoukas (1997)	Yunanistan	1950-1993	Eşbütünlüşme ve Hata Düzeltme Modeli	Bütçe Açığı, GSMH, Tüketici Fiyat Endeksi, İşsizlik Oranı, Para Stoğu, Kamu Harcamaları, Kamu Transferleri Faiz Oranı	Bütçe açığının hem kısa hem de uzun dönemde faiz oranlarını (tahvil ve hazine bonosu ortalama yıllık nominal faiz oranı) etkilediği sonucuna varılmıştır.
Yıldırım 1995)	Türkiye	1986.1-1994.10 (aylık veri)	VAR Analizi	Bütçe Açığı ile Reel Faiz Oranı	Yapılan çalışmada, faiz oranları ile bütçe açıkları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna varılmıştır.